

კახა გაბუნია
ლალი ეზუგბაია
ჭაბუკი ქირია

ენობრივი სიტუაცია თანამედროვე საქართველოში

ქართველური ენები

თბილისი
2010

2006 წლის 16 ოქტომბერს ხელი მოეწერა ყოლსევაგენის ყოლდის მიერ დაყინანსებულ პროექტს „სოციოლინგვისტური სიტუაცია თანამედროვე საქართველოში“ (პროექტის ავტორები - ი. ციპერტი, მ. თანდაშვილი; განმკარგველი - შინის ფრანკფურტის უნივერსიტეტი); პროექტი საერთაშორისოა და შის განხორციელებაში მონაწილეობას იღებდნენ რამდენიმე ქვეყნის (გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, საქართველო) წამყვანი მეცნიერები. პროექტი მიზნად ისახავდა, უსრუელეს ყოლსისა, ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის, თანამედროვე სტატუსისა და ფუნქციონირების საკითხის სოციოლინგვისტური ასპექტის შესწავლას; მეორე მხრივ, საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების ენათა (სამეტყველო კოდეების) სოციოლინგვისტურ ანალიზს. საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე, აღნიშნული პროექტი მულტიდისციპლინური ხასიათისაა: პროექტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს საქართველოში ბოლო ასწლეულის განმავლობაში მიმდინარე მიგრაციული პროცესებისა და თანამდევ ენობრივი ცვლილებების შესწავლა.

გარდა ოქორიულ-სამეცნიერო შედეგებისა, პროექტი მიზნად ისახავდა ქართული დიალექტოლოგიური კორპუსის კომპიუტერული ბანკის შექმნას, კოდეების ცვლისა და ინტერფერენციების კვლევას, აგრეთვე ენობრივი რუკების ციფრული ევრსიების დამუშავებას.

პროექტი 6 ჯგუფისაგან იყო დაკომპლექტებული და შის განხორციელებაში 12 სამეცნიერო დაწესებულების 42 მეცნიერი იღებდა მონაწილეობას.

წინამდებარე ნაშრომში ქართველურ ენათა ჯგუფის მიერ 2006-2008 წლებში განხორციელებული სამუშაოს წინასწარი შედეგებია თავმოყრილი.

ISBN 978-9941-0-2569-3

რედაქტორი:

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

მანანა თანდაშვილი

შესავალი

ქართული ენა სახელმწიფო ენაა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე (აფხაზეთში ქართულთან ერთად სახელმწიფო ენის სტატუსი მიცემული აქვს აფხაზურს); ქართულის გარდა, საქართველოში სხვა იბერიულ-კავკასიური, ინდოევროპული, თურქული და სემიტური ენები გაერცელებული; აქედან გამომდინარე, მკვლევართა წინაშე დგება საქართველოს ტერიტორიაზე გაერცელებული ამ ენების სახელმწიფო ენასთან მიმართების ანალიზი სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით.

საზოგადოდ, სოციოლინგვისტური კვლევა გულისხმობს არა საკუთრივ ენის, მისი შინაგანი სტრუქტურა-შედგენილობის ანალიზს, არამედ იმის აღწერას, თუ როგორ გამოიყენებენ ადამიანთა სოციალური ჯგუფები ამ ენას. ენის შინაგანი სტრუქტურა „აპრიორი“ მიიღება, როგორც არსებული მონაცემი და სპეციალურ ანალიზს არ ექვემდებარება; სოციოლინგვისტიკისთვის საინტერესოა ის, თუ სოციალური ცხოვრების რომელ სფეროებში გამოიყენება საკვლევი ენები; როგორია მათ შორის ურთიერთმიმართება სტატუსისა და ფუნქციონალური

გადანაწილების თვალსაზრისით; რომელი ენა, ასე ვთქვათ, „მეთაურობს“, ანუ რომელია სახელმწიფო ენა, ანდა სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის ურთიერთობის ძირითადი (თუმცა არაოფიციალური) საშუალება; რომელი ენები იხმარება რელიგიური, საოჯახო თუ ყოფითი ურთიერთობის ენების ფუნქციით...

ამ საკითხებზე პასუხის გაცემა საკმაოდ რთულია და ამ მიმართულებით საქართველოში კვლევა-ძიება მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში დაიწყო. ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ პრობლემებისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში აქცენტი ძირითადად გადატანილია დიაქრონიულ სოციოლინგვისტიკაზე, რომელიც შეისწავლის ენის განვითარების პროცესს საზოგადოების განვითარებასთან მიმართებით. სხვადასხვა ობიექტურ თუ სუბიექტურ მიზეზთა გამო, სინქრონიული სოციოლინგვისტიკის განვითარების ხელშეწყობა, განსაკუთრებით საბჭოთა პერიოდში – არ ხდებოდა.

* * *

ეთნიკური მრავალფეროვნების კვალდაკვალ, საქართველოს ლინგვისტური მრავალფეროვნებაც ახასიათებს.

ქართული ენა, მეგრულ-ლაზურ და სვანურ ენებთან ერთად, მიეკუთვნება ქართველურ ენათა ჯგუფს. ინდოევროპული ენების სხვადასხვა ჯგუფს მიეკუთვნება

საქართველოში არსებული ენები, კერძოდ, რუსული (სლავური ჯგუფი), სომხური, ბერძნული (ჯგუფები ინდოევროპულ ენათა ოჯახიდან), ოსური (ირანულ ენათა ჯგუფი) - ინდოევროპულ ენათა ოჯახის წევრები არიან; აზერბაიჯანული მიეკუთვნება თურქულ ენობრივ ჯგუფს ალთაურ ენათა ოჯახში.

საგანგებოდ უნდა გამოვეყოთ 4 რეგიონი, სადაც კომპაქტურად არიან განსახლებულნი უმცირესობათა წარმომადგენლები: აფხაზები (აფხაზეთი), ოსები (სამხრეთ ოსეთი), აზერბაიჯანელები (ქვემო ქართლი) და სომხები (სამცხე-ჯავახეთი და ქვემო ქართლიდან - წალკის რაიონი).

1. აფხაზები საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში სახლობენ - მდ. ენგურიდან მდ. ფსოუმდე, შაჟი ზღვის გაყოლებაზე. 1989 წლის გამოკითხვის მიხედვით, მათი რიცხვი 100 000-მდე აღწევდა (მოლიანად საქართველოს ტერიტორიაზე, დისპერსიული განსახლების ადგილების ჩათვლით); დღეს მათი რიცხვი თითქმის განახევრებულია (საომარი მოქმედებებისა და მიგრაციული პროცესების შედეგად).

2. ოსები კომპაქტურად ცხოვრობენ შიდა ქართლში - ჩრდილოეთ ნაწილში, აგრეთვე რამდენიმე სოფელში სამხრეთ საქართველოსა და კახეთში. საკმაოდ დიდი ნაწილია დისპერსიულად განსახლებული საქართველოს მოელს ტერიტორიაზე. 1989 წლის აღწერის მიხედვით, მათი რაოდენობა 165 000-მდე აღწევდა. კონფლიქტების შედეგად,

დღეს ოსურენოვანი მოსახლეობის რიცხვი უაღრესად შემცირებულია.

აფხაზებისა და ოსების საკითხი განსაკუთრებულია (არსებული პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით) და დღეს ამ რეგიონებში არსებულ ენობრივ მდგომარეობაზე საუბარი ძალიან რთულია: შესაბამისად, რეკომენდაციების შემუშავება კონფლიქტურ რეგიონებში ვითარების სტაბილიზაციამდე არ იქნება ეფექტური და შედეგის მომცემი; თუმცა, შესაძლებელია შეთავაზებათა გარკვეული პაკეტის შემუშავება ამ მიმართულებით.

* * *

ბოლო აღწერის მიხედვით, საქართველოში უმცირესობათა ორი დიდი ჯგუფი გამოიყოფა, რომლებიც კომპაქტურად არიან განსახლებულნი საქართველოს ტერიტორიაზე და, ამასთან, რიცხოვნობით ბევრად სჭარბობენ სხვა ეთნიკურ ჯგუფებს:

3. აზერბაიჯანელები ძირითადად ქვემო ქართლსა (საქართველოს სამხრეთ ნაწილი) და შიდა ქართლში სახლობენ. აზერბაიჯანულენოვანი მოსახლეობა, რომელიც ცხოვრობს შიდა ქართლსა და ქვემო ქართლში, მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. თუნდაც ის ფაქტია მნიშვნელოვანი, რომ შიდა ქართლისა და ქვემო ქართლის აზერბაიჯანელი ეთნიკური ჯგუფი ზოგად განათლებას

იღებენ განსხვავებულ ენებზე (შიდა ქართლში – ქართულად, ქვემო ქართლში – აზერბაიჯანულად).

4. სომხები ძირითადად სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლის რეგიონიდან წალკის რაიონში არიან კომპაქტურად განსახლებულნი (საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი). უმცირესობათა შორის ისინი II ადგილზე არიან აზერბაიჯანლების შემდეგ.

აღსანიშნავია, რომ ამ ეთნიკური ჯგუფების კომპაქტური განსახლებები ესაზღვრება მათ ეთნიკურ სამშობლოს. მაგალითად, ქვემო ქართლის რეგიონი, სადაც კომპაქტურად სახლობენ ეთნიკურად აზერბაიჯანელები, ესაზღვრება სახელმწიფო აზერბაიჯანს, ხოლო სამცხე-ჯავახეთი, სადაც კომპაქტურად სახლობენ ეთნიკურად სომხები – ესაზღვრება სახელმწიფო სომხეთს. ვფიქრობთ, ამ ორი ენის სტატუსი (მათი რიცხოვნობისა და განსახლების თავისებურებათა გათვალისწინებით) განსხვავებულ მიდგომას მოითხოვს.

* * *

კომპაქტური განსახლების გარდა, საქართველოში გვხვდება ისეთი ეთნიკური ჯგუფების დისპერსიული განსახლებები, როგორებიცაა რუსები, ბერძნები, უკრაინელები, პოლონელები, ქურთები, იეზიდები, ებრაელები, ასირიელები, აგრეთვე ჩრდილო-კავკასიურ ენათა წარმომადგენლები: ქისტები, ჩეჩნები, ლეკები, უდიები, ყაბარდოელები, ჩერქეზები და სხვა.

განსაკუთრებით სპეციფიკურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე 'ზანურ-სევანურ-ქართული სოციოლინგვისტური ურთიერთმიმართებების თვალსაზრისით; ტრადიციულად, ქართველურ ენებში აერთიანებენ საკუთრივ ქართულს, მეგრულ-ლა'ხურს (მათ საერთო სახელწოდებად გამოიყენება ზანური, აგრეთვე კოლხური); მეკლევართა ერთი ნაწილი ლა'ხურს (უწოდებენ აგრეთვე ჭანურს) ცალკე ენად განიხილავს.

ზანურის მეგრულ დიალექტზე მოლაპარაკე ჯგუფი მოღიანად საქართველოს ტერიტორიაზეა განსახლებული. ისინი კომპაქტურად ცხოვრობენ დასავლეთ საქართველოში, კოლხეთის დაბლობსა და ოდიშის ზეგანზე, ისტორიულ სამეგრელოსა და სამურზაყანოში, მდინარეებს – ცხენისწყალსა და ღალიძგას შორის. ისტორიული სამურზაყანო (გალისა და ოჩამჩირის რაიონები) ამჟამად აფხაზეთის ტერიტორიაზეა მოქცეული, რაც სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით სპეციფიკურ სიტუაციას ქმნის.

ლაზებით კომპაქტურად დასახლებული მხოლოდ ერთი სოფელია (სარფი) საქართველოს ტერიტორიაზე, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ლაზების ძირითადი ნაწილი განსახლებულია თურქეთის ტერიტორიაზე, შავი 'ხდვისპირა ზოლში, თითქმის ქალაქ რი'ხემდე.

სვანები კომპაქტურად სახლობენ დასავლეთ საქართველოს ჩრდილოეთ ნაწილში, კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთაზე, მდინარეების – ენგურისა და რიონის ზემო წელზე. დასავლეთით, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, სოლივითაა შეჭრილი სვანებით დასახლებული კოდორის ხეობა (ე. წ. დაღ-სვანეთი). აღმოსავლეთით სვანეთს რაჭა ესაზღვრება, სამხრეთით – სამეგრელო და ლეჩხუმი.

სვანების, მეგრელებისა და ლაშების რაოდენობის შესახებ ზუსტი სტატისტიკური მონაცემების მოპოვება ამჟამად შეუძლებელია: ჯერ ერთი, დღემდე ჩატარებული არც ერთი სახელმწიფო აღწერა არ ითვალისწინებდა შიდაქართველურ ენობრივ დიფერენციაციას; გარდა ამისა, ქართულ-აფხაზური კონფლიქტისა და ურბანიზაციის შეუქცევადი პროცესის მოქმედებით, სრულიად შეიცვალა ამ ეთნიკურ ჯგუფთა განსახლების სურათი. მარტო ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის დროს 300 000-მდე ქართველი იძულებით ადგილმონაცვლე პირის სტატუსით იცვლის საცხოვრებელ ადგილს, რომელთაგან უმეტესობა ზანურენოვანია. მათი განსახლება მოხდა საქართველოს მრედე ტერიტორიაზე.

* * *

საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ. ძალდატანებითი მიგრაციის კომუნიტურმა პოლიტიკამ საბჭოთა კავშირის ნგრევის შემდეგ გამოიწვია არაერთი ეთნიკური პრობლემა

ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში. საბჭოთა კავშირის დროს მოსახლეობას და ეთნიკურ ჯგუფებს შორის საკომუნიკაციო ენას წარმოადგენდა რუსული ენა. საბჭოთა საგანმანათლებლო და ენობრივი პოლიტიკის შედეგად საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფები - რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, აფხაზები, ოსები, ბერძნები, ქურთები და სხვები გახდნენ რუსული პოლიტიკური და ენობრივი საზოგადოების ნაწილი. საბჭოთა კავშირის ნგრევამ და საქართველოს დამოუკიდებლობამ აუცილებელი გახდა ეთნიკურ უმცირესობებთან მიმართებით გატარებულიყო შესაბამისი პოლიტიკა, რამეთუ პოლიტიკური რეალობა იყო აბსოლუტურად განსხვავებული. მნიშვნელოვანი იყო, ერთი მხრივ, სახელმწიფო ენის სტატუსის გაძლიერება და, მეორე მხრივ, უმცირესობათა ენების განვითარების ხელშეწყობა. საბჭოთა კავშირის ნგრევის შემდეგ საქართველოში ორი ეთნიკური კონფლიქტი გაღვივდა. რა თქმა უნდა, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტებს ჰქონდათ პოლიტიკური სარჩული, თუმცა ეთნიკურმა დაპირისპირებამ მისცა უფრო მკვეთრი სახე ამ კონფლიქტებს. ამასთანავე, ენობრივი საკითხები იყო ერთ-ერთი საბაზი ეთნიკური დაპირისპირების გაღვივებისას. სწორი ენობრივი პოლიტიკა საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი გარანტია იქნება ამ კონფლიქტების მოსაგვარებლად.

1. ენობრივი ანალიზის საკუთრივ ლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ასპექტები

1. 1. სოციოლინგვისტიკა ენათმეცნიერების ერთ-ერთი წამყვანი დარგია; ენათმეცნიერების ამ დარგის ძირითადი მიზანი, ამოსავალი დებულებანი და კვლევის მეთოდები სოციოლოგიასთან პოულობენ შემხებ წერტილებს.

ენას, ისევე, როგორც ნებისმიერ მოვლენას, ორგვარი რაობა მოეპოვება, ორი ასპექტით განიხილება: ერთია მისი შინაგანი, *იმანენტური* რაობა, შეპირობებული მისი ფორმობრივი და სემანტიკური სისტემებითა და სტრუქტურებით, ამ სტრუქტურათა მათსავე დინამიკაში გამოვლენა, მათ შორის მიზეზ-შედეგობრივ ურთიერთდამოკიდებულებათა გარკვევა, მათი ცვლილებებისა და განვითარების კანონზომიერებათა დადგენა არის ენათმეცნიერების, კერძოდ კი, *საკუთრივ ლინგვისტიკის* ძირითადი ამოცანა.

მეორეა ენის დანიშნულებითი, *პრაგმატული* მხარე. ენის ამ დანიშნულებითი ასპექტის განსაზღვრა, ენის გამოყენებითი ფუნქციის შესწავლა, ენის საზოგადოებრივი ღირებულების გარკვევა, ენის სოციალურ, საზოგადოებრივ პროცესებთან მიმართების, მასზე ამ პროცესების ზეგავლენისა და მის მიერ ამ პროცესების ასახვის კვლევა, ანუ, ზოგადად, ენის ჩამოყალიბების, არსებობისა და

განვითარების სოციალური შეპირობებულობის შესწავლა აქვს მიზნად *სოციოლინგვისტიკას* (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 197).

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ლინგვისტები ამტკიცებდნენ, რომ შესაძლებელია ენის განვითარების ტენდენციის გონივრული წარმართვა. ენა საჭიროებს გონივრულ წარყვას. მისი დახევეწისათვის აუცილებელია მართებული ენობრივი პოლიტიკის გამოიმუშავება. ენათმეცნიერება არა მხოლოდ ენაში არსებულ კანონებს უნდა იკვლევდეს, არამედ აღმოჩენილ კანონთა საფუძველზე წარმართაუდეს კიდევ ენის შემდგომი განვითარების გეზს.

თანამედროვე სოციოლინგვისტიკის პოზიტიური მონაპოვრები შესაძლებლობას იძლევიან, წარმატებით გადაწყდეს ეს რთული და მნიშვნელოვანი ამოცანა.

ტერმინი „ენობრივი სიტუაცია“ აღნიშნავს ენის გამოყენების საერთო კონფიგურაციას მოცემულ დროსა და მოცემულ ადგილზე და მოიცავს ისეთ მონაცემებს, როგორებიცაა: რამდენი ენა და რომელი ენები (დიალექტები) გამოიყენება მოცემულ არეალში, რამდენი ადამიანი ლაპარაკობს მათზე, რა ვითარებაში, რა განწყობები და დამოკიდებულებები აქვთ მოცემული საზოგადოების წევრებს ამ ენების მიმართ” (ჯ. ფერგიუსონი, 1971, გვ. 157).

ენობრივი პოლიტიკა ოფიციალური ქმედებაა, რომელიც ცდილობს, წაერიოს ნებისმიერი ტიპის ენის

(სახელმწიფო, რეგიონული, უმცირესობათა, უცხო და მისთ.) ფუნქციონირების სფეროში (მაგალითად, წერის სისტემა, ოფიციალური ენის არჩევა) ან განათლებაში ამ ენების ადგილის საკითხებში. მოქალაქეებმა ან მოქალაქეთა ჯგუფებმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით გაატარონ ენობრივი პოლიტიკა სახელმწიფო დონეზე ან კერძო სექტორში. ენებზე ზემოქმედებას ადგილი აქვს კონკრეტული სოციალური სიტუაციების ან მოვლენათა კონტექსტში, რომელსაც ის მიეკუთვნება. თუმცა ასეთი ენობრივი პოლიტიკა ეკრძნობა გარკვეულ პრინციპებს (ეკონომიკა და ეფექტურობა, ეროვნული იდენტურობა, დემოკრატია და ა. შ.), რაც მათ ისეთ მნიშვნელობას ანიჭებს, რომელიც არსებულ პირობებს სცილდება.

ენობრივი პოლიტიკა რიგი კომპონენტებით შემოიფარგლება (ერის კონცეფცია, განათლების მიზანი და მისთ.), მოქმედი პირებისაგან (პოლიტიკოსები, აქტივისტები, პროფკავშირის წევრები და მისთ.) და ჩარევის დონისაგან (საკანონმდებლო, მარეგულირებელი და მისთ.). ენისა და ენის სწავლების საკითხების პოლიტიკური ბუნების აღიარება არის ამ სფეროში ნებისმიერი ქმედების წინაპირობა, რადგანაც ტექნიკური სირთულეები (სტრუქტურული, ადმინისტრაციული, ფინანსური და მისთ.), რომლებიც მთავრობებმა ინდივიდუალურად ან ერთობლივი მოქმედებით უნდა დაძლიონ, ვერ გადაილახება, სანამ

საკითხები ამ პრინციპებთან დაკავშირებით არ დაზუსტდება.

ენობრივი საკითხების პოლიტიკური ბუნების გაგებისადმი ზერელე მიდგომა ცვალებად ხასიათს ატარებს სხვადასხვა ქვეყანაში და ყურადღებას იმიტომ ამახვილებენ, რომ, მიუხედავად საუკუნეების განმავლობაში მისი არსებობისა, შეგნებული ჩარევა ენებთან დაკავშირებით მხოლოდ ბოლო დროს დამკვიდრდა პოლიტიკისა და სოციოლინგვისტიკის სფეროში. ფაქტია, რომ სოციოლინგვისტიკა ცოდნას აღრმავენ, რომლის გაოქალისწინებაც აუცილებელია გადაწყვეტილების მიმღებისთვის.

ზოგიერთი ევროპული პოლიტიკური ფილოსოფია გვიაუვაზობს თეორიას, რომლის მიხედვითაც *სახელმწიფო, ეროვნება* და *ენა* ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული: *სახელმწიფო ენა* არის ეროვნულობის სიმბოლო და კომპონენტი და, ამასთანავე, მოქალაქეობის განმსაზღვრელი ფაქტორი. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ის მკაფიოდ განისაზღვროს და გამოიყოს სხვა ენობრივი სახესხვაობებისაგან (ამ ტერმინთა შესახებ იხ. ქვემოთ), რომლებიც გამოიყენება მოცემულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე. ევროპის ისტორიის განმავლობაში თანდათანობით შეიქმნა *ეროვნული ენების* განსაზღვრისა და მათი სტაბილურობის უზრუნველყოფის ინსტრუმენტები (ლექსიკონები, გრამატიკა, აკადემიები და ა. შ.). ამ ენობრივ

ორგანოებს გააჩნიათ ოფიციალური და/ან აკადემიური თუ კულტურული უფლებამოსილება და ავრცელებენ ენობრივ ნორმებს სხვა ინსტიტუტებისათვის, როგორიცაა, უპირველეს ყოვლისა, განათლების სისტემა. სახელმწიფო გამონაკლისის სახით ამ სტანდარტული ენობრივი სახესხვაობის (სახესხვაობების) კანონიერებას მხოლოდ მისი (მათი) გამოყენების მეშვეობით აძლიერებს, რასაც მოქალაქეებთან და განათლების სფეროში ურთიერთობისათვის ნერგავს (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 21).

ყველაზე უფრო ფართოდ გავრცელებული იდეოლოგია დაიბადა მარტივი გრძნობიდან, რასაც არანაირი განსაკუთრებული საფუძველი არ გააჩნია – ენები ერთნაირები არ არიან. ეს იდეოლოგია გვასწავლის, რომ ენები არსობრივად არათანაბარია მათი ღირებულების თვალსაზრისით. ეს არათანაბარი მდგომარეობა თავისი წარმოშობით ეთნოცენტრულია, რაც აუცილებელს ხდის სხვების მიერ ნალაპარაკევი ენის გაკრიტიკებას ამა თუ იმ კონკრეტული ენისა და ჯგუფის უპირატესობის გასამყარებლად. სხვა ენები წარმოდგენილია არასასიამოვნო, რუდიმენტულ ან ძირეულად არასათანადოდ დახვეწილი გამოყენებისათვის, მაგალითად, ლიტერატურული ან მეცნიერული გამონათქვამებისთვის.

ტერმინი „*ენებისადმი დამოკიდებულება*“ მრავალ-
ასპექტიანია. ის მოიცავს კოგნიტურ (ენების მიმართ
ჩამოყალიბებული დამოკიდებულება), ემოციურ (გრძნობა
ენების მიმართ) ან ქცევით (გარკვეული ენობრივი ქცევის
მიმართ მიდრეკილება) კომპონენტებს. ამგვარად, ენებისადმი
დამოკიდებულება ელინდება ისეთ სფეროებში, როგორიცაა
შეფასება (რამდენად კეთილგანწყობით აღიქმება ესა თუ ის
ენა), *ენობრივი უპირატესობა* (მაგ. რომელ ენას ეძლევა
უპირატესობა ამა თუ იმ მიზნის მისაღწევად ან რაიმე
გარკვეულ სიტუაციაში), *არჩევის მიზანშეწონილობა* და ამა
თუ იმ ენის შესწავლის საფუძველი, იმ სოციალური
ჯგუფების შეფასება, რომლებიც იყენებენ ერთ, ან
რამდენიმე ენას, ბილინგვიზმის, ან ბილინგვური
განათლების აუცილებლობა, აგრეთვე თვალსაზრისები
ენების ცვლის ან არსებული ენობრივი პოლიტიკის მიმართ.

არ არის აუცილებელი, რომ ურთიერთობათა ყველა
მოდელს გარკვეულ სიტუაციაში ჰქონდეს ცალსახა
ხასიათი. სინამდვილეში, ენობრივი უმცირესობების
წარმომადგენლები, როგორც წესი, აფასებენ რა თავიანთ
ენას, როგორც *ეთნიკური თვითიდენტიფიკაციის*
ინდიკატორს, ამავე დროს აელენენ ნეგატიურ
შეხედულებებს მისი პრაქტიკული გამოყენებისა და
სოციალური პრესტიჟის მიმართ.

ხშირად ზოგიერთი ენა ითვლება უფრო *პრესტიჟულად*
და აქვს უფრო მაღალი *სტატუსი*. ამავე დროს, უნდა

გუახსოვდეს, რომ ყველა დროში ენა გვევლინება გარკვეული სოციალური ჯგუფის მახასიათებლად. ენის პრესტიჟი, როგორც ამას პრაქტიკა გვჩვენებს, დაკავშირებულია არა თვით ენასთან (როგორც ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტთან), არამედ სოციალურ კლასთან და მასზე მოლაპარაკეთა *სტატუსთან*.

უმრავლესობის ნეგატიური დამოკიდებულება უმცირესობათა ენების მიმართ ხშირად ასახავს მათს დამოკიდებულებას ამ ენაზე მოლაპარაკეთა და არა მათი ენის მიმართ. ასეთ შეხედულებებს მიეყვართ ენის სოციალურ შეფასებამდე (რომელიც ეყრდნობა სოციალურ სტრატეგიებს) და არა ზოგადად ენის შეფასებამდე.

მიუხედავად ამისა, ენა თამაშობს საკვანძო როლს ამა თუ იმ სოციალური ან რეგიონულ-ეთნიკური ერთობის კუთვნილების განსაზღვრაში. *მშობლიური ენის* ღირებულების გრძნობა არის ფუნდამენტური შემადგენელი იმ ადგილის გააზრებისა, რომელიც ადამიანს უკავია საზოგადოებაში. რადგანაც ენები წარმოადგენს ჯგუფური კუთვნილების თვალსაჩინო ნიშანს, ისინი შეიძლება ადვილად გადაიქცნენ ამ ჯგუფის *სიმბოლოდ*. ენა შეიძლება იყოს ინდივიდისა ან ჯგუფისთვის ის ფასეული რესურსი, რომელსაც სჭირდება გაფრთხილება და შენახვა, რაც თავის ასახვას პპოვებს ამ ენის მიმართ დამოკიდებულებაში (პ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008, გვ. 29).

სწორედ ამიტომაც იყენებენ უკანასკნელ ხანებში ტერმინს *ენობრივი სახესხვაობა*, რათა თავიდან აიცილონ სიტყვა *ენა*, რომელიც უკვე გულისხმობს ღირებულებებით მსჯელობას. ყველა ენობრივი სახესხვაობა შესაძლოა იმ ფუნქციების შესასრულებლად აღიჭურვოს, რომელთა განხორციელებაც მათ ადრე არ მოეთხოვებოდათ.

ენობრივი სახესხვაობა არის ნეიტრალური, მახასიათებელი ტერმინი; მისი დანიშნულება ის არის, რომ თავიდან ავიცილოთ ტერმინ *ენის* ხმარება, ამასთანავე, თავიდან ავიცილოთ ფასეულობითი განსჯა (*ენა* = *რეალურ ენას*). ენობრივი სახესხვაობის ნებისმიერი განსაზღვრება, როგორც შემადგენელი ან არაშემადგენელი რეალური ენისა, ეფუძნება გარე ფაქტორებს და არა სახესხვაობის რეალურ (ლინგვისტურ) მახასიათებლებს. ენობრივი სახესხვაობის სახელდება მოიცავს სოციალურ ფსონებს ინდივიდუალური თუ ჯგუფური მოლაპარაკებებისთვის.

საკუთრივ ლინგვისტური თვალთახედვით, ნებისმიერი ენობრივი სახესხვაობა, მიუხედავად მისი სოციალური სტატუსისა, *ნიშანთა სისტემაა* (*ყ. დე სოსიური*), რომელიც გამოიყენება ადამიანთა ჯგუფის მიერ ურთიერთობის საფუძვლად, როცა ყველა ენა კაცობრიობის დამახასიათებელი ლინგვისტური შესაძლებლობების გამოხატულებაა. თუმცა კონკრეტულ საზოგადოებაში ენებს სხვადასხვა ღირებულებებს მიაკუთვნებენ. ასეთი მსჯელობა, როგორც ჩანს, ეფუძნება, თავის მხრივ, ენების

ბუნებას, მაგრამ, ფაქტობრივად, საზოგადოებაში მათი ფუნქციონირების სფეროებიდან ან იმ ხალხის სტატუსიდან გამომდინარეობს, რომლებიც ამ ენაზე მეტყველებენ. ერთი ენობრივი სახესხვაობის ლეგიტიმაცია მეორესთან შედარებით მოცემულ ადგილას დამოკიდებულია გარე ფაქტორებზე, რაც ნათლად დადგინდა სოციოლინგვისტური კვლევებით:

- ურთიერთობის ენის გამოყენება დომინანტური სოციალური ჯგუფების (სამხედრო, ეკონომიკური, კულტურული, რელიგიური, მეცნიერული, სიმბოლური ან ელიტარული) ან ცენტრალური მთავრობის მიერ;
- სტანდარტიზაცია წერილობითი ფორმით, გრამატიკით, ლექსიკონებითა და მისთ;
- ენობრივი სახესხვაობის ისტორიული დაკანონება, რომელიც ამა თუ იმ ტერიტორიის კულტურულ ჯგუფს განეკუთვნება და მათი თუნდაც მცირე ნაწილის იდენტურობის გამოვლენის აღიარებაა;
- კულტურული ლეგიტიმაცია, რაც მიღწეულია ლიტერატურული, ხელოვნების, სამეცნიერო, ფილოსოფიური, რელიგიური და სხვა ნაშრომებით;
- შესასწავლი ენის სტატუსი და მისი როლი - როგორც სწავლების ენა, რომელზეც სასკოლო და საუნივერსიტეტო საგნები ისწავლება.

1. 2. სხვა ენებისა და მათზე მოლაპარაკეთა შესახებ საკმაოდ საზიანო მოსაზრებები შეიძლება წამოიწიოს ენების კლასიფიცირებისას, მათი დახასიათებით (ენებს აღიქვამენ, როგორც მეტ-ნაკლებად გასაგებს, მარტივს, როგორც მდიდარ, ლამაზ ენებს და მისთ.) ან მათი გამოყენებისას გარკვეული მითითებით ეროვნული ენების „აქცენტით“ ლაპარაკზე „დაბალ ფენაში“ ან „ეზულგარულად“, „არასწორად“ და მისთ. მაგალითად, სოგიერთი ემიგრანტი ბავშვი ამბობს, რომ მას შეუძლია მხოლოდ ერთ ენობრივ სახესხვაობაზე ლაპარაკი – მაგალითად, მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენაზე; ეს იმიტომ, რომ მათ განიცადეს მძლავრი ზეწოლა, რომლის მიხედვითაც მათი მშობლების ენა არ ითვლება „ნამდვილ“ ენად იქ, სადაც ისინი ახლა ცხოვრობენ.

ენის აღმნიშვნელი სიტყვები, თავის მხრივ, მათს აღიარებაზე მომუშავე ჯგუფის უმთავრესი საკითხია: კონკრეტულ რეგიონულ დიალექტს სურს მიიღოს აღიარება, როგორც *სრულყოფილ ენას*, რომელსაც აქვს *ლეგიტიმაციის* უფლება. ეს ენობრივი იდეოლოგია მედიასა და პოლიტიკურ მსჯელობებში ისევ საკმაოდ ცოცხალია, თუმცა, ისეთ ფორმებში, რომლებიც ნაკლებად სახიფათოა, ვიდრე წინათ იყო. აშკარაა, რომ ამან შესაძლოა მიგვიყვანოს ენობრივ შეუწყნარებლობამდე (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, გვ. 30).

თუ ისევ ინდივიდუალური მომხმარებლის თვალთახედვით იქნება გამოკვლეული, ენობრივ

სახესხვაობათა ფუნქციების კლასიფიცირება შეიძლება მოხდეს მათი მნიშვნელობის ან გამოყენების სფეროების მიხედვით.

ტერმინი *ჩვეულებრივი* (ან *ძირითადი*) ენა გამოყენებული იქნება ყველა ან ყველაზე მნიშვნელოვან კომუნიკაციურ სიტუაციებში ენებთან მიმართებით (სამსახურის, საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ა. შ.) და ეს იქნება შედარებული იმ სახესხვაობებთან, რომლებიც გამოიყენება ცალკეულ შემთხვევებში ან ერთ კონკრეტულ სფეროში (მაგალითად, *ოჯახის ენა*). ტერმინი *დომინანტი ენა* გამოყენებული იქნება ამ მნიშვნელობით, რათა მივმართოთ ენობრივ სახესხვაობებს, რომლებშიც მეტყველი ყველაზე კომპეტენტურია; მაგალითად, კომუნიკაციის ზოგად ან ცალკეულ სახეობებში. თუმცა ეს ტერმინი განეკუთვნება ენობრივი სახესხვაობის განსაკუთრებულ სოციალურ სტატუსსაც (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, გვ. 62); საქართველოში საბჭოური გადმონაშთის სახით არსებული სპეციფიკის გათვალისწინებით, ზოგიერთ რეგიონში (მაგ. ქვემო ქართლში, ჯავახეთში) საჭიროდ მიგვაჩნია ტერმინ *პიპერდომინანტურის* გამოყენება (სამწუხაროდ, რუსული ენა ჯერ კიდევ ამ სტატუსით სარგებლობს).

1. 3. ენათა ნომენკლატურა აკადემიური და პოლიტიკური დებატების საგანია (მათ შორის, როგორც ზემოთ ითქვა - თვით სიტყვა „ენაც“). სასურველია

გადაიდგას ნაბიჯები ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისთვის, სულ მცირე, ენათა ტიპების განსაზღვრისთვის (*მშობლიური ენა, უცხო, მეორე ენა* და სხვ. თუმცა, ყველა ამ კატეგორიის ობიექტური განსაზღვრა შეუძლებელია. მაგალითად, *პიროვნების ენა* (language of identity) (აგრეთვე ცნობილი, როგორც *ენობრივი ენობა* (linguistic identity), შეიძლება განესაზღვროთ, როგორც *მემკვიდრული ენა* (heritage language); მაგრამ ეს უფრო ვიწრო ტერმინია და მხოლოდ *იმიგრანტთა ჯგუფებისთვისაა* არსებითი. წინამდებარე კვლევის ერთ-ერთი მიზანი სწორედ ამ კონცეფციის განმარტებაა. ამ მიზნით, გადავწყვიტეთ, აღგვეწერა არა მხოლოდ ენათა როლი პიროვნების ფორმირებაში, არამედ ის, თუ საერთო სოციალურ-კულტურული ფონის პირობებში ენობრივი მახასიათებლების მიხედვით როგორ ახასიათებენ ადამიანები საკუთარ თავს (თვითკატეგორიზაცია) ან როგორ ახასიათებენ მათ სხვები (ჰეტეროკატეგორიზაცია) (ე. ბეკო, 2008, გვ. 8)

იმისათვის, რომ ენების გამოყენება დავახასიათოთ, შესაძლებელი უნდა იყოს ვისაუბროთ საერთო კატეგორიზაციაზე, რომელიც, შესაძლებისდაგვარად, ობიექტურადაა დაწესებული. ჩვენ ვიცით, რომ, თავის მხრივ, უკვე ენათა სახელდება იდეოლოგიური არჩევანია: „ენებად“ სახელდება და შესაბამის განსაზღვრებებს ინდივიდებისა და ჯგუფებისათვის სოციალური და პოლიტიკური ელფერი ეძლევა. აქედან გამომდინარე, ეს არ არის ბუნებრივი არჩევანი ტერმინებს შორის *დიალექტი* და

ენა, რეგიონული ენები და მკვიდრი ენები, არც ტერმინები მშობლიური ენა, დედაენა და ეროვნული ენა არიან ურთიერთშემცვლელნი (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 59).

2. მშობლიური ენა, დედაენა, ეროვნული ენა

პირველი ენა არის აკადემიური ტერმინი, რომელიც გამოიყენება ზოგადად *მშობლიური ენის* აღსანიშნად. ეს არის ენობრივი სახესხვაობა (სახესხვაობები), რომელიც შექმნილია ადრეულ ბავშვობაში, ორი-სამი წლის ასაკამდე. ამ სახესხვაობას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს ბავშვისათვის, რამდენადაც ბავშვი თავისით აღმოაჩენს სამყაროს ადრეული სოციალიზაციის პერიოდში; ენობრივი ურთიერთობა სხვა მოლაპარაკებთან აუცილებელია ნორმალური განვითარებისათვის. ბავშვი ღინგვისტური „წესების“ გაცნობიერებასა და შეთვისებას იწყებს მის უშუალო გარემოში და, ამავ დროს, იძენს კომუნიკაციური ქცევის წესებს (მაგალითად, ვის, როგორ და როდის უნდა მიესალმოს). ეს არის სახესხვაობა, რომელშიც ადამიანის

ენობრივი ნიჭი პირველად გამოვლინდება ბუნებრივ ენაზე. პირველი ენა არ არის ყოველთვის მშობლის ენა (მშობლიური ენა).

მშობლიური ენა ყოველდღიურად გამოსაყენებელი ტერმინია, რომელსაც აქვს *ემოციური ქვეტექსტი*. უფრო მეტიც, ის ყოველთვის კორექტული არ არის, რადგან ბავშვები პირველ ენას შეიძენენ არა მხოლოდ მათი დედებისაგან, არამედ მათ შეუძლიათ შეიძინონ რამდენიმე ენა (ორი ან მეტი) ერთდროულად მრავალენოვან ოჯახურ გარემოში; *მკვიდრი ენა* და *შთამომავლობის ენა* ასევე ხშირად გამოიყენება ამ მნიშვნელობით, მაგრამ მათ მსგავსი ასოციაციები აქვთ ჯგუფთან, რომელსაც მიიჩნევენ, რომ მიეკუთვნებიან. *მკვიდრი ენა* (ან ენდემური ენა): ენის სახესხვაობა, რომელიც გამოიყენება გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე, რომელიც ითვლება, რომ არის ისტორიული გამოყენების შედეგი, ახლად ჩამოსული ემიგრანტების ენის საპირისპიროდ. ეს უკანასკნელი სახესხვაობები შესაძლებელია არ ეკუთვნოდნენ იმავე ენობრივ ოჯახებს, როგორცაა რეგიონული და/ან ოფიციალური სახესხვაობები შესაბამის ტერიტორიაზე.

ენობრივი სახესხვაობისთვის, რომლითაც შესაძლოა განისაზღვროს ამა თუ იმ წყერის მიკუთვნება ჯგუფისადმი, აუცილებელი სულაც არაა პირველი ენის პოენიურება, არამედ, შესაძლოა, ეს იყოს მოგვიანებით შეძენილი სახესხვაობა (ცნობილი ქართველი მწერლის – დავით

კლდიაშვილის მაგალითი, რომელმაც მშობლიური – ქართული ენა ზრდასრულ ასაკში შეისწავლა) (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში – სახელმძღვანელო პრინციპები).

საინტერესო მიმართებაა ქართულ სინამდვილეში ტერმინებს „მშობლიური ენასა“ და „დედაენას“ შორის.

ევროპულ ენათმეცნიერებაში მშობლიური ენის აღსანიშნავად მეტწილად გამოიყენება დედის სემანტიკის მომცველი შესიტყვებანი (ინგ. *Mother tongue*, გერმ. *Muttersprache*, შვედ. *Modersmål*, ფრანგ. *La langue maternelle*, ესპ. *La lengua materna*, ქართ. *დედაენა* და ა. შ.); ამივე მნიშვნელობით (პრაქტიკულად, როგორც სინონიმს) განიხილავენ ტერმინს მშობლიური ენა (ინგ. *Native language*, რუს. *родной язык*, ქართ. *მშობლიური ენა*); აღსანიშნავია, რომ ომის შემდგომ გერმანიაში გაიმართა სერიოზული დისკუსიაც კი, სადაც განიხილებოდა ისტორიული „დედაენის“ უფრო „ადეკვატური“, ნათარგმნი „მშობლიური ენით“ (ან – *ბაზისური ენით*) ჩანაცვლების თაობაზე. გერმანიაში სრულიად განსხვავებული იყო მოტივი – ნაციონალიზმში დადანაშაულება (გ. რამიშვილი, 2000, 70); ამ მხრივ განსაკუთრებული სიტუაციაა ქართულ სინამდვილეში.

დედაენა განისაზღვრება, როგორც *ღვიძლი ენა*, რომელიც *პიროვნების იდენტობის განმსაზღვრელია*, მიუხედავად იმისა, ბავშვობიდან აითვისა იგი თუ არა.

როგორც ზემოთ ითქვა, ევროპულ ენებშიც მოიპოვება შინაარსითა და ფორმით მსგავსი ლექსემა, მაგრამ, ისტორიული სინამდვილიდან გამომდინარე, ისინი უფრო **კნინობითი ელფერის** მატარებლები არიან და ტრადიციულად ქალების, ბავშვებისა და საზოგადოების სხვა, წერა-კითხვის უცოდინარი წევრების მეტყველებაზე მიუთითებს; ქართულში კი იგი **მთავარ ენას** აღნიშნავს (გ. რამიშვილი, 2000, გვ. 9; ზ. კიკვიძე, 2004, გვ. 206-212. ნ. დენისონი, 1986, დ. პატანაიაკი, 2003, გვ. 23-28).

დედაენის განმარტებისას ხაზი ესმევა ტერმინის სოციოლოგიურ დანიშნულებას: „დედაენა მთავარ ენას ნიშნავს და არა ვისიმე ენას (სოციოლოგიის ობიექტია და არა ინდივიდუალური ფსიქოლოგიისა)“ - იხ. გ. რამიშვილი, 2000, გვ. 9); დედაენა არის წინაპრების მიერ შექმნილი კულტურის ენა, რომელიც, როგორც სამყაროს ხედვა-აღქმის სისტემა, მრავალ თაობას აერთიანებს. დედაენა მთავარი ენაა და არა მაინცდამაინც ბიოლოგიური მშობლის ენა (ტ. ფუტკარაძე, 2005, 324).

როგორც ჩანს, არის მცდელობა, ტერმინ „დედაენას“ განსაკუთრებული ფუნქციები დაეკისროს (ისეთი, რაც, მაგალითად, არ აქვს ინგლისურ *Mother tongue*-ს) და ამას აქვს გარკვეული ობიექტური წანამძღვარიც: აღსანიშნავია ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი - XIX საუკუნის ბოლოს სწორედ ამ სახელწოდებით (დედა ენა) დაიბეჭდა ი. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო,

რომლითაც მთელი ქართველი ერი იწყებდა მშობლიური ენის შესწავლას და შემთხვევითი არ არის ქართველ მეცნიერთა შორის გავრცელებული მოსაზრება, რომ „სამწიგნობრო ქართული (იგივე სალიტერატურო ქართული) – დედაენას უიგიედება“ (ტ. ფუტყარაძე, 2005, 61).

თავისთავად, თუკი მშობლიური ენის ტრადიციული გაგებით მიეუდგებით (ეს არის ენა, რომლის მეშვეობითაც ბავშვი ლინგვისტური „წესების“ გაცნობიერებასა და შეთვისებას იწყებს მის უშუალო გარემოში და, ამავე დროს, იძენს კომუნიკაციური ქცევის წესებს), ტოლობის ნიშნის დასმა ტერმინებს *სალიტერატურო ენასა და მშობლიურ ენას (დედაენას)* შორის შეუძლებელია; მაშასადამე, ცხადია, რომ ტერმინს - *დედაენა* დღეს უკვე შეიქენილ-შეთვისებული აქვს დამატებითი ფუნქციები, რაც ტერმინ *მშობლიური ენისათვის* არ არის დამახასიათებელი.

კიდევ უფრო მეტი კითხვის ნიშნები დაისმის ტერმინ *ეროვნულ ენასთან* დაკავშირებით; ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მას ორგვარად განმარტავენ:

1. „ყველა ეროვნული ენა ამავე დროს სალიტერატურო ენაც არის“ (არნ. ჩიქობავა);
2. „ეროვნულ ენას ქმნის ერთობლიობა იმ ენობრივი მოვლენებისა და მათში მონაწილე ელემენტებისა, რომლებიც საერთოა ყველა (ან უმეტესი წილი) ტერიტორიული და სოციალური დიალექტებისა

და აგრეთვე ზედიადექტური წარმონაქმნისთვის, სალიტერატურო ენა კი ეფუძნება ამ საერთო მონაცემს და მის ნორმირებულ, დახვეწილ სახეს წარმოადგენს“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 150).

ბ. დე კურტენეს განმარტებით, „ეროვნული / ტომობრივი ენა წარმოადგენს გარკვეული რაოდენობის ინდივიდთა მეტყველების ტოლქმედს“ (ბ. დე კურტენე, 1963, გვ. 76). ამ დეფინიციის მიხედვით მეტად რთულია *ეროვნული ენის* მიმართების დადგენა ისეთ ტერმინებთან, როგორიცაა მშობლიური ენა, დედაენა, სალიტერატურო ენა. უფიქრობთ, ჩვენი შემდგომი სოციოლინგვისტური კვლევებისთვის გამოვიყენოთ აკადემიური ტერმინი *პირველი ენა*, რომელიც ზუსტად (ყოველგვარი ემოციური თუ პოლიტიკური ფაქტორებისგან თავისუფალი) ასახავს პიროვნების თუ პიროვნებათა გარკვეული ჯგუფის მიერ ამ ფენომენის მფლობელობას (იგულისხმება ენის ფლობა, რაც სხვაობს ტერმინისგან ენის სწავლა – იხ. ქვემოთ).

3. მეორე ენა, უცხო ენა; ბილინგვიზმი და დიბლოსია

3. 1. ტერმინი *მეორე ენა* გამოიყენება იმ ენობრივი სახესხვაობებისთვის, რომელთა ათვისებაც ბავშვობაში კი არ ხდება, არამედ - მოგვიანებით: ამის გამო, ყველა სხვა ენა, გარდა *პირველი ენისა* (რომელსაც მოზარდი იწყებს აზროვნებას), უნდა მოვიანროთ *მეორე, მესამე* და ა. შ. ენებად მათი შეძენის *თანმიმდევრობის* მიხედვით. პირველი ენის (ენების) შეძენის შემდეგ შეძენილი ენები შესაძლოა სხვადასხვა სახის იყოს, აქედან დიდი ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება მომდინარეობს.

შესაძლებელია ესენი იყვნენ სახესხვაობები, რომლებიც მუდმივად და უმეტესწილად გარკვეულ გარემოში ფუნქციონირებენ და მათი შეძენა შესაძლებელია მათთან კონტაქტით, ოფიციალური სწავლების გარეშე. ეს ხშირად რეგიონული ენების შემთხვევაში ხდება. მაგრამ ასეთი სახესხვაობები შესაძლოა ისწავლებოდეს სპონტანური დაუფლების პარალელურად: ასეა მიგრანტებისა და მათი ბავშვების შემთხვევაში, რომელთათვისაც მასპინძელი ქვეყნის ენა არ არის პირველი ენა, რომელიც ავტომატურად შეისწავლება და / ან ინსტიტუციონალური სწავლების ფარგლებშია. *მეორე ენა* ეხება არა მხოლოდ

დაუფლების თანმიმდევრობას, არამედ სახესხვაობის სოციოლინგვისტურ სტატუსს, რომელიც შესაძლოა თამაშობდეს ენობრივი კომუნიკაციების როლს, ძირითადად წარმოდგენილი იყოს მედიაში და სა'სოგადოებრივ ცხოვრებაში (უფრო ხშირად, ვიდრე ოჯახური გარემოს გარეთ, ამის გამო) და ისიც სწავლების ენაა.

აუცილებელია გაიმიჯნოს *მეორე ენისა* და *უცხო ენის* სტატუსები: ტერმინი *უცხო ენები* ხშირად გამოიყენება, რათა მოვიხსენიოთ ენობრივი სახესხვაობები, რომელთა სწავლება შესაძლოა ნაკლები მოტივაციით იყოს გამოწვეული: კერძოდ, შემსწავლელები არ არიან იმ სახესხვაობებთან კონტაქტში, ან არიან მხოლოდ ვირტუალურ ან შეზღუდულ ფორმებში (კინო, ტელევიზია, იმ ქვეყნებში ვიზიტები, სადაც ისინი გამოიყენება და მისთ.). ამის გამო, ისინი, შესაძლოა, ნაკლებად ათვითცნობიერებდნენ მათს მოთხოვნილებებს უცხო ენებზე - ისინი ჩვეულებრივი სკოლის *საგნებად* მიიჩნევენ და რომლებშიც ყოველთვის არა მათი ფაქტობრივი დაუფლება, არამედ მათი შეფასებაა (ტესტები, გამოცდები) მიღწევების დამადასტურებელი; ეს არის არსებითი განმასხვავებელი *მეორე ენასა* და *უცხო ენას* შორის: მეორე ენას შემსწავლელი ეუფლება, შეითვისებს; უცხო ენას - სწავლობს, როგორც საგანს (აქედან გამომდინარეობს მეთოდოლოგიური მიდგომებისა და სწავლების სტრატეგიების არსებითი სხვაობაც)...

სიტყვა უცხო აბსოლუტურია იმით, რითაც ის ხაზს უსვამს გარე სამყაროსთან სხვაობას. ფაქტობრივად უცხოდ ცნობილი ენები, შესაძლოა, მეტ-ნაკლებად ახლოს იდგეს მშობლიურთან, მეტ-ნაკლებად ადვილი ან რთული იყოს სასწავლად. ეს არის ტერმინი, რომელიც გამოყენებულია ჩვეულებრივ მსჯელობაში, რათა გამოეხატოთ სხვა საზოგადოებებთან ან ქვეყნებთან კულტურული და ლინგვისტური სიმორე. შემთხვევითი არ არის, რომ მნიშვნელოვანი კულტურული განსხვავებები ხშირად გაგებულია ხელიხელჩაკიდებული ენების სირთულეებად, რომლებიც გამოიყენება ასეთი კულტურული ჯგუფების მიერ. პირიქით, ერთი და იმავე წყაროდან წარმოშობილი, კულტურულად ახლო მდგომი ენები (მაგალითად, სემიტური, რომანული და სლავური ენები) შეიძლება უცხოდ მივიჩნიოთ. პირველ ენასა და ყველა სხვა ენას შორის მანძილი შესაძლოა მცირედ იყოს მიჩნეული, თუკი, სულ მცირე, ურთიერთგაგებინება იქნება შესაძლებელი მათ შორის და / თუ მათი მოლაპარაკე ჯგუფები კულტურულად ახლოს მდგომადაა შეფასებული (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 62).

3. 2. XIX საუკუნის ბოლოს ერთ-ერთი ცნობილი ინგლისელი პროფესორი ამტკიცებდა: „ბაეშეს რომ ჰქონოდა საშუალება, ერთნაირად სცოდნოდა ორი ენა, ეს

იქნებოდა მეტად ცუდი რამ, ვინაიდან ასეთი ბავშვის ინტელექტუალური და სულიერი განვითარება წარიმართებოდა არა თუ ორჯერ სწრაფად, არამედ ორჯერ უფრო ნელა. აღნიშნულ გარემოებებში გონებრივი განვითარების ფორმირება და ხასიათის ჩამოყალიბება საკმაოდ შეფერხდებოდა“. ამასთანავე, ეროვნული პოლიტიკის წამყვანი იდეოლოგია თვლიდა, რომ ეროვნული საზღვრები ბუნებრივად ემთხვევა მონოლინგუურ ენობრივ ტერიტორიებს: ორი ეროვნების მატარებლობა კი ეჭვს იწვევდა. ორენოვნები (ბილინგვალები) ითვლებოდნენ პოტენციურ მოღალატეებად: ნებისმიერი ადამიანი, რომელიც ორ ან მეტ კულტურას მიეკუთვნებოდა, არ უნდა ყოფილიყო სანდო, ვინაიდან ამოსაყვლად მიჩნეული იყო ის, რომ ადამიანი უნდა ყოფილიყო ერთენოვანი, მრავალენოვნება კი ითვლებოდა ღვთის რისხვად, რომელიც კაცობრიობას სდევს ბაბილონის გოდოლის დროიდან.

მსგავსი სტერეოტიპები ჩვენს დროში მოქმედებულად (შეიძლება ითქვას – სახიფათოდაც) აღიქმება. დღეს მრავალენოვნება ფუნქციონალურად განისაზღვრება, როგორც კომუნიკაციის დამყარების უნარი ორ ან მეტ ენაზე კომპეტენციის დონის, ენის დაუფლების ხერხის, ასაკისა და ენებს შორის იმ ფსიქოლინგვისტური კავშირების მიუხედავად, რომლებიც შედის მოლაპარაკის რეპერტუარში (პ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008, გვ. 5).

ჩვეულებრივ, ადამიანები ერთ და ზოგჯერ ერთზე მეტ ენას ეუფლებიან მცირე ასაკშივე (სოციალიზაციის პროცესში). ენის ასეთი დაუფლება არის ფუნდამენტური ელემენტი ერთი ან უფრო მეტი სოციალური და კულტურული ჯგუფისადმი მიკუთვნების გრძნობის განვითარებისა. აქედან გამომდინარე, ენის დაუფლება მოიცავს **კულტურული კომპეტენტურობის** შეძენას და სხვებთან ერთად ცხოვრების უნარის გამომუშავებას. მრავალენოვანი რეპერტუარის განვრცობა მოვლი სიცოცხლის განმავლობაში ასევე გულისხმობს სხვა კულტურებისა და კულტურული ჯგუფების შემდგომ განვითარებას, რამაც ინდივიდს შეიძლება ახლად შეძენილ ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოებასთან დაკავშირებისკენ უბიძგოს. სხვა ენაზე მოლაპარაკე ჯგუფებთან დაკავშირება დამოკიდებულია არა მხოლოდ შეძენილ ენაზე, არამედ მრავალ სხვა ინდივიდუალურ და სოციალურ ფაქტორებზე და აქ ჩართული სწავლის ფორმაზე.

აქედან გამომდინარე, მრავალენოვანი რეპერტუარის შეძენა ცხოვრების განმავლობაში ასოცირდება გარემოს კულტურული კომპლექსურობის ცოდნის განვითარებასთან, რომელიც ჩანს როგორც ევროპულ ქვეყნებში, ასევე მათ შორისაც. ეს ცოდნა შესაძლებელია ასოცირდეს კულტურული კომპეტენციის ცვლილებასთან. პიროვნებებმა შეიძლება შეძლონ სხვებთან ერთად ცხოვრება ახალ

ენობრივ გარემოში და, ამის შედეგად, შექმლონ სხვა ჯგუფების ფასეულობებისა და ქცევის გაგება.

სადაც ადგილი აქვს ასეთ ცვლილებებს, პიროვნებებმა უნდა გაიგონ და გამოსცადონ სხვა ენისა და სხვა კულტურის ხალხთა ცხოვრების თუნდაც რამდენიმე ასპექტი. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ მათ აქვთ შესაძლებლობა, გაიგონ სხვაგვარი ცხოვრება და განუმარტონ მათ, ვინც სხვაგვარად ცხოვრობს. ეს *კულტურათშორისი კომპეტენცია* ძალიან მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ჯგუფის ორმხრივი გაგების გასაფართოებლად და ყველა სახის *კულტურათშორისი მედიატორის* როლს თამაშობს, მოგზაურთა გიდობიდან - მასწავლებლობამდე, დიპლომატიზმამდე და ა.შ. აქედან გამომდინარე, *კულტურათშორისი კომპეტენტურობა* და *კულტურათშორისი შუამდგომლობის შესაძლებლობა* ენის სწავლების მიზანია, რაც მრავალენოვან ინდივიდებს საშუალებას აძლევს, შეიძინონ ცხოვრების უნარები მრავალენოვან გარემოში, ისეთ გარემოში, როგორსაც სთავაზობს მათ თანამედროვე ევროპა. მნიშვნელოვანია სხვა ენის ხალხებთან და კულტურებთან ურთიერთობა ორმხრივი მხარდაჭერის კონტექსტში პოლიტიკურ საზღვრებში და მის საპირისპიროდ, რომელიც აყალიბებს დემოკრატიული მოქალაქეობრიობის აქტივობებს (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 42).

ტერმინი ბილინგვიზმი, საზოგადოდ, გამოიყენება ინდივიდში არსებული ორენოვნების დროს. ბილინგვიზმის ყველაზე ცნობილი განსაზღვრება ეკუთვნის კოლუმბიის უნივერსიტეტის ენათმეცნიერსა და ბილინგვური განათლების ერთ-ერთ ფუძემდებელს კაირაიხს (1968): „ორი ენის მონაცვლეობით გამოყენებას პრაქტიკაში ბილინგვიზმი ეწოდება, ადამიანს კი, რომელიც ორ ენას ფლობს და იყენებს – ბილინგვალი“.

მაგრამ აქვე დაისმის კითხვები: თუ ადამიანი ერთ ენას უმნიშვნელოდ უკეთ ფლობს, ვიდრე მეორეს, შეგვიძლია თუ არა ეუწოდოთ ბილინგვალი? ძალიან ცოტა ადამიანი ფლობს ზუსტად ერთნაირად ორ ან მეტ ენას. ხშირ შემთხვევაში ერთ-ერთ ენას უკეთ ფლობენ. შეიძლება ერთი ბილინგვალი მხოლოდ ერთ ენას იყენებდეს ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მეორე – ორივე ენაზე რეგულარულად საუბრობდეს, მაგრამ მეორე ენაზე საუბრობს უფრო არასრულყოფილად, შეფერხებით...

ბოლო ხანებში გავრცელებული თვალსაზრისის მიხედვით, ტერმინ ბილინგვიზმის გამოყენება ქართველურ ენებს შორის არსებული მიმართების ასახვის მიზნით მიზანშეუწონელია: „ქართველური ენობრივი სამყაროს შემთხვევაში საქმე გვაქვს მონოლინგვურ დიგლოსიასთან“ (გეანცელაძე, 2003, გვ. 174); „ქართველთა სამეტყველო კოდების მაგალითზე ერთი ისტორიული სამწიგნობრო ენის, ერთი ეთნოკულტურული სისტემის, მრავალფეროვანი

კუთხური მეტყველებებისა და ეთნოგრაფიული თავისებურებების მქონე ხალხის (ერის) ენობრივი ერთეულების თანაარსებობა ისეთ ე. წ. მონოლინგუურ დიგლოსიად შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომელშიც სამწიგნობრო ენა (სტანდარტული ენა) დედაენაა, ხოლო საშინაო მეტყველება – მშობლიური დიალექტი (ფუტყარაძე, 2003, გვ. 128); „ჩვენთვის სადაო არ არის, რომ ქართულ-მეგრული, ქართულ-ლაზური და ქართულ-სვანური ურთიერთობა შეიძლება აღიწეროს დიგლოსიის და არამცდარამც ბილინგვიზმის ტერმინებში (ბოლქვაძე, 2007, გვ. 12).

ვფიქრობთ, ამგვარი კატეგორიულობა და მცდელობა, ერთი ტერმინი (დიგლოსია) სრულად ჩაენაცულოს მეორეს (ბილინგვიზმს), თავად ამ ტერმინთა არასწორი გაგებისა და ინტერპრეტაციის შედეგია.

თანამედროვე სოციოლინგვისტიკაში კრიტიკულად ფასდება ბილინგვიზმის მაქსიმალისტური განმარტება – „ორი ან მეტი ენის მშობლიური ენასავეთ ფლობა“ (ბლუმფილდი); ამგვარი ხედვა აშკარად რადიკალური და მაქსიმალისტურია. აღნიშნულ განმარტებაში საკამათოა, თუ რას ნიშნავს ენის ფლობა და საკამათო საკითხია ისიც, თუ რომელი შეიძლება ჩაითვალოს საკუთრივ მშობლიურ ენად... ბილინგვიზმის მინიმალისტური განმარტებაა, რომელიც დიებოლდს ეკუთვნის (1964). აღნიშნული განმარტების მიხედვით, ბილინგვალად შეიძლება

ნაითვალისწინებელი ნებისმიერი ადამიანი, ვინც ასერხებს მეორე ენაზეც გარკვეული ფრაზების წარმოთქმას (მაგალითად, ამ გაგებით, ბილინგვალები არიან ტურისტებიც). არსებობს თუ არა შუალედი ბილინგვიზმის მაქსიმალურ და მინიმალურ განმარტებებს შორის? ერთ-ერთი ალტერნატივაა, რომ ბილინგვალის დახასიათებისას ეს უკანასკნელი განვიხილოთ მარტივად, ორი ენის პრაქტიკული გამოყენების კონტექსტში.

ბილინგვალები, როგორც წესი, ცხოვრობენ სხვადასხვა ჯგუფებსა და საზოგადოებებში – რეგიონებში. ასეთ შემთხვევაში ორი ან მეტი ენის თანაარსებობისას, ერთ-ერთი ენა ხდება დომინანტი. მნიშვნელოვანია გაემიჯნოთ ბილინგვიზმი, როგორც ინდივიდუალური და როგორც ჯგუფური (სოციალური) ფენომენი: აშკარად არსებობს განსხვავება ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ბილინგვიზმს შორის. ენათმეცნიერები, ფსიქოლოგები ენებს შორის ურთიერთმიმართებას განიხილავენ ინდივიდუალური ბილინგვიზმის ჭრილში, მაშინ, როცა გეოგრაფიის, პოლიტიკური თუ სოციალური მეცნიერებების წარმომადგენლები უფრო ღრმა ინტერესს იჩენენ საზოგადოებრივი ბილინგვიზმის მიმართ. მათ შორის კი არის როგორც არსებითად განმასხვავებელი ფაქტორები, ასევე ბევრია საერთოც.

ბილინგვურობა არ არის მხოლოდ ინდივიდუალური მანევრებული და ტერმინი, რომელსაც ინდივიდუალური

პირების დახასიათებისას იყენებენ. ბილინგვიზმი არის სიტყვა, რომელსაც, ასევე, საზოგადოებაში სახასიათო ლინგვისტიკური პირობების აღსაწერად იყენებენ. როცა ორენოვნება ამ ასპექტებს შეეხება, მაშინ, ჩვეულებრივ, საზოგადოების ბილინგუურობაზეა საუბარი.

ბილინგვიზმი საერთოდ გამოიყენება ინდივიდში არსებული ორენოვნების დროს. რაც შეეხება საზოგადოებასთან მიმართებით ორენოვნების საკითხს – ამ დროს იხმარება ტერმინი *დიგლოსია*. (ფერგიუსონი, 1959; ფიშმანი, 1972, 1980; ა. ჰადსონი 2001; აგრეთვე ტერმინი ტრიგლოსია გამოიყენა ბათიბომ, 2005).

პირველად ტერმინი დიგლოსია გამოიყენა ფერგიუსონმა (1959) ერთი და იმავე ენის ორი სახესხვაობის (დიალექტის) დასახასიათებლად. შემდგომში ფიშმანმა (1972, 1980) გააფართოვა ტერმინის მნიშვნელობა და გამოიყენა ერთსა და იმავე არეალში პარალელურად გამოყენებული ორი ენის მიმართ. ფერგიუსონის (1959) ადრინდელი განმარტება განასხვავებს ენათა მაღალი და დაბალი დონის სახესხვაობებს და იმავე მიმართებით განიხილავს უმრავლესობისა და უმცირესობის ენებს, რაც დისკრიმინაციულია, რადგან სხვადასხვა ენა თუ ერთი ენის სახესხვაობა შეიძლება გამოიყენებოდეს სხვადასხვა მიზნითა და ფუნქციით. მაგალითად, გარკვეულმა ჯგუფმა შეიძლება ერთი ენა გამოიყენოს სახლში, რელიგიურ რიტუალებში, სოციალურ აქტივობებში, ხოლო იმავე

ჯგუფმა მეორე ენა გამოიყენოს სამსახურში, საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა თუ მასშედილაში.

მნიშვნელოვანია დიგლოსიისა და ბილინგვიზმის ერთად განხილვა. ფიშმანმა (1980) გააერთიანა ბილინგვიზმი და დიგლოსია, რათა დაეხატა 4 ენობრივი სიტუაცია, სადაც დიგლოსია და ბილინგვიზმი შეიძლება თანაარსებობდეს ან იყოს ერთმანეთის გარეშე წარმოდგენილი:

ბილინგვიზმი		დიგლოსია	
		+	-
	+	1. დიგლოსია და ბილინგვიზმი ერთად	3. ბილინგვიზმი დიგლოსიის გარეშე
	-	2. დიგლოსია ბილინგვიზმის გარეშე	4. არც ბილინგვიზმი, არც დიგლოსია

ცხრილში წარმოდგენილ პირველ სიტუაციაში წარმოდგენილია როგორც ინდივიდუალური ბილინგვიზმი, აგრეთვე დიგლოსია. ენის გამოყენება ხდება სხვადასხვა ფუნქციით, უმრავლესობის ენა გამოიყენება უფრო განათლებაში და სახელმწიფო სტრუქტურებთან ურთიერთობაში, უმცირესობათა ენა კი ოჯახსა და სამეზობლოში.

მეორე სიტუაცია ცხრილში ასახავს დიგლოსიას ბილინგვიზმის გარეშე. ამ კონტექსტში ორი ენა ფუნქციონირებს ერთ კონკრეტულ გეოგრაფიულ არეალში. მოსახლეობის ერთი ნაწილი იყენებს ერთ ენას, ხოლო

მეორე ნაწილი - მეორე ენას. ასეთი სიტუაციის პრაქტიკული მაგალითები ძალიან მცირეა და უფრო თეორიულ დაშვებას განეკუთვნება, თუმცა კოლონიალიზმის ისტორიის მანძილზე გარკვეული ანალოგიების მოძიება შეიძლება. კერძოდ, მაგალითად ინდოეთში მმართველი ელიტა საუბრობდა მაღალი პრესტიჟის მქონე ინგლისურად, ანალოგიურად, ჰაიტიში მმართველი ძალა იყენებდა ფრანგულს, ხოლო მასები - ადგილობრივ მშობლიურ ენებს.

ცხრილში მესამე სიტუაციაა ბილინგვიზმი დიგლოსიის გარეშე. ამ სიტუაციაში მოსახლეობის უმეტესობა ბილინგვალია და ენის გამოყენებას არ ირჩევს სიტუაციის და მიზნის მიხედვით. ნებისმიერი ენა შეიძლება გამოიყენონ ნებისმიერი მიზნისა და სიტუაციისთვის. ფიშმანი (1972, 1980) ასეთ ჯგუფებს არასტაბილურად მიიჩნევს და მისი აზრით, ისინი მუდმივად ცვლილებების რეჟიმში არიან. ამ შემთხვევაში ბილინგვიზმი არსებობს დიგლოსიის გარეშე და, საეარაუდოდ, უმრავლესობის ენას თანდათან მიენიჭება თემის მხრიდან უპირატესობა და უმცირესობის ენის გამოყენება და სტატუსი შემცირდება.

მეოთხე სიტუაცია მონოლინგვურ გარემოს ასახავს: არც ბილინგვიზმი გვხვდება და არც დიგლოსია. ამის მაგალითია, როცა ლინგვისტურად მრავალფეროვანი საზოგადოება ძალდატანების შედეგად იქცევა მონოლინგვურ საზოგადოებად, როგორც ეს მოხდა, მაგალითად, კუბასა

და დომინიკის რესპუბლიკაში, სადაც მშობლიური ენები განადგურდა... ამ შემთხვევაში ეს სიტუაცია ჩვენთვის საინტერესო არ არის.

მოცემული ცხრილის მიხედვით, ქართველურ ენათა მიმართება შეიძლება აისახოს 1 სიტუაციის მიხედვით: ქართული ენა (სალიტერატურო ენა სამივე ქართველური ტომისათვის) გამოიყენება განათლებისა და სახელმწიფო სტრუქტურებთან ურთიერთობაში (იხ. მონაცემები გამოკვლევიდან „ენობრივი სიტუაცია თანამედროვე საქართველოში - ქართველური ენები“).

ეფიქრობთ, რომ ტერმინ ბილინგვიზმის უარყოფითი კონოტაციით მოხსენიება (და, შესაბამისად, მისი საერთოდ უარყოფა ქართველური ენების უყრთიერთმიმართების აღწერის სისტემაში) მისი არსის არასწორ ინტერპრეტაციაზეა დაფუძნებული: ბილინგვიზმი ხშირად აღიქმება, როგორც ნაციონალიზმისთვის დაბრკოლება და, რაც უაღრესად საინტერესოა – როგორც უმცირესობის, ასევე უმრავლესობის მხრიდან. შესაბამისად, ხდება გამიჯვნა უმცირესობათა და უმრავლესობის ენათა ნაციონალიზმს შორის. თუმცა, ბილინგვიზმი, როგორც ასეთი, ეერანაირად ეერ იქნება დაბრკოლება ეროვნული თვითიდენტიფიკაციისთვის (ვინაიდან ეს ტერმინი, როგორც ითქვა, ინდივიდში არსებული ორენოვნების აღმნიშვნელია).

4. სახელმწიფო ენა; დომინანტი ენა; ენობრივი უმცირესობები

სახელმწიფო ენა ენობრივი სახესხვაობაა, რომელსაც აქვს კონსტიტუციით ან სხვა ლეგალური ინსტრუმენტებით სანქცირებული როლი სახელმწიფოსა და მოქალაქეებს შორის საკომუნიკაციო ენის სახით (სახელისუფლო სტრუქტურები, იურიდიული სისტემა, სკოლები და ა. შ.). ეს გულისხმობს, რომ კერძო კომუნიკაციებში მოქალაქეებს შეუძლიათ გამოიყენონ ნებისმიერი ენობრივი სახესხვაობა. მაგრამ, ხშირ შემთხვევაში, ოფიციალური ენა (ენები) არის (არიან) მოსახლეობის რიცხოვრებამ ან სოციალურად მნიშვნელოვანი ნაწილის მშობლიური ენა, თუმცა, მაგალითად, დასავლეთ ევროპული ქვეყნების ყოფილ კოლონიებში ეს როლი შესაძლოა ითამაშოს ენობრივმა სახესხვაობამ (როგორც წესი, კოლონიზატორის ენა), რომელიც არ არის არც ერთი ჯგუფის მშობლიური ენა.

ეროვნულ სახელმწიფოებში (მიუხედავად იმისა, არიან თუ არა ფედერალური მოწყობისა), ოფიციალური ენა შესაძლოა იდენტურობის ანუ ეროვნულ საზოგადოებასთან გაწვევრიანების ფაქტორი გახდეს. სახელმწიფო ენა ყოველთვის არ ემთხვევა მოქალაქეობას (თუ ინგლისურად ლაპარაკობთ, არ ნიშნავს, რომ ხართ ავსტრალიის

მოქალაქე; ყრანგულად და ფლამანდიურად მოლაპარაკე ბელგიელები ერთი და იმავე სახელმწიფოს მოქალაქეები არიან), თუნდაც რომ ოფიციალური სახესხვაობის ცოდნა სავალდებულო იყოს მათთვის, ვინც ითხოვს მოქალაქეობას. ამის გამო, ტერმინი *სახელმწიფო ენა*, არის უფრო ემოციურად დატვირთული, ვიდრე *ოფიციალური ენა* (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 64)

ტერმინი *დომინანტი ენა* განეკუთვნება სახესხვაობას, რომელსაც უფრო მაღალი ლეგალური ან სოციალური სტატუსი აქვს სხვა სახესხვაობებთან შედარებით მოცემულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე. უპირატესობა შეიძლება გაერცელდეს სახელმწიფოში ან ეხებოდეს იმავე სახელმწიფოს მხოლოდ ერთ რეგიონს. ეს უპირატესობა არ გაიზომება მხოლოდ მოლაპარაკეთა რიცხვით. ადგილი, რომელსაც საზოგადოება მიანიჭებს სახესხვაობებს, რომელთაც აქვთ ასეთი სტატუსი, გეკარნახობს, რომ შესწავლილი უნდა იყოს სხვა სახეობებისადმი სივრცის გამოყოფის სათანადოობა და ამ სივრცის მახასიათებლები.

ენობრივ უმცირესობად იწოდება ენა, რომელზეც ლაპარაკობს მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფი ქვეყნის ტერიტორიის ნაწილზე და რომელსაც შესაძლოა კი პქონდეს ოფიციალური სტატუსი, მაგრამ, შესაძლოა, ეს არ იყოს ოფიციალური ან ლეგალური ენის სტატუსი.

ტერმინი *ენობრივი უმცირესობა* განეკუთვნება ენობრივ სახესხვაობებს, რომლებიც გამოიყენება (როგორც პირველი, ისე მეორე ენა) გარკვეული ჯგუფების მიერ; ეს ჯგუფები თავიანთ თავს განსხვავებულად მიიჩნევენ მათი ტერიტორიის, რელიგიის, ცხოვრების წესის ან ნებისმიერი სხვა მახასიათებლის გამო და არეგულირებენ თავიანთ განსხვავებას უფრო დიდი საზოგადოების ფარგლებში. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ენობრივი უმცირესობა არის კვანტიტატიური და არავეთარ შემთხვევაში კვალიტატიური ტერმინი; აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ენობრივი უმცირესობის სტატუსი ზოგჯერ ცალსახად არ შეესაბამება რაოდენობრივ კრიტერიუმს: გარკვეულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე ან საზოგადოებაში ასეთი სახესხვაობები შესაძლოა ფართოდ იყენენ გაერცელებული ან აქტიურად გამოყენებული. სტატუსი განეკუთვნება უფლებებს, რომლებითაც ეს ჯგუფები არ სარგებლობენ: სასამართლოში გამოყენება, ლეგალური ან ადმინისტრაციული დოკუმენტების წარმოება, განათლებაში პირველ ენად (როგორც დაწყებით სკოლაში, ისე უნივერსიტეტებში) გამოყენება, ფუნქციონირება ეროვნულ მედიაში, საგზაო ნიშნებში და მისთ.

ენობრივი უმცირესობების წარმოშობა განსხვავებულია და, ამის გამო, გარკვეულ პოლიტიკურ პრობლემას (ენობრივი პოლიტიკის პრობლემას) წარმოადგენს. კერძოდ, როდესაც ის ეხება მათ მოგვარებას და განათლების

სისტემის ცვლილებაზე დისკუსიებსა და მოლაპარაკებებს ისე, რომ შესაძლებელი იყოს მათი შეთავაზება სკოლებში. მაგრამ ენობრივი უმცირესობების არსებობა წარმოშობს ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას: კერძოდ, მათ გათვალისწინებასთან და განათლების სისტემის პოლიტიკაში ჩართვასთან დაკავშირებით - უნდა ჩაანაცვლონ თუ არა ამ უმცირესობათა სახესხვაობებმა სახელმწიფო ენა ნაწილობრივ, თუ ღარჩინ მხოლოდ ინსტრუქციის (სწავლების პროცესში მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის არაფორმალური კომუნიკაციის) ენებად? უნდა პქონდეთ თუ არა სასწავლო პროგრამებში რაიმე სტატუსი? უნდა იყოს თუ არა ისინი ხელმისაწვდომი მხოლოდ მეორად განათლებაში? უნდა ხდებოდეს თუ არა ამ ენათა მეცნიერული შესწავლა და პოპულარიზაცია? ეს საკითხები უდრესად სენსიტიურია, თუმცა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ პრობლემა არ არსებობს და უნდა ხდებოდეს მისი იგნორირება.

5. ენობრივი თვითიდენტიფიკაცია და

ჰეტიროიდენტიფიკაცია

ენა, რელიგიასა და ტერიტორიასთან ერთად, ერთ-ერთი რესურსია. თუმცა, განვითარებული ევროპის ფორმირება ვერ მოხდება იმავე მოდელით, რომლითაც ეალიბდებოდა სახელმწიფოები მე-19 საუკუნეში.

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაციის საკითხის შესწავლა მხოლოდ იდენტობის ფორმირების პროცესის კონტექსტში უნდა მოხდეს. ეს პროცესი კი, დღევანდელი ევროპის შემთხვევაში, მხოლოდ საწყის ეტაპზეა. საკითხის ამ კონტექსტში შესწავლა მნიშვნელოვანია, რამეთუ ენა არის პოტენციური მექანიზმი იდენტიფიკაციისა და, ამავე დროს, მნიშვნელოვანი ფაქტორი პიროვნებაში გარკვეული ჯგუფისადმი კუთვნილების შიდა და გარე ფაქტორების ჩამოსაყალიბებლად. თუკი ევროპაში კომუნიკაციის საშუალება გახდება ერთი რომელიმე ენა, ეს კონკრეტული ზე-ენა იქცევა ევროპის საიდენტიფიკაციო ენად, რამეთუ ევროპის გაერთიანების ფორმირებას წინ უსწრებდა ამ ტერიტორიაზე არაერთი უძველესი ერისა თუ რეგიონული წარმონაქმნის ფორმირება.

ენის როლის განხილვისას, ეროვნული ცნობიერების და კუთვნილების ფორმირებისას, როგორც ადრე აღვნიშნეთ, მნიშვნელოვანია გაკეთდეს ძალიან ვიწრო

ფოკუსი ენის მეშვეობით კულტურული იდენტობის ფორმირებაზე და არა იმაზე, თუ რა გავლენას ახდენს ენობრივი იდენტობა კოლექტიური კუთვნილების ფორმირებაზე. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანი საკითხია ის, მულტიკულტურული ევროპის სივრცეში იდენტიფიკაციის რა ფორმებმა შეიძლება გაუწიოს კონკურენცია დემოკრატიული მოქალაქეობრივი კუთვნილების ინსტიტუტს. ამ კონტექსტში ორი ტიპის იდენტიფიკაციის ფორმა იქნება განხილული, რომლებიც განსხვავდება ერთმანეთისგან აქტიურობის ხარისხით:

1) იდენტიფიკაცია ენის მეშვეობით და

2) იდენტიფიკაცია რამდენიმე ენის საშუალებით

(ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 12).

იდენტობის ენა: ენის სახესხვაობა, რომელზეც შესაძლოა ლაპარაკობდნენ თავისუფლად, იშვიათად ან თუნდაც არასდროს, მაგრამ ფუნქციონირებს როგორც მიკუთვნების დასადგენი საშუალება (სიმბოლური, ემოციური) ხალხის მოცემულ საზოგადოებაში ან ჯგუფში. ამ სახესხვაობის ღირებულება ხალხს ხშირად უმცირებს სხვა ენების ღირებულებას მათ რეპერტუარში.

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია კულტურული იდენტიფიკაციის ფართოდ გაერცელებული ფორმაა, რადგან ენა არის პირის ამა თუ იმ ჯგუფისადმი მიკუთვნების ინდიკატორი. თუმცა ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია არის უფრო მეტად *არტიფაქტი* და არა

მოულოდნელობა კოლექტიური იდენტობის ფორმირების პროცესში, რადგან ის უგულებელყოფს ისტორიულ რეალობებს. მაგალითად, გალებს გვიანი მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიკოსებმა მიანიჭეს უმნიშვნელოვანესი როლი ფრანგების ეროვნული ცნობიერების ფორმირებაში, მიუხედავად იმისა, რომ ფრანგული ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების საწყისი საკმაოდ მრავალფეროვანია (მრავალეთნიკური და მრავალენოვანი). მხოლოდ ერთი ენის გამოყენება, როგორ იდენტიფიკაციის მახასიათებლისა, წარმოადგენს მცდელობას, უგულებელყოფილ იქნეს ან დაკინდეს რეალური ლინგვისტური მრავალფეროვნება. ენობრივი იდენტობის ერთფეროვან პროცესად წარმოდგენა არის მიზანმიმართული მცდელობა, მოხდეს ლინგვისტური რეალობის იგნორირება (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 13).

იდენტიფიკაციის ენა, ეს იქნება *თვითიდენტიფიკაცია* თუ *პეტეროიდენტიფიკაცია*, ჩვეულებრივ, არის *მშობლიური ენა*. ერთი შეხედვით, ტერმინი „მშობლიური ენა“ საკმაოდ ერთმნიშვნელოვანია, თუმცა, რეალურად არც ისე მარტივ ტერმინთან გვაქვს საქმე (იხ. ზემოთ, თავი 2). პრაქტიკულად, ბავშვი პირველ ენად ეუფლება როგორც დედის, ასევე მამის ენას; თუ მშობლებს აქვთ ერთი საერთო მშობლიური ენა ან ენა, რომლის საშუალებითაც მშობლები ახდენენ კომუნიკაციას ერთმანეთში - პრობლემა არ ჩანს. თუმცა, ზოგჯერ მშობლები ან მშობლების

მშობლები, უყვროსი დები ან ძმები ყვლობენ ერთზე მეტ ენას, რომელთა მეშვეობითაც ისინი ახდენენ კომუნიკაციას და ეს ენები ყოველთვის არ არის ოჯახის ამ წევრთა მშობლიური (პირველი) ენები. ერთი რამ ნათელია, რომ „მშობლიური ენა“ კველაზე ხელმისაწვდომია იდენტიფიკაციის მიზნებისთვის, რადგან შთამომავლობისთვის გენეტიკური ხასით იდენტიფიკაციის მარტივი გადაცემის შესაძლებლობას იძლევა.

ხშირ შემთხვევაში ივარაუდება, რომ იდენტიფიკაციის ენას როგორც თვით- ისე პეტერო- ალქმის პროცესში წარმოადგენს სახელმწიფო (ეროვნული) ენა. მაგალითად, ფრანგი ხალხი მიიჩნევს, რომ ნორვეგიელები საუბრობენ ნორვეგიულ ენაზე, თუმცა არ არიან ინფორმირებულნი, რომ სინამდვილეში ნორვეგიაში არსებობს კიდევ სამი ენა (ფინური და ნორვეგიული ენის ორი სახესხვაობა: ნინორსკი და ბოკმალი). ანალოგიურად, ნორვეგიელები ფიქრობენ, რომ ფრანგი ხალხი საუბრობს ფრანგულად და ვერ აცნობიერებენ, რომ ფრანგები ამავე დროს შეიძლება საუბრობდნენ კორსიკულ, ალსატიურ თუ ბერბერულ ენებზე. აღნიშნული გამომდინარეობს ხალხის ენობრივი სახესხაობების გათვითცნობიერების დონით, რაც აგრეთვე ხშირად უკავშირდება უცხო ენის ცოდნასაც. ალბათ, უბრალოდ დამთხვევას არ უნდა მიეწეროს ის ფაქტი, რომ *ზოგადეუროპულ ჩარჩო-კონვენციაში ენების შესახებ* აღიარებულია, რომ ენების რეგიონული და

სოციალური სახესხვაობაში გარკვევის უნარი დამახასიათებელია მხოლოდ ენის გამოცდილი შემსწავლულებისთვის (ყველაზე მაღალი დონე - მუხლი C2), სრულიად აღიარებს მშობლიური ენის სოციოლინგვისტურ და სოციოკულტურულ მნიშვნელობას და შეუძლია შესაბამისი რეაგირების მოხდენა. ზოგადად, ეს მართლაც მშობლიურ ენაზე მოლაპარაკეთა მახასიათებელია... თუმცა, როგორც გ. ლუდის ტიპოლოგიაშია ჩამოყალიბებული, ენობრივ იდენტიფიკაციას განსაზღვრავს რამდენიმე სუბიექტური ფაქტორი:

- პირველი, მეორე და ა. შ. ენები (თანმიმდევრობა მათი შესწავლის მიხედვით): შესაძლებელია, ენის შემსწავლელმა შეისწავლოს სხვა, არამშობლიური ენა გარკვეული მიზეზებისა და ინტერესების გათვალისწინებით (ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი ამ დროს „ინტეგრირებაა“). მაგალითად, ფრანგმა ოჯახმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით შექმნას ოჯახში ინგლისურენოვანი გარემო, რათა ბავშვი ადვილად დაეუფლოს ინგლისურ ენას (მშობლებმა გადაწყვიტეს ბავშვის შეყვანა ამერიკულ სკოლაში, მათ სურთ, ბავშვი იყოს ამერიკელი);

- ენები, რომლებსაც იყენებენ მუდმივად, მხოლოდ შემთხვევით ან ძალიან იშვიათად: მაგალითად, ჩრდილოეთ აფრიკაში ფრანგულად მოლაპარაკე ოჯახები შესაძლებელია არაბულ ენას ძალიან ცუდად ფლობდნენ, მაგრამ იყენებდნენ არაბულს ღროდადრო და მათი ენობრივი იდენტიფიკაცია მაინც იყოს დაკავშირებული არაბულ ენასთან;
- ენები, რომლებიც დომინანტურ სოციალურ ურთიერთობებში გამოიყენებიან, ან ენები, რომლებსაც ვერ ფლობენ კარგად (მაგალითად, ირლანდიური ირლანდიაში);
- ენა, რომელზეც საუბრობენ სამშობლოში და ენა, რომელიც არის მასპინძელი სახელმწიფოს ენა იმიგრანტების შემთხვევაში: მაგალითად, იმიგრანტების შეილებმა საკუთარი ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება მოახდინონ როგორც მშობლიურ, აგრეთვე იმ სახელმწიფოს ენაზე, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ.
- შესაძლებელია, მათ აგრეთვე იდენტიფიკაცია მოახდინონ ორივე ენაზე ერთდროულად და ჩამოყალიბდნენ ტიპურ მიგრანტ ბილინგვებად, რაც ლოგიკური და ბუნებრივია.

გარდა ამისა, უფრო მეტად სოციალურ, ვიდრე ინდივიდუალურ დონეზე, ენები, რომლებიც ახდენენ პიროვნების იდენტიფიკაციას, ძალიან განსხვავდებიან

ერთმანეთისგან სტატუსის მიხედვით. იდენტიფიკაციის ენა შეიძლება იყოს სახელმწიფო / ოფიციალური / სასკოლო ენა, ფართოდ გაერცელებული და ოფიციალურად აღიარებული რეგიონული ენები, მხოლოდ მცირე ჯგუფის და იშვიათად გამოყენებული რეგიონული ენები, სამართლებრივად აღიარებული ან მარგინალიზებულ უმცირესობათა ენები, გარეშე ენები, იმპორტირებული მიგრანტთა მიერ და სხვა. შესაბამისად, გარკვეული კონტექსტისთვის ეს ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება იყოს სტაბილური და უსაფრთხო, თუმცა, სხვა შემთხვევაში შესაძლებელია იყოს არასტაბილური, ცვალებადი გადაფასებათა შედეგად და, შესაბამისად - საფრთხის ქვეშ მყოფი. ენობრივი იდენტიფიკაცია განსაზღვრავს პიროვნების არსეულ ან მიღებულ მიკუთვნებას ამა თუ იმ ჯგუფისადმი. სოციოლინგვისტურ წარმოდგენებს არანაირი კავშირი არ აქვთ ამ პროცესთან (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 14-17).

ენა უფრო ამჟღავნებს სხვებისგან განსხვავებულობის შეგრძნებას, ენის განსხვავებულობა სიმბოლიზებულია ამა თუ იმ ჯგუფის აბსოლუტურ იდენტურობასთან. მაგალითად, გარდე მიუთითებს, რომ ბოსნიელი ეთნიკური ჯგუფის ფორმირებაში რწმენა (ისლამი) იყო გადამწყვეტი ფაქტორი. იგი წერს, რომ „დიალექტებს შორის სხვაობა ნაკლებად რელევანტურია ხორვატების, სერბებისა და ბოსნიელების განსასხვავებლად, რომლებიც ხორვატების სამხრეთ-აღმოსავლეთით მეზობლები არიან. ამ

მხრივ, არასოდეს ყოფილა ენობრივი ზღვარი. ყველა ეს ეთნიკური ჯგუფი მიეკუთვნება „სერბო-ხორვატულ“ დიალექტურ ტიპს. დიდი ხნის განმავლობაში ის, რაც ითვლებოდა მხოლოდ „სერბო-ხორვატული“ დიალექტის სხვადასხვა ვარიანტად, დღესდღეობით მიჩნეულია სერბულ, ხორვატულ და ბოსნიურ სტანდარტულ ენებად. თუმცა არჩევანი სხვადასხვა სტანდარტულ ენას შორის, რომელთა შორის განსხვავება სიმბოლურია, უფრო შედეგია, ვიდრე მიზეზი შესაბამისი იდენტობის არჩევანისა. ექსკლუზიურად ერთ ენასთან დაკავშირებულმა ამ იდენტობამ გამოიწვია სლოვენიაში ბოსნიელების მიერ ბოსნიური ენის იმ კურსების უარყოფა, რომელიც გახსნილი იყო აგრეთვე სერბებისთვის. ამ ტიპის თვითკატეგორიზაცია არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მხოლოდ თავდაცვით ფაქტორად ან განპირობებული იყოს იმ სოციალური სიტუაციით, როდესაც სოციალური მოთამაშე საფრთხეს გრძნობს. ეს თვითკატეგორიზაცია გახდა ტრადიციული ევროპულ ასპარეზზე, რამაც გავრცელება კპოვა ისეთი ისტორიული ტერმინების მეშვეობით, როგორებიცაა: ეროვნული უმცირესობა / ეროვნებები და, უფრო მეტიც, ერები (მაგალითად ბალკანეთსა და ცენტრალურ ევროპაში). ერის განსაზღვრის ეს ეთნიკური კონცეფცია (როგორც ხშირად უწოდებენ), რომელიც მკვეთრად განსხვავდება ერის განსაზღვრის სამოქალაქო კონცეფციისაგან, იყო და არის ოფიციალური და ჩვეულებრივი კატეგორიზაციის ბაზისი,

რომელიც აღიქვამს ეროვნულ და სამოქალაქო ერთობებს, როგორც ერთსა და იმავეს და აკავშირებს ეროვნულ ერთობას ერთენოვნებასთან (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 19).

6. ენა და დიალექტი (ქართულური ენები თუ ქართული ენის დიალექტები)

6. 1. დიალექტი, იგივე კილო, ენათმეცნიერებაში შემდეგნაირად განიმარტება:

„ენის ტერიტორიული (ალოლექტი, გეოლექტი), დროითი (ტემპოლექტი) ან სოციალური (სოციოლექტი) სახესხვაობა, რომელსაც ადამიანების მეტ-ნაკლებად შეზღუდული რაოდენობა მოიხმარს და თავისი წყობით (ფონეტიკა, გრამატიკა, ლექსიკური შედგენილობა თუ სემანტიკა) განსხვავდება ენობრივი სტანდარტისაგან, რომელიც თავად წარმოადგენს სოციალურად ყველაზე პრესტიჟულ (დია)ლექტს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 8). დიალექტი უნდა განისაზღვროს, როგორც ამა თუ იმ ენის მეტყველებრივი ნაირსახეობა, გავრცელებული გარკვეულ ტერიტორიაზე ან ეთნიკურ, სოციალურ, პროფესიულ, ასაკობრივ ჯგუფში. ამის მიხედვით გვაქვს ტერიტორიული,

ეთნიკური, სოციალური, პროფესიული დიალექტები. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 8).

დიალექტი მეტყველების ფაქტია და არა ენისა: ერთი და იმავე სისტემის ნაირგვარი გამოყენება საფუძველს უქმნის ენობრივი სახეობების წარმოქმნას. ეს ნაირსახეობები არსებითად წარმოადგენენ კიდევ დიალექტებს; დიალექტი ზეპირი მეტყველებაა; წერილობით ხდება მხოლოდ მისი ფიქსაცია. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 9). მთავარი და არსებითი მაინც ის არის, რომ *დიალექტი არის საერთო ეროვნული ენის ნაირსახეობა და არა დამოუკიდებელი ენობრივი სისტემა* (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 16).

ენა არის ურთიერთგაგებინების საშუალებათა სისტემა, დიალექტი კი – ენის ერთ-ერთი ნაირსახეობა, მისი შემადგენელი ნაწილი. ამრიგად, ენა, როგორც ურთიერთგაგებინების საშუალებათა სისტემა, არის მასში შემავალ დიალექტთა ერთობლიობა (როცა ენა უმწერლობაა), ან – დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის ერთობლიობა (როცა ენას სალიტერატურო ენაც აქვს). სალიტერატურო ენაც, მსგავსად დიალექტისა, ენის ნაირსახეობა და მისი შემადგენელი ნაწილია (დიალექტისგან ის მხოლოდ საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი ფუნქციით განსხვავდება). (ა. ონიანი, 2003-1, 136-137).

რასაკვირველია, დიალექტი შეიძლება გადაიქცეს ენად, ანუ ჩამოყალიბდეს დამოუკიდებელ ენობრივ სისტემად... ამ დროს იგი თვისებრივად იცვლება – რაოდენობრივი სხვაობანი თვისებრივ სხვაობებად იქცევა. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 10).

ურთიერთობა ენასა და დიალექტს შორის შეიძლება შემდეგნაირად განისაზღვროს: აუცილებელი პირობა იმის დასაშვებად, რომ ენობრივი სახესხვაობები ან დიალექტები ერთსა და იმავე ენას მიეკუთვნება, არის ის, რომ ისინი ერთ უწყვეტობას ანუ კონტინუუმს უნდა წარმოადგენდნენ... (ე. ბოედერი, 2005, გვ. 218).

არსებობს ერთი კი არა, ორი სახის წყვეტილობა ცნება ენის განსასაზღვრად: ენობრივ-კომუნიკაციური წყვეტილობა, რომელიც თვით ენის თვისებებს ემყარება და სოციალური (კულტურული, პოლიტიკური და ა. შ) უწყვეტობა, რომელიც ენობრივი კონტინუუმის გარკვეულ მონაკვეთს რომელიმე სოციალური ჯგუფის მიერ ისტორიულად მიეკუთვნა, იმიტომ, რომ, ა. მეიეს სიტყვებით რომ კიდევ მოვიხმოთ, მის წევრებს „გრძნობა და ნება აქვთ“, ცალკე ენაზე ლაპარაკობდნენ (და ხშირად სწამთ, რომ ეს ენა „აბშტანდრახეა“. ამ უკანასკნელი ტიპის ენა, როგორც წესი, აუსბაუშპრახეა (სიტყვასიტყვით: მიშენებით / განვრცობით [ე. ი. განვითარებით დახასიათებული] ენა) (ე. ბოედერი, 2005, გვ. 221)

სოციოლინგვისტიკაში დიალექტს განსაზღვრავენ გამოყენებითი (პრაგმატული) თვალსაზრისით; მისი საკუთრივ ლინგვისტური სტატუსი, როგორც წესი, მხედველობაში ნაკლებად მიიღება; შესაბამისად, აღიწერება ექსტრალინგვისტური (და არა იმანენტური) ნიშნების მეშვეობით.

დიალექტი ენის სახესხვაობა ოფიციალური სტატუსის გარეშე (ან დაბალი სტატუსის მქონე), რომელიც გამოიყენება იშვიათად ან არასდროს წერით ხმარებაში, აღწერს რეგიონულ და/ან უმცირესობათა ენობრივ სახესხვაობას, მაგრამ აღიარებულია, როგორც ეროვნული ან ფედერალური ტერიტორიის საკუთრება.

ტერმინი **დიალექტი** სოციოლინგვისტიკაში ზოგჯერ გამოიყენება რეგიონულ და ენობრივ უმცირესობებთან მიმართებით (ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგნორირებულია მისი, როგორც საკუთრივ ლინგვისტური იმანენტური არსი): საერთოდ, ისინი ფაქტობრივად სახესხვაობებია, რომლებიც განეკუთვნებიან ეროვნულ ან ფედერალურ ტერიტორიას. ისინი მიეკუთვნებიან *მეკეიდრ* ან *ადგილობრივ* მოსახლეობას; მაგალითად, ახლად დასახლებულ მიგრანტთა საზოგადოებების საპირისპიროდ, ისინი აუცილებლად არ მიეკუთვნებიან *იმავე ენობრივ ოჯახს*, როგორიცაა დომინანტური / ოფიციალური სახესხვაობები.

დიალექტი გამოიყენება ეროვნული ან ოფიციალური ენების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებითაც. სახესხვაობები, შესაძლოა, წარმოშობით სოციოლოგიური იყოს (ასაკობრივი ჯგუფები, განათლების დონე, კომუნიკაციის ფორმალობა თუ არაფორმალობა და მისთ.) და / ან ტერიტორიული. გადახრები შესამჩნევია, მაგალითად, გამოთქმის ან ლექსიკის თავისებურებებით. ისინი წარმოშობენ ეროვნული ენის ნორმების პრობლემას, საიდანაც „გადახრილად“ გამოიყურებიან. სახესხვაობები, შესაძლოა, დაკრისტაღდეს და მოგვეცეს იდენტურობის სუბსტანცია ახალ უმცირესობათა სახესხვაობის შესაქმნელად (კერძოდ, ერთ თაობაში ან პროფესიულ ჯგუფებში).

ასეთი ენობრივი სახესხვაობები საკმაოდ სტაბილურია - მათ შესაძლოა პქონდეთ დამწერლობა: მხატვრული ლიტერატურა, ლექსიკონები და საბაზისო გრამატიკა. ამის გამო, საკმაოდ ადვილია, სწრაფად გახდნენ **ინსტრუქტირების სუბიექტი** ან საშუალება. მათ აერთიანებთ ის, რომ არ აქვთ არანაირი ოფიციალური ან განსაკუთრებული სტატუსი, მაგრამ მათი აღიარება დანარჩენი ეროვნული საზოგადოების მიერ არაერთგვაროვანია. ეს აღიარება, სხვათა შორის, დამოკიდებულია ურთიერთგაგების შესაძლებლობაზე ამ ტიპის სახესხვაობასა და ოფიციალურ / დომინანტ სახესხვაობას შორის და ჯგუფის კულტურულ სიახლოვეზე

სხვა მოქალაქეებთან. ეს ენობრივი სახესხვაობანი საზოგადოებისადმი მიკუთვნების ფუნდამენტური გრძნობის ჩამოყალიბებაა და მისი ყველაზე ნათელი გამოხატულებაა. ზოგ შემთხვევებში რეგიონული მიკუთვნების აზრი არ ემთხვევა ეროვნულ მიკუთვნებას, მაგრამ ზოგჯერ ის შეიძლება ქმნიდეს ეროვნული პოლიტიკური საზოგადოებიდან გამოყოფის საკმაოდ რადიკალურ ფორმას. ამის გამო, საზოგადოებრივი აზრის გარკვეული ნაწილი შესაძლოა რეგიონულ და უმცირესობათა ენებს ეროვნული ერთიანობის წინაშე მდგომ საფრთხედ მოიაზრებდეს.

სწორედ ამგვარ „საფრთხედ“ მოიაზრებს ქართველ ლინგვისტთა ერთი ნაწილი სვანური და ზანური ენების სტატუსს. უკანასკნელ წლებში გაჩნდა ასეთი მოსაზრება: „ენისა და დიალექტის გამიჯვნის პრობლემა მხოლოდ ლინგვისტიკის სფეროში ვერ მოთავსდება; კულტურული ტრადიციის მქონე არცერთი ენა საკუთრივ ლინგვისტური ნიშნებით არ არის სახელდებული ენად: ჯერ არავის დაუდგენია ენობრივ ცვლილებათა თუ თავისებურებათა ის ზღვარი, რომლის შემდეგაც მონათესავე ენობრივ ერთეულთა შორის არსებული რაოდენობრივი განსხვავებანი გადადის თვისებრივში - სისტემის ვარიანტი გადადის ახალ სისტემაში“ (ტ. ფურტკარაძე, 2003, გვ. 119); აქედან გამომდინარე, „არსებული ენების სტატუსი, როგორც წესი, განსაზღვრულია ეთნოკულტურული და

პოლიტიკურ-რელიგიური ნიშნის მიხედვით (ტ. ფუტკარაძე, 2003, გვ. 70).

საკითხის პოლიტიკის მცდელობას წარმოადგენს შემდეგი კატეგორიული მტკიცება: „როგორც წესი, ერთ ერს (ეთნიკური გაგებით) ერთი დედაენა აქვს“ (ტ. ფუტკარაძე, 2003, გვ. 62); „ერთი ერი (ეთნიკური ერთობა) ერთ ენაზე მეტყველებს“ (თ. გვანცელაძე, 2003, გვ. 600).

წინამდებარე ნაშრომის ფარგლებში ამ მოსაზრების გამოწვლილეთი ანალიზის საშუალება არ გვაქვს, თუმცა, ორიოდ სიტყვით მაინც შევცხებით ამ პრობლემას.

საზოგადოდ, ერთი და იგივე ობიექტი (ჩვენს შემთხვევაში – ენა) მეცნიერების სხვადასხვა დარგის შესწავლის საგანი შეიძლება გახდეს; ამის მკაფიო მაგალითია საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფართო სპექტრის არსებობა: ბუნების ესა თუ ის მოვლენა შეისწავლება სრულიად განსხვავებული კუთხიდან (ქიმია, ფიზიკა, ბოტანიკა, ბიოლოგია...). ასევეა ენის შემთხვევაშიც: აუცილებელია, დაეიცვათ იმანენტური განსაზღვრის პრინციპი. როცა საუბარია ამა თუ იმ ენის წარმომავლობაზე, მის ნათესაობაზე სხვა ენებთან – უნდა ვისარგებლოთ იმ წეს-კანონებითა და ტერმინოლოგიით, რაც ჩამოყალიბებულია ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების წიაღში; ჯერ კიდევ ა. მეიუ წერდა, რომ „ერთადერთი ენათმეცნიერული კლასიფიკაცია, რომელიც ფასეული და სასარგებლოა, ესაა გენეალოგიური

კლასიფიკაცია, დაფუძნებული ენათა ისტორიაზე“ (ა. მეიე, 1924, გვ. 1). ენად კვალიფიცირება ხდება სისტემური იგივეობა-სხვაობების მიხედვით – ეს არის აქსიომა ენათმეცნიერებისთვის და სხვა მიდგომები უკვე სცილდება ლინგვისტიკის სფეროს. შესაბამისად, ლინგვისტური ცნებებისა (ენის, დიალექტის და ა. შ.) და მათი ურთიერთმიმართების დადგენა ლინგვისტიკაში მხოლოდ საკუთრივ ლინგვისტური კრიტერიუმებით არის შესაძლებელი, ექსტრალინგვისტური ცნებებისა და კრიტერიუმების შემოტანას აქ მხოლოდ ქაოსისა და არეუ-ღარევის გამოწვევა შეუძლია (ა. ონიანი, 2003, გვ. 136).

სოციოლინგვისტიკა შეისწავლის ენის (ენათა) ფუნქციონირებას სინქრონიულ დონეზე; მისი მიზანი არ არის და არც არასოდეს ყოფილა ამა თუ იმ ობიექტის *საკუთრივ ლინგვისტური სტატუსის* დადგენა. ფაქტია, რომ ამა თუ იმ ეროვნულის სტატუსი განსხვავებული იქნება ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერებისთვის იმისგან, რაც, სხვადასხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორის გათვალისწინებით, „დააკანონა“ სოციოლინგვისტიკამ. ვფიქრობთ, სრულიად მართებულია მოსაზრება, რომელიც ბ. ჯორბენაძის მიერ არის ფორმულირებული: „ენათმეცნიერული (დავაზუსტებთ – საკუთრივ ლინგვისტური) თვალსაზრისით, მეგრულ-ჭანური და სვანური ქართულის მოძმე ენებია, მაგრამ ეთნიკურ-პოლიტიკური (აქაც დავაზუსტებთ – სოციოლინგვისტური)

თვალსაზრისით, მათ იგივე სტატუსი აქვთ, რაც დიალექტებს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 36).

6. 2. საინტერესოა ეს საკითხი თვითინდეტიფიკაციის თვალსაზრისით: ენაა თუ დიალექტი მეგრულ-ლაზური და სვანური? – ეს იყო რესპონდენტებთან ჩვენი საუბრის ერთ-ერთი თემა, თუმცა, ცხადია, *ამ საუბრის მიზანი არ ყოფილა და ვერანაირად ვერ იქნებოდა საკითხის ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრა და სათანადო არგუმენტების მოთხოვნა-წარმოდგენა*. საინტერესო იყო უბრალო ადამიანების (რომელთაც ენათმეცნიერებასთან არაფერი აკავშირებთ) *დამოკიდებულება* მეგრულ-ლაზურთან და სვანურთან, მის როლთან დაკავშირებით (ეს და სხვა თემატიკა სპეციალურ კითხვარებშიც ჩამოიწერა, მაგრამ პირადი გასაუბრება მაინც მეტს იძლევა, ვიდრე კითხვარის საკითხებზე მშრალად გაცემული პასუხები).

რესპონდენტებისთვის მეგრულ-ლაზური და სვანური, ჩვეულებრივ, კუთხურ-ტომობრივი ენა ან ქართული ენის დიალექტია (კუთხურ ენად კვალიფიცირებისას თვითინდეტიფიკაციის საკითხიც თავისთავად ამოტივტივდება, ხაზი ესმება ქართველობას):

203. ჭ.ქ. (17:34:17:35) მეგრული რა არის?

204. ც.თ. (17:35:17:44) მეგრული ეს კუთხური ენაა... სამეგრელოს მცხოვრებისთვის;

205. ც.თ. (17:55:18.01) ქართული- ქართულად ვისწავლე წერა-კითხვა და ქართველი ვარ (ზუგდიდი, ინგირი, ცისანა თორღია).

• • •

546. თ.მ. (0:33:41.000) მე ვფიქრობ, რომ თაობაც, რომელიც იზრდება, არ უნდა დაივიწყონ თავისი კუთხური ენა (თამარ მანია, თბილისი).

• • •

32. კ.გ. (0:02:30.000) მეგრული რა არის?

33. გ.ფ. (0:02:32.000) მეგრული კუთხური ენაა. რა თქმა უნდა, კუთხურად... (გია ფანჩიძე, თბილისი)

• • •

545-546. თ.მ. (0:33:33.000) აი, თუნდაც, ჩვენმა პირველმა ლედიმ ხომ იცის სვანური და მეგრული, ამით რა, პირიქით- მე ვფიქრობ, რომ თაობაც, რომელიც იზრდება, არ უნდა დაივიწყონ თავისი კუთხური ენა (თამარ მანია, თბილისი).

• • •

13. ლ.ე. (00:01:19.000-(00:01:27.000) მარგალური, შონური დო ქორთული რე ნინა თუ... მუთუნი თიცალი, დიალექტური, კუთხური მეტყველება? /მეგრული, სვანური და ქართული ენაა თუ - რაღაც ესეთი, დიალექტური, კუთხური მეტყველება?/

15. ხ.ხ. (00:01:32.000) ქორთული, რა თქმა უნდა, ნინა რე /ქართული, რა თქმა უნდა, ენაა/

16. ლ.ე. (00:01:34.000) მარგალური? /მეგრული?/

17. ხ.ხ. (00:01:35.000) მარგალური დო შონური ქორთულიში დიალექტი /მეგრული და სვანური - ქართულის დიალექტი/.

ზოგი მიიჩნევს, რომ ამოსავალი სწორედ ზანურ-სვანურია და ქართული – მისგან მომდინარე:

24. ლ.ე. (00:01:57.000-(00:02:04.000) თქვა ხოლო თაში ფიქრენტ, მუჭოთი დიალექტი ქორთულიში. ხო? ელენე პატივეცემული, თქვა მუ აზრიში ზოჯუნთუ? /თქვენც ასე ფიქრობთ, როგორც ქართულის დიალექტი, ხომ? პატივეცემულო ელენე, თქვენ რა აზრის ბრძანდებით?/
26. ს.ხ. (00:02:07.000) ეშ ვაფიფქრენტ. პირიქით, მარგალურშე დო შონურშე გიშართუ ქორთულქ /ასე არ ვფიქრობ. პირიქით, მეგრულიდან და სვანურიდან გამოვიდა ქართული/ (ელენე გოგიბერია, თბილისი).

საინტერესოა თვითიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით სხვადასხვა ინტერნეტ-ფორუმზე წარმოებული დისკუსიები. აი, რას წერს ერთ-ერთი ფორუმის (www.forum.ge) წევრი:

„არავითარი დიალექტები, სრულყოფილი ენებია. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დღევანდელი ქართული წარმოიშვა სწორედ მეგრულ-ჭანური და სვანური ენებისაგან“.

ხანდახან რესპონდენტები საკუთარი მოსაზრების დასაბუთებასაც ცდილობენ და საუბარი ერთგვარი მსუბუქი პოლემიკის სახეს იღებს (ჩანს ბოლომდე გაუაზრებელი შიშიც: ვაითუ მეგრულ-სვანურის კვალიფიცირება ენად სახიფათო აღმოჩნდეს სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით):

მუშენდა... მუდგარენ სიტყვეფი... საერთო ძირი, ართი ძირიშე მოურს, მუდგარენი სიტყვეფი /რატომ და... რაღაც სიტყვები... საერთო ძირი, ერთი ძირიდან მოდის რაღაც სიტყვები/

23. მგ. (00:01:55.000) მა ხოლო თაში ფიფქრენქ /მეც ასე ეფიქრობ/
62. ლ.ე. (00:04:59.000) დავარქვათ მეგრულს და სვანურს ენაა თუ რაღაცა დიალექტი?
63. ხ.ხ. (00:05:09.000) დამწერლობა რომ არა აქვს ამ ენას, ენას თუ დიალექტს?
64. კგ. (00:05:13.000) დამწერლობა ბევრ ენას არა აქვს.
90. ხ.ხ. (00:07:09.000) აი, მეგრული ენის დამკვიდრება, სვანური ენის დამკვიდრება... რაღაც...
91. ლ.ე. (00:07:16.000) აი, რას? რისი გეშინია?
92. ხ.ხ. (00:07:18.000) რას და ურთიერთშუღლს, ისევ დაპირისპირებას, ისევ რაღაცას ხომ?
93. ლ.ე. (00:07:20.000) ანუ, გულისხმობ, რომ ამით საფრთხე შეექმნება... რას... ქართული სახელმწიფოს ერთიანობას?
94. ხ.ხ. (00:07:22.000) ქართული სახელმწიფოს ერთიანობას, ხო აი იმას, რაღაც...? (ელენე გოგიბერია, თბილისი).

მეგრულ-ლაზურისა და სვანურისთვის სტატუსის განმსაზღვრელად შეიძლება მიიჩნიონ ის ფაქტორი, რომ ქართული სახელმწიფო ენაა:

- 361-362 კგ. (00:28:05.000) ეში, თქვანი აზრით, მარგალური ნინა რენო თუ მურე? მარგალური დო შონური ნინა რენო? /ისე, თქვენი აზრით მეგრული ენაა თუ რა? მეგრული და სვანური ენაა?/
363. აი. (00:28:11.000) შონურიო? /სვანური?/

364. კგ. (00:28:12.000) შონური ღო მარგალური /სვანური და მეგრული/.
365. აი. (00:28:14.000) თენა რე კუთხურენოვანი ისა... /ეს არის კუთხურენოვანი ისა.../
371. კგ. (00:28: 4.000) მარა გურული ღო მარგალური.. ანუ, ართლოგივე რენო? /მაგრამ გურული და მეგრული.. ანუ, ერთი და იგივეა?/
372. აი. (00:28:41.000) ართი ღო იგივე ვარე... /ერთი და იგივე არ არის.../
373. კგ. (00:28:43.000) მუ განსხვავება რე? /რა განსხვავება არის?/
- 374-375. აი. (00:28:50.00) განსხვავებულები, მარა იშენი ოკათუ მარგალური სიტყვეფი. უჯუნანა სოდგარენი, ბრელი, ბრელი.. /განსხვავებულა, მაგრამ მაინც ურეცია მეგრული სიტყვები. გამოურევენ სადღაც, ბევრი, ბევრი.../.
- 376-377. ლე (00:28:55.000) ასე, გურულიშენ ღო იმერულიშენ თქუნა, კუთხური მეტყველება, დიალექტი რენია. მარგალური ღო შონურიშენი მუჭო ოკო ვთქუათე? /ახლა, გურულზე და იმერულზე იტყვიან, კუთხური მეტყველება, დიალექტი არისო. მეგრულზე და სვანურზე როგორ უნდა ვთქვათ?/.
378. აი. (00:29:08.000) კუთხური დიალექტი, მეტი არაფერი.. კუთხური დიალექტი.. /კუთხური დიალექტია, მეტი არაფერი.. კუთხური დიალექტი.../
379. ლე (00:29:13.000) დიალექტია მეგრულიც და სვანურიც?
380. აი. (00:29:15.000) კი, თავისთავად.
381. ლე (00:29:19.000) ანუ ენის კვალიფიკაციას არ მიეცემთ, არა?
382. აი. (00:29:20.000) არა.

383. ლ.ე (00:29:23.000) რატომ, თქვენი აზრით?
384. ა.ი. (00:29:25.000) საქართველოში არის ერთადერთი ენა, როგორც სახელმწიფოსი ენა - ქართული ენა.
385. ლ.ე (00:29:31.000) სახელმწიფო ენა.
386. ა.ი. (00:29:32.000) ეს ქართული ენის სწავლება სავალდებულოა, იმიტომ რომ ქართული საკმისწარმოება
387. ა.ი. (00:29:43.000) და ეს ყველაფერი მიდის ქართულ ენაზე
- 388-403. ლ.ე (00:29:46.000) კი, მაგრამ ეხლა ნახეთ. ქართული არის სახელმწიფო ენა და, ასე რომ ვთქვათ, სალიტერატურო ენაა, სახელმწიფო ენაა, სწავლა-განათლების ენაა და ა.შ. და ა.შ., მაგრამ ეს ხომ არ ნიშნავს იმას, რომ საქართველოში არ შეიძლება იყოს ისეთი ენები, რომლებიც არ არის სახელმწიფო ენა, სწავლების ენა, მაგრამ არის მაინც ენა. მაგალითად, ქურთებს თავიანთი ენა აქვთ, კულტურაც აქვთ თავიანთი, კულტურაც თავიანთი აქვთ და ყველაფერი და ეხლა, როგორც ასეთი, ქურთული ენა არ არის სახელმწიფო ენა, მაგრამ თავისი გამოყენების თვალსაზრისით ქურთული და მეგრული არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. იმიტომ რომ, ქურთები შინაურულად, ერთმანეთში ურთიერთობისა თუ ლაპარაკისას გამოიყენებენ ამ ენას, ისევე, როგორც მეგრელები მეგრულს ვიყენებთ ერთმანეთთან ურთიერთობაში. სახელმწიფო ენა, სავალდებულო ენა იმ ქურთისთვისაც არის ქართული ენა, მაგრამ თქვენი აზრით, მაინც სხვადასხვა მიმართება არის მეგრულსა და ქართულს შორის, ვიდრე ქურთულსა და ქართულს შორის? და ა.შ. (აღუქო იოსაფა, თბილისი).

საინტერესოა და ერთობ სიმპტომატური ეროვნული იდენტიფიკაციის საკითხთან დაკავშირებული ერთი, შეიძლება ითქვას, კურიოზული ისტორია:

101 - 120. მგ. (00:08:16.000 - 00:09:21.000) ზოგიერთეფი რე, მა მაგალითო, თიშნერეფი პუნდუ, ვთქვათ, სოფელს კლასელეფი, ხო? ა, მა მარგალი ვორექე დო ართი გეალო თიცალი პუნდუ, მარგალი ვორექე დო მარგალიში პასპორტი მილუნია. პასპორტი მილუნია დო, სუფრას ვორეთ დო ზუსტას, ჩქიმი ქომონჯი ხოლო თაქ რე დო, პასპორტი მაქესო და სუფრაზე ვართ და ზუსტად, ჩემი ქმარიც აქ არის და, მუჯოხონია - უწუ... ვადმაჯერებენია მუთუნიშე, მუჯოხო, მუნერო გილუნია მარგალიში პასპორტი? ქოვა - მორთი დეენირზათე - მუშავა დო ქაცარიშა დეენირზათია დო დიდის ქინკოდვე ენაქ ხოლო დუდი, მუშენ და, თეშ მანწარათე რდე დარწმუნებული დეშური, "მარგალი" მუჭო ინაჭარუაფუნია პასპორტის? დო მოგებულ მაინია, ქაცარს ჰილუნქიავა. გეკლარკინუ ე მარგალქე - "მარგალი" ინუჭარე პასპორტიშა. ეროვნება: მარგალი. დი, სოლე მილია ბოში, "მარგალი" მიქე ინოიჭარუა? ენა რუსეთიშა გილეშენე ფერი ბოში რდე დო სოდგარენი თეურე დინაფილი, საბჭოშე დროს, სოდგარენე დინაფილს ცოფე დო... ქიმევრთიავა დო ნაციონალობა მიწუესიანი, მარგალია - ეუწია. დო ქინაჭარუა ი კოჩიქე - "მარგალი". დო გილულუდუ თენა. ტუფუტა რდე თი პასპორტი მუდგარენი... თის თიშე მანწარათე ულუდუ თი მუში მარგალობა.

/ზოგიერთი არის, მე მაგალითად, ისეთები მყავდა, ვთქვათ, კლასელეები, რომ აი, მე მეგრელი ვარ და ერთი მთლად ისეთი მყავდა, მეგრელი ვარ და მეგრელის პასპორტი მაქესო. პასპორტი

მაქესო და სუფრაზე ვართ და ზუსტად, ჩემი ქმარიც აქ არის და, როგორ - უთხრა... მე ვერ დავიჯერებო არაფრით, რას ჰქვია, როგორ გაქესო მეგრელის პასპორტი? მოდი დაგნიძლავდეთ - რაზე და ციკანზე დაგნიძლავდეთო და დიდი მოითხოვა, იმიტომ რომ ისე მწარედ იყო დარწმუნებული დემური. "მეგრელი" როგორ ეწერებაო პასპორტში? და მოგებული მექნება, თიკანს დაეკლავო. ამოათრია ამ მეგრელმა - "მეგრელი" უწერია პასპორტში. ეროვნება: მეგრელი. ეა, საიდან მოიტანეო ბიჭო, "მეგრელი" ვინ ჩაგნიწერაო? ეს რუსეთში რომ დადიოდა. ისეთი ბიჭი იყო და სადღაც იქ დაკარგული, საბჭოეთის დროს, სადღაც დაკარგულში ყოფილა და... მივედიო და ნაციონალობა, რომ მკითხესო, მეგრელი - ვუთხარიო. და ჩაწერაო იმ კაცმა - 'მეგრელი'. და დაქონდა ეს. ტუფტა იყო ის პასპორტი რაღაც... იმას ისე მწარედ ჰქონდა მას თავისი მეგრელობა/(მანანა გოგოხია, თბილისი).

მეგრელი რომ ეროვნება არ არის, ამაზე არაფერს დავობს:

8. ბ.ქ. (00:00:48:00:00:55) შემდეგ გაეთხოვდი, გაყვედი ქართველს.

8. ნ.ფ. (00:00:48:00:00:55) მეგრელს.

10. ბ.ქ. (00:00:56:00:01:01) მეგრელი არ არი რა ისა... რა ქვია...

11. ნ.ფ. (00:01:01:00:01:03) არა, მე დაკონკრეტებით ვამბობ.

12. ბ.ქ. (00:01:03:00:01:11) ხო, მე- ა, დაკონკრეტებით შეიძლება ესე? აი მეგრელები მეგრელობენ, მაგრამ...

13. ნ.ფ. (00:01:11:00:01:12) გასაგებია.

14-16 ბ.ქ. (00:01:12:00:01:15-00:16:21:00:01:20) ეს არი კუთხური და... მეგრელი როდის... ეტო ნე ნაციონალნოსტ, მეგრელ. ეს

ეროვნება არ არის, მეგრული (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯჯარი).

ძალიან კარგად ჩანს დამოკიდებულება (და შეფასებაც) იმ ფენომენის მიმართ, რასაც პასპორტში *მეგრულად ჩაწერა* პქვია, – ყოველივე ეს აღქმულია, როგორც საოცარი და დაუჯერებელი რამ.

აქვე შეიძლება მოვიყვანოთ ზემოთ ხსენებულ ინტერნეტ-ფორუმში (www.forum.ge) ჩატარებული ერთგვარი სოციოლოგიური გამოკითხვის შედეგები. ეს მასალა, საზოგადოდ, საინტერესო გვეჩვენა იმ თვალსაზრისით, რომ მისი მონაწილეები არიან აბსოლუტურად გახსნილი რესპონდენტები, ამოფარებულნი რაღაც ფსევდონიმებს, არც კამერის კომპლექსი აწუხებთ და არც უცხო ადამიანთან უშუალო კონტაქტის გამო ექმნებათ ბუნებრივი უხერხულობა. ცხადია, სწორედ ამ თავისუფლების გამო (ხშირად ასაკის გამოც) ფორუმელების ძნელად თუ მოსთხოვ აკადემიურობასა და კორექტულობას, ვერც დიდი განსწავლულობითა და საკითხის სიღრმეში ჩახედულობით გამოირჩევა უმრავლესობა, მაგრამ წარმოდგენა მაინც გვექმნება მათს პოზიციასა და განწყობაზე (როგორც თვითიდენტიფიკაციის, ასევე პეტეროიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით).

„გთხოვთ, პოლიტიკაში ნუ გადაიტრებიან..., – აფრთხილებს საინსტრუქციო შესავალ ნაწილში ინიციატივის ავტორი ფორუმელებს, – კითხვა არ ეხება

მეგრულის პოლიტიკურ სტატუსს, ანუ არც პირდაპირ და არც შეფარვით არ გეკითხებით თქვენს აზრს იმასთან დაკავშირებით, უნდა ქონდეს თუ არა მეგრულს ან სეანურს რაიმე ოფიციალური სტატუსი, მაგალითად, გამოცხადდეს რეგიონალურ ენად.... ეს არ არის ამ თემის მიზანი...

არა, მიზანი არის გაირკვეს, როგორ აღიქვამენ მეგრულს საქართველოს მოქალაქეები და თუ განვაზოგადებთ ამ პასუხებს, რამდენად მოქმედებს კონკრეტული საკითხისადმი ადამიანის დამოკიდებულებაზე მისი წარმოშობა. არ ვიცი თქვენ როგორ, მაგრამ მე შეტად საინტერესოდ მეჩვენება ეს საკითხი... თან საქართველოში საკმაოდ აქტუალური კითხვაა...

ერთგვარი სოციოლოგიური კვლევის მაგვარი რამე გამოდის... იმ მხრივაც არის საინტერესო ეს კითხვა, რომ გაირკვევა, უმრავლესობას რაც გონია საქართველოს ერთ კუთხეში და სახელმწიფოს პოზიცია რაც არის, ის თუ ემთხვევა ერთმანეთს...”

როგორ ფიქრობთ, მეგრული ენაა თუ დიალექტი?

- 1. მეგრული არის ენა (მეგრული ვარ) [30]
[23.81%]
- 2. მეგრული არის ენა (არ ვარ მეგრული) [28]
[22.22%]
- 3. მეგრული დიალექტია (მეგრული ვარ) [18]
[14.29%]

4. მეგრული დიალექტია (არ ვარ მეგრელი) [41]
[32.54%]

5. არ ვიცი. [9] [7.14%]

Total Votes: 126

„რა მნიშვნელობა აქვს, მეგრელი ხარ თუ არა?“ – კითხვა უნდება მათებს და პასუხიც თითქოს ლოგიკური მოსდევს:

„ის მნიშვნელობა აქვს, რომ, საკარაუდოდ, მეგრელები სუბიექტურნი იქნებიან ამ საკითხში და თავიანთ დიალექტს ენას დაარქმევენ. ასე რომ, მგონი საჭიროა სუბიექტური და შედარებით სხვა მიზეზებით წარმოშობილი შეხედულებების და პოზიციის გამოჩენა“.

როგორც გამოკითხვის სქემიდან ჩანს, მოლად ასეც არ ყოფილა საქმე (თუმცა ამ ფაქტორის გათვალისწინება ნამდვილად არ იყო ზედმეტი), საკითხი „გადაწყდა“ იმ შეხედულების სასარგებლოდ (მინიმალური ანგარიშით – 59:58, შეიძმა თავი შეიკავა), რომელიც თვლის, რომ *მეგრული არის დიალექტი*.

ამ გამოკითხვაში ნამდვილად საინტერესოა ერთი დეტალი: სათანადო სტატუსის მინიჭებისას მეგრული-არამეგრელის ფაქტორი პრაქტიკულად არ მუშაობდა (ყოველ შემთხვევაში ისე, როგორც იდეის ავტორი შიშობდა): 58 კაციდან, ვინც მიიჩნევს, რომ მეგრული ენაა, 28 არამეგრელი იყო, ხოლო საპირისპირო აზრის მქონე 59 ადამიანიდან 18 მეგრელი იყო (თვითიდენტიფიკაცია!).

ამგვარი გამოკითხვის რაციონალურობაში ეჭვი გამოითქვა: „იქნებ გამოკითხვა ლინგვისტებში მოგვეწყო? აქ რა აზრი აქვს, გარდა იმისა, რომ მოხდება დასკვნების პოლიტიზირება და ერთმანეთის დაპირისპირება? კომპეტენტურმა ხალხმა თქვას თავისი აზრი. პირადად ჩემთვის რა დადგინდება - „ენაა თუ დიალექტი“ - ამით აბსოლუტურად არაფერი შეიცვლება“.

საერთოდ, თემა – *მეგრულ-ლაზური და სვანური ენებია თუ დიალექტები* – ძალიან პოპულარულია სხვადასხვა ტიპის ფორუმში. ბუნებრივია, პასუხების დიაპაზონიც ვერ იქნება ყვართო, – ნაწილი მიიჩნევს, რომ ესენი ენებია, მეორე ნაწილის აზრით კი - დიალექტებია. ერთია, რომ პოლემიკა არცთუ იშვიათად არასასურველი მიმართულებით ვითარდება, რასაც შემდგომ თემის დახურვა მოსდევს...

აქცენტი მაინც, როგორც წესი, მეგრულზე კეთდება. ერთ-ერთი ფორუმელის განცხადებით, „ვინც იძახის, რომ მეგრული მხოლოდ დიალექტია, ამ საკითხს მხოლოდ პოლიტიკური კუთხით უყურებს! სეპარატიზმის შიშით სიმართლის უგულებელყოფა და, მით უმეტეს, მისი დევნა, ერთიანობას ვერ განამტკიცებს! სიმტკიცე სიმართლეშია! მეგრული არის ენა!“ მას ასევე აინტერესებს, „რატომ ჩნდება ყოველთვის კითხვა სამეგრელოს სეპარატიზმზე? სად და რაში ხედავთ მას? რატო ვერ იშორებთ შიშის ამ ლანდს?“ – მიმართავს იგი ოპონენტებს, უკვირს, რატომ აღიქვამენ „მეგრულის ენად აღიარებას საქართველოს

მთლიანობისათვის საფრთხედ“, მოითხოვს არგუმენტაციას: „თუ მართლაც ასე ფიქრობ, იქნებ დაასაბუთო ეს კავშირი ამ ორ მოვლენას შორის. თანაც გაითვალისწინე, რომ საფრთხეს ტყუილი კმნის და არა სიმართლე...“; მისი აზრით, „ვინც მეგრულს დიალექტად აცხადებს, ის აბუნტებს მეგრელობას და ნერგავს მათში საშიშ სეპარატიზმს!“.

„მეგრული არის ენა! მაგრამ წინააღმდეგი ვარ, ისწავლებოდეს სკოლებში, ითარგმნებოდეს ბიბლია მეგრულად და ა.შ. ისე, ეეფხისტეაოსანი მეგრულად უკვე დიდი ხანია არსებობს“, – აცხადებს მავანი.

ზოგი ფორუმელი პატიოსნად სწავლობდა, რასაც ასწავლიდნენ:

„იმის თქმა, რომ მეგრული არ არის ენა, არ მიმანია სწორად. დიდი ხანია, ქართველი ლინგვისტები და ქართველოლოგები შეთანხმდნენ იმ საკითხზე, რომ მეგრული და სვანური არიან ენები და, ქართულთან ერთად წარმოადგენენ ქართველურ ენათა ოჯახს. ასე ვისწავლე მეც“.

ასეც ხდება: სხვა რამეს ასწავლიდნენ და ახლა თურმე სულ სხვა რამეს ამტკიცებენ მათი მასწავლებლები:

„...ჩემი ლექტორი... ძალიან ნიჭიერი ენათმეცნიერია, რომლისგანაც ვისწავლე, რომ მეგრული არის ენა. ეხლა კი საწინააღმდეგოს ამბობსო, ასე მითხრეს... რა ვიცი, იქნებ

არაა მართალი, მარა მე არა მგონია, რომ ტყუილით შეიძლება კარგი საქმის დაცვა. ეს არის და ეს“.

სხვა ფორუმელისთვისაც უსწავლებიათ, რომ მეგრული ენაა, მაგრამ ამის აღიარება მას სახიფათოდ ეჩვენება: „მეგრულიც მთელი ცხოვრებაა მესმის, ასე თუ ისე ესაუბრობ და რატომღაც არასოდეს თავში აზრად არ მომსვლია იმაზე ფიქრი, ენაა მეგრული თუ არა, მერე ჩემმა შესანიშნავმა პედაგოგმა აგვიხსნა, რომ მეგრული ენაა, მაგრამ რაღაც განსაკუთრებული, საშინაო ენის მსგავსი, როგორც ბასკური. ცოტა ხნის წინ ერთ ბასკთან (საფრანგეთიდან) საუბრისას მანაც ასე თქვა ბასკურზე, საშინაო ენაო, მაგრამ ვიბრძეოთ იმისთვის, რომ სტატუსი აეუწიოთო... ისინი სერიოზულად მუშაობენ ამაზე. მე მგონია, დღევანდელ სიტუაციაში იმის მტკიცება, რომ მეგრული დამოუკიდებელი და სრულფასოვანი ენაა, სახიფათოა, სხვა თუ არაფერი, იმიტომ, რომ მეგრელებში ყოველთვის გამოინდება ეიღაცა "განმანათლებელი", რომელიც "ბნელ" ხალხს "აუხსნის" რაღაცეებს და სრულიად რეალურია აფხაზეთის პრეცედენტი გამეორდეს, ხალხში ეს იგრობოდა და ძალიან მეშინია“.

მავანს ეშინია: „მაღე დამწერლობას მოიგონებენ და გაელენ საქართველოდანო“.

ასეთსავე „პოლიტიკურ წინდახედულებას“ იჩენს მეორეც: „საერთო ქართველური ენიდან წამოვიდა სამი დიალექტი.

1. სვანური

2. ზანური

3. ქართის ენა (დღევანდელი ლიტერატურული ქართული)
მეგრული ზანური ენის დიალექტია!!!

რა ცალკე ენები, ხალხო!!!! ენა არის ერის
დამახასიათებელი ერთ-ერთი ნიშანი, ჩვენ რომ ვაღიაროთ
ზანური და სვანური ენებად, ცოტა ხანში მოგვიწევს
ხალხებადაც აღიარება... ეგლა გვინდა ჩვენ ზუსტად რა...“.

ზოგს *მეგრულისთვის ენის სტატუსის მინიჭება მისი
სახელმწიფო ენად გამოცხადება ჰგონია*: „მეგრული ენა
არასდროს არ გახდება სახელმწიფო ენა და ტყუილად
წყლის ნაყვას ჯობია უფრო სერიოზულ რაღაცეებზე
იმუშაოთ, ისეთი, როგორიცაა მეგრული ენის და
კულტურის ფონდის გადარჩენაზე“.

ერთ-ერთი ფორუმელი დილეტანტების ზერედე
განცხადებებს აუღელვებია და მათი „განათლება“
მოუწადინებია, როგორც ჩანს, პროფესიონალ ლინგვისტს:

„ამდენი ხანია, თვალს ვადევნებ ფორუმში საოცარ
წიოკს, რაც მეგრული ენის (ერთხელ და სამუდამოდ
შეეთანხმდეთ, რომ მეგრული და ლაზური ზანური ენის
დიალექტებია! - იფიქრეთ კარგად ამაზე და არა მხოლოდ
წმინდა ლინგვისტური კრიტერიუმების გათვალისწინებით,
პოლიტიკური თვალსაზრისითაც ფრიად მომგებიანი რომ
არის ეს ხედვა - დამეთანხმებით, იმედია) „გადარჩენას“ თუ
სეპარატისტული საფრთხის გამოწვევას ეხება... ფაქტია,
რომ ვერაინ ვერავის შეაცვლეუინა თვალსაზრისი.

ერთხელ, ადრე, განვაცხადე ფორუმზე, რომ ამ თემით მანიპულირება გაცილებით მაგნე შედეგებს მოიტანს-მეთქი, ვიდრე ის, რომ საქმით სპეციალისტები დაკავდნენ... ტყუილთ კარგ საქმეს ვერ გააკეთებ!.. მოდი, ეცადოთ კომპეტენტური ლინგვისტების მობილიზება (თუნდაც აქ - ფორუმზე; ყველას გამოვათქმევინოთ აზრი და დარწმუნდებით, რომ ორიოდ პროვოკატორისა და თაღლითის (მეცნიერებაშიც „მოხულა“ თაღლითობა) გარდა, ქართულ ენათმეცნიერებას არასოდეს სხვანაირად არც უფიქრია: მეგრულ-ლაზური და სვანური, ისევე, როგორც ქართული, ქართველური ენებია... ეს დებულება, თავისთავად, „სეპარატისული“ არ არის... სხვა საქმეა წამოწყებული კამპანია, თითქოს ის, ვინც მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს ენებად მიიხსენიებს - სამეგრელოსა და სვანეთის საქართველოდან გამოყოფას ქადაგებს... ერთხელ და სამუდამოდ ზღვარი გაყავლოთ მეცნიერებასა და პოლიტიკას შორის!.. მოკლედ, წყლის ნაყვადი დილექტანტებთან ამ თემაზე სერიოზული სჯა-ბაასი: კიდევ ერთხელ ვთავაზობ ყველას, ფორუმზე მოვაწყოთ ლინგვისტთა პაექრობა და მათ გვითხრან სათქმელი!”

არ ვიცი, შედეგება თუ არა ლინგვისტთა პაექრობა ფორუმზე, მაგრამ ფაქტია: „რაც შეეხება, ენაა თუ დიალექტი, რომ მაგას პოლიტიკურ სტატუსთან არანაირი კავშირი არ აქვს, არ უნდა ბევრი მტკიცება (ბევრი დიალექტი ქცეულა სახელმწიფო ენად და ბევრ ენას კი

სახელმწიფო ენის სტატუსი არ გააჩნია). უბრალოდ, უკეთ რომ გაერკვეთ საკუთარ საკომუნიკაციო საშუალებასა და მის ნათესაურ კავშირებში, ანუ საკუთარი თაფი უკეთ რომ შეიცნოთ, ენა/დიალექტის საკითხზეც მოგიწევთ დაფიქრება“.

მართებული დაკვირვება-შეფასებაა: „დიალექტები არანაირად არაა მეგრული და სვანური. მეგრულზე კი შეიძლება თქვას კაცმა, რომ ზანურის დიალექტია, მაგრამ არცერთი მათგანი არ არის ქართული ენის დიალექტი. ზოგიერთი, ვითომ ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე მათ დიალექტებს უწოდებს, რაც მეცნიერულად არ არის გამართლებული. მათ უბრალოდ ეშინიათ, რომ თუ მეგრული და სვანური ცალკე ენებად გამოცხადდება, და ეს სეპარატიზმს წარმოშობს... რა სისულელეა!“

ეს ახლახან „აღმოუჩინეს“ მეგრულ-ლაზებსა და სვანებს, რომ ისინი ქართულის დიალექტზე ლაპარაკობენ, – თითქოს, ამით უნდობლობა კი არ გამოუცხადეს მათ, უბრალოდ, გზა მოუჭრეს სეპარატიზმისკენ. ძალიან ნიშანდობლივია ერთ-ერთი ფორუმელის კატეგორიული განცხადება: „რაც შეეხება ენათმეცნიერებს, მე მწამს, რომ მათ ის უნდა ამტკიცონ, რაც საქართველოსათვის იქნება სასარგებლო“.

კელევისას შეიძლება პატიოსანმა მეცნიერმა შეცდომები დაუშვას, არასწორი გზით წავიდეს, მაგრამ მის კელევას მაინც შეიძლება ჰქონდეს გარკვეული ღირებულება, –

განსხვავებით იმ შემთხვევისაგან, როდესაც ჯერ დებულებები (სლოგანები) და დასკვნები იწერება და მერე იწეება „კვლევა“.

ფაქტია, რომ მეგრულ-სვანებიც ისეთივე შემკვიდრები და შემოქმედნი არიან ქართული კულტურისა, როგორც დანარჩენი კუთხის წარმომადგენლები, – არც ამ ნიადაგზე აქეთ მათ არასრულფასოვნების კომპლექსი („ძალიან კარგია, რომ მეგრელებიც, სვანებიც ქართულად ქმნიდნენ თავიანთ შემოქმედებას“, – აცხადებს ერთ-ერთი ფორუმელი); სწორედ აქ ხედავენ ყველაზე დიდ „საშიშროებას“, რის გამოც საჭიროა მეგრულის კილოდ გამოცხადება(?!), ის. რომ ამ ბოლო დროს მავანთა გააქტიურებული მთარგმნელობითი თუ ორიგინალური შემოქმედებითი მუშაობა მეგრულ-სვანურ „დიალექტზე“ მიმდინარეობს, ბევრს აღიზიანებს („ვეფხისტყაოსანი“ რომ გამოუშვებს მეგრულად, ამაზე ძალიან გაებრაზდი“), მავან ფორუმელს კი ეს დიდ უსაქმურობად მიაჩნია: „ხალხნო, ჯობია სხვა უფრო სერიოზულ საქმეს მიყოთ ხელი, ეიდრე ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... უბრალოდ ძალიან დიდ უსაქმურობად მეჩვენება ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... ეილაცამ რო თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ მეგრულად, რა მერე მაგით, ვინმე კითხულობს ან იყენებს რამეში? არ ვამბობ არაფერს ლექსიკონებზე და გრამატიკაზე, რადგან ეს ჩვეულებრივი სამეცნიერო ნაშრომია ენათმეცნიერებაში, რომელიც გამოყენებას მხოლოდ ძალიან ვიწრო წრეში

პოულობს. კაცს საქმე გამოელა და რაღაცას აკეთებდაო, 'ხუესტად ამაზეა ნათქვამი...';

არის ასეთი პოზიციაც: „ან რა საჭიროა მეგრულად თარგმნილი ბიბლია? რატომაც არა? ყველა ენაზე თარგმნეს უკვე და იყოს“.

ძნელია არ დაეთანხმო გულწრფელ სიტყვებს: „ზოგი ენებად თელის, ზოგი არა და დაენებოთ რა თავი. მთავარია რო ყველა საქართველოს შვილები ეართ და ერთ ქვეყანაში ეცხოვრობთ“.

ან ამას: „განსხვავება არსებობს საქართველოს ყველა კუთხეს შორის. ეს მათ ურთიერთნათესაობას არ არღვევს. საქართველო არის ქართველების, ანუ კახელების, მეგრელების, გურულების და ა.შ. ერთად ყოფნის სურვილი და ლოგიკური ერთობა. მისი კუთხეების მრავალფეროვნება მისი სიმდიდრეა“.

ფორუმელთა „წელის ნაყვანში“ მაინც იკვეთება ისეთი საკითხი, რაშიც შეთანხმება არ ჭირს: ენაა თუ დიალექტი, მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს მსრუნველი პატრონი სჭირდება (ისევე, როგორც თავად ქართულს: „თუკი იმას გავიძახით, რომ გლობალიზაციის პირობებში ისეთი დიდი ლიტერატურული ტრადიციის მქონე ენას, როგორიც ქართულია, გადაგვარება ან სულაც გაქრობა ემუქრება, მეგრული რა წითელი კვერცხია? მითუმეტეს, არავითარი მექანიზმები არ არსებობს იმისთვის, რომ ეს ენა მის დღევანდელ ფარგლებში მაინც შენარჩუნდეს“);

„საჭიროა, რომ განვაცხადოთ: მეგრული არის ენა, ქართველური ენა, ისევე, როგორც სვანური. ეს არის ლამაზი ენა, რომელსაც სჭირდება შენახვა და მოფრთხილება“;

„მე საერთოდ არა ვარ მეგრელი, მაგრამ მიმაჩნია, რომ მეგრული ენა საქართველოსთვის ღიდი სიმდიდრეა და არ უნდა დაიკარგოს“.

ქართველური ენების გადარჩენის ერთ-ერთ გზად მავან ფორუმელს მათი სკოლაში სწავლება მიაჩნია, სპეციალური გამოკითხვაც მოუწევია. პასუხები ზოგადად ამ ტიპისაა:

„მეგრული ენაა! მაგრამ მეგრულად იოანეს სახარებას თარგმნა არ არის საჭირო. სკოლებში სწავლება შეიძლება, მაგრამ არა ისე, რომ ქართული უცხო ენასავე იყოს! მაგრამ მეგრული მაინც ენაა;

მეგრული არის ენა! მაგრამ წინააღმდეგი ვარ ისწავლებოდეს სკოლებში, ითარგმნებოდეს ბიბლია მეგრულად და ა.შ. ისე „ეეფხისტყაოსანი“ მეგრულად უკვე ღიდი ხანია არსებობს....“

გამოკითხვის შედეგები კი მთლიანობაში ასეთია:

უნდა ისწავლებოდეს თუ არა საგანი "ქართველური ენები" სკოლაში?

1. უნდა ისწავლებოდეს [50] [48.54%];
2. არ უნდა ისწავლებოდეს [43] [41.75%];
3. მიჭირს პასუხის გაცემა [10] [9.71%].

ამ სახის კითხვა ჩვენს რესპონდენტებსაც დაეუსვით:

166. ლე. (0:11:43.000) სკოლაში რომ იყოს, ვთქვათ, რაღაცის სახით, მეგრულის სწავლება, სეანურის სწავლება?
167. გ.ფ. (0:11:51.000) მე, მაგალითად, არა ვარ ამისი...
168. ლე. (0:11:54.000) მომხრე?
169. გ.ფ. (0:11:55.000) მომხრე ნამდვილად არა ვარ, მეგრული და სეანური... ეს უბრალოდ, ადამიანს თუ აქვს, ეხლა, საქართველოში ვცხოვრობთ და არ არის პრობლემა, წახვიდე და ცოტა ხანი და იცხოვრო, ხალხი საზღვარგარეთ დადის... ინგლისურსა და იმას სწავლობს. ვისაც აქვს სურვილი, სურვილისამებრ ისწავლონ...
180. ლე. (0:12:32.000) და შესაბამისად, საშიშროება არ ემუქრება ე.ი. მეგრულს, რომ ხვალ და ზეგ- აი, 21-ე საუკუნეა და...
182. გ.ფ. (0:12:42.000) და რომ დაივიწყონ?
183. ლე. (0:12:42.000) ხო...
184. გ.ფ. (0:12:43.000) არა მგონია, პირიქით, ახლა სწავლობენ მეგრულს, ბევრი სწავლობს (გია ყვანიყიძე, თბ., ნუც. პლატო).

მთლიანობაში, მეგრულის პერსპექტივასთან დაკავშირებით ოპტიმიზმი ჩანს:

„მეგრული ენა არ დაიღუპება არასდროს, თუ ხარ სამეგრელოში ნამყოფი, მაშინ ნახავ იქ, რომ ქართულად არავენ ლაპარაკობს და ბევრმა ლაპარაკიც არ იცის ქართულად (მაგალითები ამ ფორუმზეც უამრავია). ამიტომ მეგრულ ენას გადაშენება ნამდვილად არ ემუქრება...“

„ისე კი სიმართლე რომ გითხრათ, სულაც არ ეფიქრობ რომ მეგრული ენა რაიმე საფრთხე ემუქრება.... მიუხედავად

იმისა, რომ დღეს [განსხვავებით წინა საუკუნეებისგან] 99.9% მეგრელმა ქართული კარგად იცის. ამ ფაქტმა სულაც არ შექმნა საფრთხე, რომ მეგრული დაეწეებოდა ხალხს...”

აღსანიშნავია, რომ სოციოლინგვისტურ კითხვარში, რომელიც ქართველური ენების ჯგუფის წევრებმა აწარმოეს, გამოკითხულთა 92 %-მა, მიუხედავად იმისა, პირველ ენად ქართულს აღიარებს თუ მეგრულ-ლაზურს / სვანურს, გამოთქვა სურვილი, მათმა შვილებმა იცოდნენ (ისწავლონ) თავიანთი კუთხური ენა (დასმული იყო შეკითხვა: როგორ ფიქრობთ, საჭიროა, რომ თქვენმა შვილებმა იცოდნენ მეგრულ-ლაზური / სვანური ენა?).

დროთა განმავლობაში, ბუნებრივია, იცვლებოდა და იცვლება ენობრივი სიტუაცია. საუკუნეების წინ ქართული ენა მეგრული საზოგადოების დაბალი სოციალური წრის წარმომადგენლებმა, პრაქტიკულად, ძირითადად ეკლესიის მეშვეობით იცოდა, ქართული იყო რელიგიის ენა და ამდენად ქართველური ტომების *ენობრივად შემკერებლ-მაკონსოლიდირებელის ფუნქციაც* ეკისრებოდა – ამდენად, არ შეიძლება იმის თქმა, რომ მეგრელმა გლეხმა საუკუნეების წინ ქართული საერთოდ არ იცოდა, იმიტომ რომ არ სჭირდებოდა... იგი არ იყო მოწყვეტილი საერთოქართულ რეალობას, ეროვნულ ფესვებს. ერთიკაა, რომ წერა-კითხვის პრობლემა მეოცე საუკუნეშიც გადმოჰყვა სრულიად საქართველოს (და არა მხოლოდ სამეგრელოს თუ სვანეთს).

მაგრამ ქართული მისთვის არ იყო *უცხო ენა* (თუნდაც ისეთი, როგორიც იყო რუსული, რომელიც მას ქართულზე

ინტენსიურად ესმოდა, მაგალითად, XIX საუკუნეში), ადრეც და დღესაც კლასიფიცირდება, როგორც *მეორე ენა* („მეორე მშობლიური ენა“ – როგორც ხშირად ახდენენ რესპონდენტები სახელდება):

ხშირად ხაზი ესმევა იმ გარემოებას, რომ ქართულენოვან ადამიანს არ უჭირს მეგრულის სწავლა, – ბელა ქერქაძეს, სათანადო ენობრივ გარემოცვაში აღმოჩენისას, მეგრულის აღსაქმელად სულ რაღაც სამი თვე დასჭირდა:

18-23. ბ.ქ. (00:01:22:00:01:30)-(00:01:56:00:01:59) მეგრული ვისწავლე რო გაეთხოვდი, ესე იგი ერთ სამ თვეში ჩემმა მეუღლემ ჩამომიყვანა... წამოვედით ჩვენ ენგურგესზე სამუშაოდ აქეთ, ჯვარში აქ ცხოვრობდა ჩემი მეუღლის ბებია, რომელიც ლაპარაკობდა მეგრულად, ქართული არ იცოდა და იქ მე სამეზობლო ყველა მეგრულად ლაპარაკობდა და იძულებული ვიყავი მესწავლა მეგრული სამ თვეში უკვე აბსოლუტურად ყველაფერი მესმოდა.

ლაპარაკი როდის დაიწყეთ?

25-28. ბ.ქ. (00:02:00:00:02:08-00:02:22:00:02:32) ლაპარაკი დავიწყე- მაშინათაც დავიწყე ლაპარაკი, მაგრამ, როგორ ვთქვა ეხლა, გამართულად და იმად ვერ ვლაპარაკობდი, ესე იგი, მოტეხილი მეგრული. ნუ ეხლა, ქართველებსა აქეთ ესეთი ისა, რო დაცინიან, გაიგე? მაგრამ მე არ ვიყავი – როგორ გითხრა – ნუ ნე აბრაშჩალა ენიმანე ნა ეტო.

ხო, მაინც ლაპარაკობდით.

30. ბ.ქ. (00:02:33:00:02:37) ხო, მაინც ვლაპარაკობდი და მერე უფრო გამართულად.

31. ბ.კ.(00:02:37:00:02:44) ერთ წელიწადში უკვე ნორმალურად

ვიცოდი მეგრული (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ენობრივი სიტუაცია სამეგრელოში თუნდაც რამდენიმე ათეული წლის წინ იყო საკმაოდ განსხვავებული დღევანდელისგან – ტენდენცია აშკარად ქართული ენის სასარგებლოდ განვითარდა.

7. სოციოლინგვისტური კითხვარების ანალიზი

კითხვარებში, რომლებიც გამოიყენება სოციოლინგვისტური აღწერისას, ენობრივ საკითხებზე დასმული შეკითხვები, როგორც წესი, ფოკუსირებულია, ერთი მხრივ, მშობლიურ ენაზე, მეორე მხრივ - ყოველდღიურად გამოყენებულ ენაზე (სახლში, სახლს გარეთ); ენაზე, რომელზეც ლაპარაკობენ სკოლაში ან სამსახურში და ა. შ. (მეტწილად - სახელმწიფო ენა); ძალიან მცირე აღწერა მოიძებნება, რომელთა კითხვარებში შესულია ისეთი კითხვები, რომ გამოავლინოს იმ ენების შესახებ სრულყოფილი ინფორმაცია, რომლებსაც რესპონდენტი ფლობს. ეფიქრობთ, ამ მხრივ კითხვარი, რომელიც ჩვენი ჯგუფის მიერ შემუშავდა, საკმაოდ ინფორმატიულია.

კითხვარებში უნდა იყოს ადგილი, სადაც რესპონდენტი ასახავს უფრო მეტ ინფორმაციას და კითხვა არ უნდა შეიცავდეს მხოლოდ ერთ პასუხს, არამედ საშუალებას იძლეოდეს პასუხების მრავალფეროვნებისათვის და, შესაბამისად, ენობრივი ფუნქციების მრავალფეროვნების ასახვისთვის. (განსაკუთრებით ამა თუ იმ ჯგუფისადმი პიროვნების ასოცირების მრავალფეროვნებასთან მიმართებით).

ეს სტატისტიკური ჩვეულება გვხვდება სტატისტიკური დათვლის პროცესშიც; მაგალითად, სტატისტიკის მისაღებად ამა თუ იმ რეგიონში ენობრივი უმცირესობების რაოდენობის მისაღებად გამოიყენება შემდეგი ტენდენცია: ენობრივი უმცირესობების იდენტიფიკაცია ხდება მხოლოდ ერთი ენის მეშვეობით, ანუ მშობლიური ენის მეშვეობით, იდენტიფიკაცია ხდება ამ ენის მეშვეობით და სტატისტიკა არ იძლევა არანაირ ინფორმაციას ამ პირის მიერ თვით მშობლიური ენის ფლობის დონის შესახებ; ისევე, როგორც ის, თუ რა დანიშნულებით, რომელ სფეროებში ხდება ამ ენის გამოყენება. სამწუხარო რეალობაა, რომ ერთი ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის მიდგომა დომინანტურია საზოგადოებათა უმრავლესობაში. შესაბამისად, ამ ტიპის დეფექტი გხვდება სოციოლინგვისტურ კვლევებშიც.

მაგალითად შეგვიძლია ავიღოთ ყრიული ვენეტი გიულიას (ჩრდილო-აღმოსავლეთი იტალია) მაგალითი: მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობს არაერთარი ოფიციალური მონაცემი იმის შესახებ, თუ რამდენი მოსახლე ღაპარაკობს ამ რეგიონში სხვადასხვა ენაზე, გამოთვლილია, რომ იტალიურად მოლაპარაკე მოსახლეობა შეადგენს რეგიონის უმრავლესობას – 52%-ს. შემდგომ მოდის ფრიულურ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის რაოდენობა (526 000 პირი)... სლოვენურად მოლაპარაკეები წარმოადგენენ 56 000 ადამიანს. მოლიანობაში ამ

ავტონომიური რეგიონის მოსახლეობის 43% ლაპარაკობს ფრიულურ ენაზე, რაც მათ მშობლიურ ენას წარმოადგენს; მხოლოდ 4% საუბრობს სლოვენურ, 53% იტალიურ ენებზე და 0.4% – გერმანულად. მიუხედავად ამ მონაცემებისა, სტატისტიკა არაფერს გვეუბნება, რამდენი იტალიურად მოლაპარაკე ადამიანი საუბრობს ამასთანავე, ფრიულურ ენაზეც; ან სლოვენურად მოლაპარაკე თუ საუბრობს აგრეთვე იტალიურად ან ფრიულურად.

ამ მონაცემებში საერთოდ არ არის განმარტებული, რას ნიშნავს ცნება „საუბრობს“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვის განმარტება საკმაოდ მნიშვნელოვანია ყველა კვლევის ანალიზისთვის და ალბათ დეტალურმა კვლევებმა უნდა მოახდინონ ამ სიტყვის განმარტება. რაოდენობრივი კლასიფიკაცია არ არის დაზღვეული ცდომილებისაგან, როდესაც ახდენს ერთი ენის საფუძველზე გარკვეული კულტურული ჯგუფისადმი ინდივიდის მიკუთვნებას, განსაკუთრებით, თუკი ეს კლასიფიკაცია არ არის ძალიან ზუსტად და ფრთხილად შესრულებული (ე. ბეკო, 2008, გვ. 30)

ინდივიდის მრავალენოვანი რეპერტუარი შედგება სხვადასხვა ენისგან, რომელთაც ის დაეუფლება სხვადასხვა გზით (ბავშვობაში, სწავლებით, დამოუკიდებელი სწავლით და ა. შ.) და ამ პროცესში ის დაეუფლა სხვადასხვა უნარს (ზეპირმეტყველება, კითხვა, წერა და ა. შ.) სხვადასხვა დონეზე. ამ ენებს შეიძლება

პქონდეთ სხვადასხვა ყუჩქცია და დანიშნულება; მაგალითად, ოჯახის შიგნით კომუნიკაციის, მეზობლებთან სოციალიზაციის, სწავლის პროცესებსა თუ სამსახურში... ენა წარმოადგენს საფუძველს, რომელიც ადულაბებს გარკვეულ ჯგუფს კულტურული მახასიათებლების მიხედვით საიდენტიფიკაციო ენის გარშემო. ენობრივი რეპერტუარი განსხვავებულია: ზოგიერთ ჯგუფს გააჩნია იდენტური ენობრივი რეპერტუარი, რაც განპირობებულია ისტორიული თუ გეოგრაფიული მიწეზებით და ენობრივი რეპერტუარიდან ინდივიდი ირჩევს რომელიმე ერთს, სიმბოლურ ენას, რომლის გარშემოც ყალიბდება ჯგუფი, თუმცა, ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ენობრივი რეპერტუარში შემავალ სხვა ენებს კარგაეს. ხდება სხვა ენების შენიღბულად ან თვითცენზურით გამოყენება, ანუ არ ხდება ამ ენებთან ინდივიდის თვითიდენტიფიკაცია; თუმცა ხდება ამ ენების გარემოებებიდან და სიტუაციიდან გამომდინარე გამოყენება (9.34).

საიდენტიფიკაციო ენის თვალსაზრისით ძალიან საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ქართველოლოგიური ჯგუფის კითხვარი; ზემოთ აღნიშნული მრავალფეროვნების (სხვადასხვა ენის ფლობის თვალსაზრისით) წარმოსახენად: პირველი, ასე ეთქვათ, „სტანდარტული“ კითხვა დასმულია ამ სახით:

„რომელ ენაზე / ენებზე მეტყველებთ“.

დასმულ კითხვაზე 1189 პირმა გასცა პასუხი. მათგან მონოლინგუად წარმოადგინა თავი მხოლოდ 7-მა პროცენტმა (87 რესპონდენტი: 81 - ქართული, 4 - მეგრულ-ლაზური, 1 - სვანური). ორ (და მეტ) ენოვნად ეველა დანარჩენმა (53 % - 630 რესპ. - ქართული და მეგრულ-ლაზური; 28 % - 331 რესპ. - ქართული და სვანური, 6, 5 % - 77 რესპონდენტი ფლობს სამსავე ქართველურ ენას). აღსანიშნავია, რომ რუსული მეორე ენად აისახება 45 რესპონდენტის პასუხებში (ძირითადად, ქართულ-რუსული ენების ფლობა დასტურდება).

„მესამე“ ენად, როგორც მოსალოდნელია, ჭარბობს რუსული: 664 რესპონდენტი; სხვა ენებიდან გვხვდება ინგლისური, გერმანული, თურქული, ბერძნული, ფრანგული, ესპანური, აუხაზური, აზერბაიჯანული, ოსური).

წარმოდგენილი სურათით ძნელია იმაზე მსჯელობა, თუ რა დონეზე ფლობს რესპონდენტი ამა თუ იმ ენას (მაგალითად, იყენებს თუ არა დასახელებულ ენებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში; ზეპირმეტყველების სფეროში გამოიყენება ეს ენები, ოფიციალური ურთიერთობის ენაა და ა. შ. - ამ პასუხებით ვერ აღიწერება); თუმცა, კარგად აისახება იმ ენათა ჩამონათვალი, რომელთაც რესპონდენტები ფლობენ ოვითიდენტიფიკაციის ენის („სიმბოლური ენის“) გარდა. გარდა ამისა, შესაძლებელია საუბარი „სიმბოლურ ენასთან“ იდენტიფიცირების

თეალსაზრისით გამოვლენილ ტენდენციებზე: არსებითი მაინც ის არის, რომ რესპონდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა იმ ენად, რომელზეც „საუბრობს“, ასახელებს ქართულს (მხოლოდ 5 რესპონდენტი ვერ ფლობს მას).

ბუნებრივია, რეალური ვითარების დასაზუსტებლად საჭირო გახლდათ „საკონტროლო“, დამაზუსტებელი კითხვების დასმა (მაგალითად, ისეთი კითხვებისა, რომელთა მეშვეობითაც, თუნდაც მიახლოებით, გაირკვეოდა, რა დონეზე ფლობს რესპონდენტი ამა თუ იმ ენას; აგრეთვე ამ ენათა გამოყენების არეალს – ფუნქციებსა და პრაგმატულ დანიშნულებას). ამ მხრივ საკმაოდ გაჭირდა ადეკვატური კითხვების დასმა: მაგალითად, კელეუის პროცესში აღმოჩნდა, რომ პირდაპირ დასმული კითხვა: „რომელია თქვენი მშობლიური ენა“ რესპონდენტებში ხშირ შემთხვევაში იწვევდა დაფარულ თუ დაუფარავ აგრესიას, შესაბამისად, უნდობლობას კითხვარის მიმართ (200-მდე კითხვარი შეივსო ამ რედაქციით და ორასივე რესპონდენტმა „მშობლიურ ენად“ დაასახელა ქართული, მიუთითებდა რა იქვე არგუმენტს: „მე ქართველი ვარ და ჩემი მშობლიური ენა ქართულია! – რა საჭიროა ასეთი მაპროვოცირებელი კითხვების დასმა?“; ამასთან, შემდგომ ირკვეოდა, რომ ქართული ენა ზოგიერთ მათგანს – ძირითადად ადგილმონაცვლე პირებს აუცხაზეთიდან თბილისში ჩამოსვლის მერე პქონდა შესწავლილი). შესაბამისად, კითხვარზე მომუშავე ჯგუფმა

მიიღო გადაწყვეტილება, შეეცვალა კითხვის ფორმულირება: „რომელ ენაზე დაიწყეთ ლაპარაკი?“, რომელსაც მოსდევს: „რომელია თქვენთვის მეორე ენა?“, „რომელია თქვენთვის მესამე (მეოთხე...) ენა?“...

გამოკითხულ ორ (და მეტ) ენოვან რესპონდენტთაგან პირველ ენად (ტერმინ „მშობლიური ენის“ გამოყენებას, ევროსაბჭოს საბაზისო დოკუმენტებზე დაყრდნობით, ვარსიეთ ამგვარი გადანიშნულება: პირველი ენა, მეორე ენა, მესამე /მეოთხე/ ენა...) ქართული დაასახელა 46 პროცენტმა (546 რესპ.); მეგრულ-ლაზური – 28 % (331 რესპ.); სევანური – 18 % (212 რესპ.); სხვა ენებიდან დასახელდა რუსული, აფხაზური, ოსური – 2 % (29 რესპ.).

აღსანიშნავია, რომ რესპონდენტებს საშუალება მიეცათ, „პირველ“ (შესაბამისად, „მეორე“, „მესამე“) ენად შემოეხაზათ რამდენიმე (როგორც წესი – შემოიხაზებოდა ორი ენა) ენა: როგორც ცნობილია, ორენოვან რესპონდენტებს ხშირად უჭირთ გაცნობიერება, რომელ ენაზე დაიწყეს საუბარი და როდის შემოვიდა მათს ცხოვრებაში „მეორე ენა“; საინტერესოა ამ თვალსაზრისით შემდეგი მონაცემები: ქართული და მეგრულ-ლაზური – 37 რესპ.; ქართული და სევანური – 34 რესპ (სულ გამოკითხულთა 6 %).

ამ ორი კითხვის ანალიზიდან ირკვევა შემდეგი:

696 რესპონდენტიდან რომელიც ფლობს ზანურ (მეგრულ-ლაზურ) ენას, 328-მ პირველ ენად მონიშნა

ქართული (47,2 %); 331-მა – მეგრულ-ლაზური (47,5 %),
ორივე გაათანაბრა – 37-მა (5,3 %).

412 რესპონდენტიდან, რომელიც ულობს სვანურ
ენას, 166-მა პირველ ენად მონიშნა ქართული (40,4 %); 212-
მა – სვანური (51,4 %), ორივე გაათანაბრა – 34-მა (8,2 %).

წარმოდგენილი მონაცემების მიხედვით,
შესაძლებელია ზოგადი დასკვნის გაკეთება:

გამოკითხულ რესპონდენტთა ცალსახად მიკუთვნება
(მათი თვითდენტიფიკაცია) კონკრეტული ენისადმი არ
ხდება: გამოკითხულთა თითქმის ნახევარი პირველ ენად
აღიქვამს მეგრულ-ლაზურს / სვანურს (49,4 %);
რესპონდენტთა დიდი ნაწილი პირველ ენად ე. წ.
„სიმბოლურ ენას“ („დედაენას“ - ქართულს) აღიქვამს (43,8
%); 6,8 % მკაფიო იდენტიფიკაციას ვერ ახდენს და
აფიქსირებს *კლასიკური დიგლოსიის* ფაქტს.

აღსანიშნავია, რომ მოსალოდნელი იყო გარკვეული
სხვაობის არსებობა ადგილობრივ მკვიდრთა და
ადგილმონაცვლე პირთა პასუხებს შორის: საზოგადოდ,
ადგილმონაცვლე პირებს, რომელთაც სხვა ენოვან
გარემოსთან მეტი კონტაქტი აქვთ, ენობრივი
ინტეგრაციისთვის მეტი მოტივაცია ექმნებათ; მიუხედავად
ამისა, კითხვარების ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ
ადგილმონაცვლე პირთა უფრო მაღალი პროცენტი პირველ
ენად მეგრულ-ლაზურს / სვანურს ასახელებს (ვიდრე
ადგილობრივი მცხოვრებნი); საინტერესო შედეგი მივიღეთ

სევანურენოვან და ზანურენოვან რესპონდენტთა გამოკითხვის შედეგად ამ თვალსაზრისით: აღსანიშნავია, რომ სევანურენოვანი რესპონდენტები მთლიანად ადგილმონაცვლე პირები იყვნენ (პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებული არ იყო საკუთრივ სევანეთში სოციოლინგვისტური კითხვარის შეესება – ამ სახის კვლევა სპეციალური პროექტის ფარგლებში უკვე ჩატარებული გახლდათ); როგორც ზემოთ აღინიშნა, მათი მხოლოდ 40,4 % მიიჩნევს ქართულს პირველ ენად (მაშინ, როცა ზანურენოვანი რესპონდენტების 47,2 % - თითქმის 7 %-ით მეტი - ქართულს პირველ ენად აღიქვამს); ზანურენოვანი ადგილმონაცვლე პირების ასევე, დაახლოებით 40 % აღიქვამს ქართულს პირველ ენად (მაშინ, როცა სამეგრელოში გამოკითხულთა 50 %-ზე მეტი მიიჩნევს ქართულს პირველ ენად).

ეფიქრობთ, ამ მოვლენას ეძებნება ლოგიკური ახსნა: სხვა ენობრივ გარემოში მოხვედრილი ეთნოგრაფიული ჯგუფი (ზანურენოვანი, სევანურენოვანი – ქართულენოვან გარემოში) ცდილობს თვითმყოფადობის შენარჩუნებას: თუ სევანეთსა თუ სამეგრელოში ეს ჯგუფები ენობრივი თვითიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით საფრთხეს ვერ ხედავენ, ამ შემთხვევაში ისინი ცდილობენ, „დაიცვან“ ეს კულტურული ფენომენი - ეს ჯგუფი ერთიანდება საიდენტიფიკაციო ენის გარშემო და მას აღიქვამს,

როგორც სიმბოლურ ენას საკუთარი კულტურული მახასიათებლების „დაცვის“ მიზნით.

ქართულის, როგორც საიდენტიფიკაციო ენის აღქმა ესოდენ მაღალი პროცენტით (როგორც 'ხემათ აღინიშნა, კითხვარის ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ ფუნქციონირების თვალსაზრისით, ოჯახში, მშობლებთან, შვილებთან, მეზობლებთან და ა. შ. საკომუნიკაციო ინსტრუმენტი მათი დიდი ნაწილისთვის ზანური / სკანური ენაა), ასევე ლოგიკურ ახსნას ექვემდებარება: ქართული, როგორც „დედაენა“, როგორც „ელიტარული“ სამეტყველო კოდი, რესპონდენტებისთვის პრესტიჟულობისა და ეთნიკური იდენტობის // იგივეობის (*მეგრული ვარ, სვანი ვარ – ესე იგი, ქართველი ვარ*) მანიქენებელია; შესაბამისად, მიუხედავად ობიექტური წანამოდერებისა, არჩევანი კეთდება ემოციური ნიშნით – თვითიდენტიფიკაცია ხომ ყველა შემთხვევაში ინდივიდის ემოციური არჩევანია და არა რეალობის პირდაპირი ასახვა მის პასუხში.

რომელია შენი მშობლიური ენა? – ეს, ერთი შეხედვით, მარტივი და უწყინარი კითხვა ჩვენს რესპონდენტებს ხშირად აბნევთ, არ იციან, რა უპასუხონ – *ქართველები არიან, ესე იგი, ქართულია მშობლიური ენა*, ასევე იციან მეგრული ენა, იციან კი არა, ამით დაიწყეს მეტყველება (ქართული მერე ისწავლეს), ამდენად, მეგრული თავისთავად გამოდის მშობლიური ენა („ჩემი მშობლიური ენა არის

მეგრულიც“, – აცხადებს ერთ-ერთი ყოვრუმელი). ცხადია, უფრო არ დავაბნიეთ რესპონდენტები და შეგნებულად მოვერიდეთ კიდევ ერთ ტერმინს – „დედაენა“ (ამ ტერმინის შესახებ იხ. ზემოთ).

რესპონდენტთა დაბნეულობას და იმას, რომ გაცნობიერებული არ აქვთ „ენობრივი პრობლემატიკა“, მარტივი მიზეზი აქვს: არ არის ეს საკითხი მათთვის აქტუალური და არც იქნებოდა, სანამ ძალით არ „გაუაქტუალურებდნენ“.

აღსანიშნავია, რომ ვისაც მიაჩნია - მისთვის მშობლიური ენა ქართულია, მეგრულს დიალექტად მიიჩნევს, მაგრამ ვისთვისაც მეგრული ისეთივე ენაა, როგორც ქართული, მშობლიურად მეგრულს მიიჩნევს, ანუ პირველ ენას, ენას, რომელზეც ის ამეტყველდა; როგორც ზემოთ აღინიშნა, ერთი ნაწილი ორივე ენას (მეგრულსაც და ქართულსაც) მშობლიურად მიიჩნევს:

440. ჭკ. (27:44:27:50) ქალბატონო ბაბუცა, აი, შენი მშობლიური ენა რომელია? მშობლიური ენა შენი...

441. ნბ. (27:50:27:53) მშობლიური ენა რომელია? ჩვენი?

442. ჭკ. (27:53:27:54) შენი, ჰო.

443. ნბ. (27:54:27:57) ჩემი? მეგრული ვარ, რა ვარ.

444. ჭკ. (27:57:28:00) ენა? მშობლიური ენა რომელია შენი?

445. ნბ. (28:00:28:02) ქართველი არა ვარ? რა ვიცი აბა, როგორ...

446. ჭკ. (28:02:28:06) ენა, ენა... აი, მეგრული ენაა მშობლიური, ქართული ენაა მშობლიური თუ

447. ჭ.ქ. (28:06:28:08) სვანური თუ რუსული თუ რომელი?
448. ნბ. (28:08:28:12) სვანებთან რა მინდა, ბიჭო. მეგრული ვარ.
449. ჭ.ქ. (28:12:28:14) პო- ანუ, მეგრული ენა?
450. ჭ.ქ. (28:14:28:16) მეგრული ენაა მშობლიური?
451. ნბ. (28:16:28:19) მშობლიური ენა- მეგრული ვარ და მერე ქართულად-
452. ნბ. (28:19:28:22) ქართული- ეროვნება ქართველი ალბათ.
453. ჭ.ქ. (28:22:28:23) ეროვნება კი. ენას გეუბნები.
454. ნბ.(28:23:28:29) ენა არ ვიცი ეხლა მე, როგორ გითხრა. ...
455. ჭ.ქ. (28:29:28:31) მშობლიური ნინა ნამ რე- სკანო? /მშობლიური ენა რომელია შენთვის?/
456. ნბ. (28:31:28:35) მშობლიური ენა რე, მაგალთო, მარგალური.. მეგრული /მშობლიური ენაა, მაგალითად, მეგრული- მეგრული/ (ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

* * *

382. ჭ.ქ. (29:40:29:43) მშობლიური ენა რომელია შენთვის?
383. ფკ. (29:43:29:44) ჩქიმიო, ჩქიმ ნინა? /ჩემი? ჩემი ენა?/
384. ჭ.ქ. (29:44:29:47) ო, ო /პო, პო/.
385. ფკ. (29:47:29:49) ნამ მახუჯანსინ /რომელიც მეხერხება/.
386. ჭ.ქ. (29:49:29:53) ნამ გახუჯანს? /რომელი გეხერხება?/
387. ფკ. (29:53:29:56) ნამ მემეპრიანებუნ /რომელიც მომეპრიანება/.
388. ჭ.ქ. (29:56:29:58) ვარ, ასე მშობლიური შხვა რე იშენ, მშობლიური- /არა, ახლა მშობლიური ენა სხვა არის მაინც, მშობლიური..//
389. ფკ. (29:58:30:01) მშობლიური ენა მარგალი /მშობლიური ენა მეგრული/.
390. ჭ.ქ. (30:01:30:02) მარგალური /მეგრული/.

391. ფკ. (30:02:30:02) მარგალური /მეგრული/.
392. ჭკ. (30:02:30:03) ქორთული? /ქართული?/
393. ფკ. (30:03:30:10) ქორთული ექი-აქო /ქართული აქა-იქ/
(ფუფული კანკია, ზუგდიდი, ინგირი).

* * *

13. ლ. ე. (0:01:05.480) თქვან მშობლიურ ნინა მუ რე? /თქვენი
მშობლიური ენა რა არი?/
14. ფ. მ. (0:01:07.640) მშობლ- მუ რე, მარგალე /მშობლ- რა არის,
მეგრული/
15. ლ. ე. (0:01:08.760) მარგალურ ხო? ქორთულ ნინა? /მეგრული ხომ?
ქართული ენა?/
16. ფ. მ. (0:01:12.560) ქორთულ ნინა, ეროვნებით ქართველი ხო ვარ
/ქართული ენა, ეროვნებით ქართველი ხო ვარ/.
17. ლ. ე. (0:01:16.400) ხო, ეროვნებით ქართველი რო ვართ იმის
დასტურია ქართული ენის ფლობა.
18. ფ. მ. (0:01:20.680) ქართული ვისწავლეთ ჩვენ როცა... (ფუფული
მორგოშია, თბილისი)

* * *

167. ზგ. (0:10:18.100) (20) აი, მამაჩემი და მე სუ ქართულად
ელაპარაკობდით.
168. რგ. (0:10:20.100) (23) ჩემი მამამთილი...
169. ზგ. (0:10:23.100) (27) ანთასშე ართშა მარგა... ვაა... ძაან ნაკლებო.
ოდო, დიჩქიმწკუმა ქო /ათასიდან ერთხელ მეგრუ... არა... ძაან
ნაკლებად. ჰოდა, დედამთან კი/.
170. რგ. (0:10:27.100) (29) დედის გაელენა იყო მანდ.
171. ჭკ. (0:10:29.100) (31) შენი მშობლიური ენა მაშინ ქართული
ყოფილა.

172. ზგ. (0:10:31.100) (35) მშობლიური ენა მაინც- რა ვიცი ახლა-
173. ჭკ. (0:10:35.100) (42) არა, ესე იგი, თუ ენა აიღვი ქართულად-
ხო ეს არის, ხო მშობლიური?
174. ზგ. (0:10:42.100) (45) ჩემთვის ორივე ერთია (რუსულადან
გვილია, ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).

ნანო ლაგვილაძეა მერვე კლასშია, მან ჯერ მეგრული
ისწავლა და შემდეგ - ქართული, ორივე ერთნაირად იცის.
მშობლიური ენა მისთვის მეგრულია, იბნევა კითხვაზე -
მაშ ქართული ენა რა არის, თუ მეგრულია მშობლიური:

135. ჭკ. (0:08:42.640) სი მარგალურ უჯგუშო გიჩქნო თუ
ქორთული? /შენ მეგრული უკეთესად იცი თუ ქართული?/
136. ნლ. (0:08:45.360) ჟირხოლო /ორივე/.
137. ჭკ. (0:08:46.400) ჟირხოლო ართნეროვო? დიო ნამ დიგურე?
/ორივე ერთნაირად? ჯერ რომელი ისწავლე?/
138. ნლ. (0:08:50.000) მეგრული და მერე ქართული.
139. ჭკ. (0:08:52.480) ჯერ მეგრული და მერე ქართული.
140. ჭკ. (0:08:56.000) შენ როგორ თელი, შენი მშობლიური ენა
რომელია?
141. ნ. ლ. (0:08:58.240) მეგრული.
142. ჭკ. (0:08:59.320) მეგრული? ქართული რა არის მაშინ?
143. ნ. ლ. (0:09:04.080) ქართული?
144. ჭკ. (0:09:07.040) რა არის მაინტერესებს, ქართულიც
მშობლიურია? ა? ორივე მშობლიურია? ა? ორივე მშობლიურია?
(ნანო ლაგვილაძეა, ზუგდიდი, ინგარი).

ეს საკითხი საკმაოდ საინტერესოდ განიხილება ინტერნეტ-ფორუმებში; ეფიქრობთ, საინტერესო იქნება ერთ-ერთ ამგვარ ინტერნეტ-ფორუმში (www.forum.ge) გამოთქმული მოსაზრებების დამოწმება:

„საქართველოში ქართული ენა არის სახელმწიფო და, შესაბამისად, მშობლიურიც. მაგრამ ტერმინი „მშობლიური“ იმიტომაცაა ასე მოფიქრებული, რომ ეს იმ ენას ეხება, რომელსაც მშობლები საუბრობენ და ზრდიან შვილებს. ამიტომაც არაფერია დასაძრახი, თუ ვინმე მეგრულს მშობლიურ ენად აღიქვამს, და მითუმეტეს, არაფერია ამაში ქართულისთვის საზიანო. დავიჯერო ახლა ფახულანში მცხოვრები გოგოხიები თუ სხვები აკვანში მწოლიარე ბავშვებს ქართულად უმღერიან ნანას? ეს არის ინდივიდუალური საკითხი და არც შენ, არც მე არ გვაქვს უფლება, დაეაწესოთ რაიმე სახის დოგმატიკა ამ საკითხში“.

მეგრელები ხშირად იწონებენ თაეს, რომ ისინი პირდაპირ სალიტერატურო ქართულს სწავლობენ და ამ მხრივ უფრო დახვეწილად მეტყველებენ, ვიდრე საქართველოს სხვა კუთხის წარმომადგენლები. ამასვე აცხადებს ჩვენი ერთ-ერთი რესპონდენტი:

30. ფ. მ. 0:02:00.000 აქანა, იქანა, თაშ თქუანა, გრამატიკული ქორთული იბგურეთ ჩქი, მარგალეფქ დო თინა მიჩქუნა /აქანა, იქანა, ასე ამბობენ, გრამატიკული ქართული ვისწავლეთ ჩვენ,

მეგრულებმა და ის ვიცით/ (ყუფული მორგოშია, თბილისი).

* * *

პროექტის ფარგლებში შედგენილი სოციოლინგვისტური კითხვარის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია კითხვების ჯგუფი რესპონდენტთა ენობრივი რეპერტუარის გამოყენების სფეროების დადგენის ირგვლივ. ცხადია, რომ დიგლოსიის პირობებში ქართველური ენები ერთმანეთისგან სხვაობენ ფუნქციებით: მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის გამოყენების არეალი არ სცდება *ყოველდღიურ ყოფით კომუნიკაციებს* (იხ. თ. ბოლქვაძე, 2007, 223). სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფში ადრე წარმოებული კელეკების მიხედვით, წარმოდგენილია მეგრულის გამოყენების არეალის შემდეგი სფეროები:

შინ, ზეპირ ფოლკლორში, ბაზარში, დაკრძალვისას, სუფრასთან, სკოლაში თავისუფალ დროს, საბავშვო ბაღში, გლეხები მუშაობის დროს, უნივერსიტეტში თავისუფალ დროს, პირადი მიმოწერისას (დამოწმებულია თ. ბოლქვაძის სტატიის - 2007, გვ. 224 მიხედვით).

ჩვენს კითხვარში გავითვალისწინეთ შემდეგი მნიშვნელოვანი ფაქტორი: როგორც ცნობილია, სოციოლინგვისტიკაში გამოყოფენ *წერილობით ~ ზეპირი მეტყველების ენას*: ეს არის ენის სხვადასხვა ფორმების დანიშნულება და იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელი

სფერო გამოიყენება (ლაპარაკი / ზეპირი მეტყველება თუ წერა). კომუნიკაციის ამ ორ ფორმას აქვს საკუთარი დამახასიათებელი თვისებები: სტრუქტურა, ორგანიზაცია, რეესტრი (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 134-137); რაც მთავარია, ზეპირი მეტყველების ენა ხშირად ნაკლები სოციალური სტატუსის მქონეა და ეერ (ან არ) ვითარდება მისი წერილობითი ფორმა. შესაბამისად, კითხვები დაჯგუფდა 2 ბლოკად:

1. კითხვები, რომლებიც ეხება რესპონდენტთა ზეპირმეტყველებით (ამასთანავე, არაფორმალურ) კომუნიკაციას (ლაპარაკისა და მოსმენის უნარები);
2. კითხვები, რომლებიც რესპონდენტთა კითხვისა და წერით უნარებს ეხება და წერითი ფორმის კომუნიკაციის რეპერტუარს ასახავს.

პირველი ბლოკის კითხვები:

ა. ენის გამოყენება შინ:

რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით მამათქვენს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით დედათქვენს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით დედმამიშვილებს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით მეუღლეს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით /

ელაპარაკებოდით შეიღებს? რომელ ენაზე საუბრობენ / საუბრობდნენ თქვენი მშობლები? რომელ ენაზე საუბრობენ / საუბრობდნენ თქვენი ბებია და ბაბუა? რომელ ენაზე მეტყველებს / მეტყველებდა თქვენი მეუღლე? რომელ ენაზე ელაპარაკება / ელაპარაკებოდა მეუღლე შეიღებს? რომელ ენაზე ელაპარაკება / ელაპარაკებოდა მეუღლე თქვენს მშობლებს? რომელ ენაზე / ენებზე ელაპარაკობდნენ თქვენი შვილები სკოლაში შესვლამდე? რომელ ენაზე / ენებზე ელაპარაკობენ / ელაპარაკობდნენ თქვენი შვილები ერთმანეთთან სახლში? რა ენაზე ღოცულობთ თქვენივე, როცა მარტო ხართ? რა ენაზე ღოცულობთ ეკლესიაში? რა ენაზე ბრაზობთ, ივინებით, იწყევლებით? რა ენაზე ანგარიშობთ (ითელით)? რა ენაზე ელაპარაკებით საკუთარ თავს, როცა მარტო ხართ? რა ენაზე ოცნებობთ? რა ენაზე ელაპარაკობთ სიზმრებში?

ბ. ენის გამოყენება ყოველდღიურ ყოფაში (თემში):

რომელ ენაზე ელაპარაკებით ჩეხოვლებს? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ საუბარი თქვენს სოფელში (უბანში)? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ საუბარი სოფლის უხუცესებთან? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ/გიწვედათ საუბარი ბაზარში?

გ. ენის გამოყენება ოფიციალურ

სტრუქტურებთან:

ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი თანამშრომლებთან? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი რაიონის ადმინისტრაციასთან? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი სააგადმყოფოში? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ/გიწვედათ საუბარი სკოლაში მასწავლებლებთან? ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი ავტოსადგურის / რკინიგზის სადგურის საღაროებში?

* * *

კითხვარის თითოეული კითხვის ანალიზის საჭიროება, უფიქრობთ, ამჯერად არ არსებობს (არსებითად, მსგავსი ვითარებაა თითოეული ქვეჯგუფის შიგნით), თუმცა, მიგვაჩნია, რომ სამივე ქვეჯგუფის ზოგად ტენდენციებზე საუბარი სტატისტიკური თეალსაზრისით, საინტერესო სურათს იძლევა:

	ზანუერენოვანი რესპ.			სვანუერენოვანი რესპ.		
	ქართ.	ზან.	ორივე	ქართ.	სვან.	ორივე
1. შინ:	20 %	56 %	24 %	30 %	35 %	35 %
2. თემში	25 %	46 %	29 %	50 %	24 %	26 %
3. ოფიც.	82 %	8 %	10 %	86 %	6 %	8 %

სტრუქტ.

ცალკეა განსახილველი კითხვები, რომლებიც მასმედიის საშუალებებს (ტელევიზია, რადიომაუწყებლობა) ეხება; კითხვები ფორმულირებული იყო შემდეგნაირად:

- ა. რომელ ენაზე / ენებზე უსმენთ რადიოს?
საჭიროდ მიგანიათ თუ არა
რადიოგადაცემები მეგრულ-ლაზურ/სვანურ
ენაზე?; თუ არა, რატომ?
- ბ. რომელენოვან სატელევიზიო გადაცემებს
უყურებთ?; საჭიროდ მიგანიათ თუ არა
სატელევიზიო გადაცემები მეგრულ-
ლაზურად/სვანურად?; თუ არა, რატომ?

აღსანიშნავია, რომ კითხვები ერთგვარ შეფასებით ელფერს შეიცავს და, შეიძლება ითქვას, „ტაბუირებულ“ თემადაც აღიქმება საზოგადოებაში: სამწუხაროდ, ხელოვნურად უკაეშირებენ ამა თუ იმ ენის ოფიციალური სტატუსის საკითხს; თუმცა, აღსანიშნავია, რომ, მაგალითად, ზანური ენის ღაზურ დიალექტზე წარმოებული რადიოგადაცემები დიდი მოწონებით სარგებლობს არა მხოლოდ ზანურენოვან მსმენელებში და სახელმწიფოებრივ საფრთხედ არც აღიქმება. ამ თვალსაზრისით, საინტერესო იყო მოტივაციის გარკვევა, თუ რატომ არ სურდა რესპონდენტს ზანურენოვანი / სვანურენოვანი ტელე-რადიოგადაცემების არსებობა.

ზანურენოვანი გადაცემების წინააღმდეგი გამოკითხულთა 82 %-ია (დაახლოებით თანაბარია რადიო და ტელეგადაცემების თაობაზე ინფორმაცია); მოტივაცია კი, ძირითადად, შემდეგნაირია:

ა. ხაზგასმულია გაგებინების პრობლემა:

არ არის აუცილებელი, ქართული ყველას ესმის, მეგრული – არა;

არ იქნება ყველასთვის გასაგები;

არ არის საჭირო ეგ კუთხურია და მეტი არაფერი;

ბ. ხაზი ესმევა ქართული ენის მაკონსოლიდირებელ ფუნქციას (ქართული სახელმწიფო ენაა):

არ არის აუცილებელი, რადგან ქართული ენა საყოველთაო ენაა;

იმიტომ, რომ სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა;

ქართული სახელმწიფო ენაა, მეგრული – არა;

ჩვენი კონსოლიდირება ხდება ქართული ენის მეშვეობით;

იმიტომ, რომ ჩვენი ეროვნული ენა ქართულია და ყველამ უნდა იცოდეს იგი...

მიმაჩნია, რომ სატელევიზიო გადაცემები უნდა მიმდინარეობდეს სახელმწიფო ენაზე...

გ. შეფასება პოლიტიკურ ტრილში გადადის და პასუხები აგრესიული ხდება:

არ არის საჭირო; არ მიმაჩნია მიზანშეწონილად;
არ არის საჭირო, ეს იმას ნიშნავს რომ მეგრული
გამოეყოს ქართულს;
არ არის საჭირო, მაშინ როცა სახელმწიფო ენად
ქართული ენა გვაქვს;
არა მგონია კარგი იყოს საქართველოსთვის;
დაყავი და იბატონეს შეუწყობს ხელს...
ცუდი შეკითხვაა, ყოველივე ამას მერე
პოლიტიკური შეფასება რომ არ მიეცეს.

გამოკითხულთა ერთი ნაწილი ახდენს
დიფერენცირებას:

გადაცემები არ მიმაჩნია საჭიროდ მეგრულ-ლაზურად და
სვანურად, მაგრამ მათ შესახებ კი უნდა კეთდებოდეს
გადაცემები.

ჩვენი რესპონდენტებისთვის მეგრული თუ
სვანურენოვანი რადიო-ტელევიზიის არსებობის საკითხი
ნაკლებად აქტუალურია. ამ შემთხვევაში არანაირი
მნიშვნელობა არა აქვს იმას, მეგრული (სვანური) უკეთ
იცის ადამიანმა თუ ქართული, ხშირ შემთხვევაში მეგრული
(სვანური) უკეთ იციან, მაგრამ არჩევანს მაინც აკეთებენ
ქართულზე, როგორც მედიასაშუალებების ენაზე
(გამოკითხულთა 80 %-ზე მეტი ქართულენოვან გადაცემებს
უჭერს მხარს); მაგალითად, მეგრული, ბაბუცი ქირია-
ნაროუშვილის აზრით, არ არის ამისთვის შესაფერისი ენა:

514. ჭ.ჭ. (31:44:31:49) ტელევიზორში რო იყოს მეგრულად გადაცემა? რადიოში?
- 515-516. ნ.ბ. (31:49:31:54) რა ვიცი ახლა... მაინც გაგეხარდება შენი სიტყვა მეგრულად რო წაცდება... ხო... ხო... ზოგიერთებს, მაგალითო, უკათუნა მარგალურს ხოლო მუდგანის, იახანინ... /ზოგიერთებს, მაგალითად, ურევენ მეგრულსაც რაღაცას, ჰოდა.../.
517. ჭ.ჭ. (31:58:32:02) არა, თავიდან ბოლომდე- გადაცემა რო იყოს... ტელევიზია რო იყოს მეგრული.
518. ნ.ბ. (32:02:32:05) რა ვიცი ეხლა... ეხლა მეგრელების ის არის ეხლა... ხალხი უკვე გერმანულად და ბერძნულად ლაპარაკობს ხალხი და...
520. ჭ.ჭ. (32:12:32:14) მუშენ, ჩიჩიე ნინა რენო მარგალური? /რატომ, გლახა ენა მეგრული?/
521. ნ.ბ. (32:14:32:19) ეაარ, მუშენიე, მარა მუჭოთ თეცალინი, მარგალური მეტი გატახალი რე, ძნელი /არა, რატომ, მაგრამ როგორც ასეთი, მეგრული უფრო მეტად გასატეხია, ძნელია/ (ნაროუშეილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამუელი).

მიუღებელი აღმოჩნდა იმავე რესპონდენტისთვის საკითხის ასე დასმის შესაძლებლობა – რამდენად შეიძლებოდა ყოფილიყო მიზანშეწონილი მეგრულად სწავლება სკოლაში:

542. ჭ.ჭ. (33:50:33:52) სკოლასი მარგალურო ოგურუანინი? /სკოლაში რომ მეგრულად ასწავლონ?/

543. 6.ბ. (33:5234:01) მეუღლე ოკო, სი კოჩი, მარგალური გურაფა ანწი.

უკახალე იბდათო, წიმი ოკო იდენ ვარა_ მარგალური გურაფა
დღას ვარდუ სკოლას /რად უნდა, შე კაცო, მეგრული სწავლა
აწი. უკან წავიდეთ? წინ უნდა იარო, თორემ_ მეგრული სწავლა
მისდღეში არ ყოფილა სკოლაში/ (ნაროუშვილი ბაბუკი,
ზუგდიდი, თარგამული).

ნაკლებ პრობლემას ხედავს მეგრულად თუ
სეანურად გარკვეული „საშინაო“ რელიგიური რიტუალების
შესრულებაშიც (რაც ნამდვილად არ ეხება ეკლესიაში მის
ქცევას – რესპონდენტთა 84 პროცენტი მიიჩნევს, რომ
ოფიციალური საეკლესიო ენა – ქართულია!):

ამის მიზეზი ერთია და მარტივი, – საკმაოდ დიდი ხნის
განმავლობაში ხალხსა და ეკლესიას შორის გადაულახავი
ბარიერი აღმართეს კომუნისტებმა, ქრისტიანი ადამიანები
ინერციით ასრულებდნენ გარკვეულ რელიგიურ
რიტუალებს, მაგრამ მთელი თაობები გაიზარდა ბიბლიისა
და მოქდერის სწავლა-დარიგების გარეშე. ბუნებრივია, ამ
ადამიანებს არ ჰქონდათ ელემენტარული რელიგიური
განსწავლეულობა, ისინი ცდილობდნენ თავიანთი სიტყვებით
მიემართათ უფლისთვის და მშობლიური ენით
წარმოეთქვათ ის მარტივი ლოცვები, რაც მათ მოესმინათ
და ესწავლათ ვინმესგან ან თვითონ ცდილობდნენ ამ
დროს გარკვეულ იმპროვიზებას:

626. ჭკ. (40:36:40:41) თი იხვამანქ სინ, ქორთულო იჩიებუქო ხვამას, ლოცვას თუ მარგალურო? /აი, რომ ლოცულობ შენ, ქართულად ამბობ ლოცვას თუ მეგრულად?/
627. ნბ. (40:41:40:44) მუს იფხვამა ასე, ვარა, მარგალურო, მაგალთო /რას ელოცულობ მე ახლა, მაგრამ მეგრულად, მაგალითად/.
628. ჭკ. (40:44:40:45) მუჭო თქუა, მაგალთო? /როგორ იტყვი, მაგალითად?/
- 629-631. ნბ. (40:45:40:49-40:51:40:56) ლორონთი, დიხვამუ სკან სახელქ, ლორონთი, – თენა, გოუტიბინე ჩქიმ ოჯახის, ჩქიმ სკუალეუს. ასე, იხვამანდუ ჩქიმ მუანთილი, ვარა მა მუს იფხვამა ასე იშენდოიშენი /ღმერთო, დაილოცოს შენი სახელი, ღმერთო– ეს– მიეცი წყალობა ჩემს ოჯახს, ჩემს შვილებს. ახლა, ილოცებოდა ჩემი მამამთილი, თორემ მე რას ეილოცები ახლა მაინცდამაინც/.
632. ჭკ. (40:56:40:59) მუდგას იხვამანქინ, მუჭო თქუანქ? /რასაც ილოცები, როგორ ამბობ?/
633. ნბ. (40:59:41:04) ლორონთი გუტიბინე ჩქიმ ოჯახის ამდღარ ხვამა– /ღმერთო, წყალობა პქონდეს /გაუთბე/ ჩემს ოჯახს დღევანდელი ლოცვით-/.
650. ჭკ. (42:07:42:12) ეკლესიაშა მინურქენ, თექ ხოლო მარგალურო თქუანქო? /ეკლესიაში რომ შედიხარ, იქაც მეგრულად ამბობ?/
651. ნბ. (42:12:42:14) მარგალურო ფთქუანქ /მეგრულად ვამბობ/.
652. ჭკ. (42:14:42:16) ოხვამეშა მინურქენ. თექ მუჭო თქუა? /სალოცავში რომ შედიხარ. იქ როგორ იტყვი?/
- 653-656. ნბ. (42:16:42:19-42:24:42:29) თექ ხოლო თეშ ფთქუანქ ასე, ლორონთი დიხვამუ სკანი სახელქ– მარიამ ღვთიშშობელი, სკან სახელი ხვამელი, დახა, ლორონთი, სკან ძალა დო სკან ტიბინი

ქიმეძიჩი ჩქიმ ოჯახის, ჩქიმ მოთა დო სკუშა, იახანინ, ათეს ფოტუანქ მარგალურო ფოტუანქ. /იქაც ისე ვიტყვი ახლა, ღმერთო, დაილოცა შენი სახელი... მარიამ ღვთისმშობელო, დაილოცოს შენი სახელი, ჰო, ღმერთო, შენი ძალა და წყალობა მიეცი ჩემს ოჯახს, ჩემს შვილიშვილსა და შვილს, ჰო, ამას ვიტყვი, მეგრულად ვიტყვი /.

657. ჭ.ქ. (42:29:42:30) ქორთულო ვარ /ქართულად არა/.

658. ნბ. (42:30:42:32) ქორთულო მუშე ფოტუა ასე იშენდოიშენი /ქართულად რატომ ვიტყვი ახლა მაინცდამაინც/.

659. ჭ.ქ. (42:32:42:33) ვარ, ქოძქუნო? /არა, თუ იცი.../

660. ნბ. (42:33:42:37) ოო, მაგალთო, მარგალურო ფოტუანქ, მუჟან მინულუნი თინწკუმა /ოო, მაგალითად, მეგრულად ვიტყვი, როდესაც შეედივარ მაშინ/.

661. ჭ.ქ. (42:37:42:39) ხოლო მუნერო თქუანქ? /კიდევ როგორ იტყვი?/

662. ნბ. (42:39:42:40) ხოლო... /კიდევ.../

663. ჭ.ქ. (42:40:42:43) ვოტუათ, წმინდა გიორგის მუს თხინქ ვარდა... /ვოტუათ, წმინდა გიორგის რას სთხოვ ან.../

664-675. ნბ.(42:43:42:47-43:28:43:32) წმინდა გიორგის ფოტინქე: დუდ დო ღორონთი, სკან სახელი ზეამელი, წმინდა გიორგი, ქიმეძიჩი სკან ძალა, სკან ტიბინი, სკან ძალა ევმარკა ჩქიმ ოჯახის, სკან იმენდი დო სკან ძალა, სკან ოროშ გოლუაფირო... დახა, მარიამ ღვთისმშობელი, სკან დიხა ვორექ, სკან მონა ვორექ, ათნა სოდეგარენ ენოჭარუ. ბრელი... ბიბლიაში მა... სო მიღუდუ თენა ჩქიმობას დო უკული თიშ დუდი ვამიღუ მა... ჩქიმი დადი მიჯოხოლესუნ, თენა მუდგას თქუანდუნ, თინას იფრჩილუაფუქ

მა ასე ბიბლიას ჭარუნიენ. იახადო. ჩქიმი დადი მიშინანდუ, – მარიამ ღვთისმშობელი, სკან სახელი ზემელი, ჩქიმ მოთა დო სკუა ქუდომრინე ჯგერო, ზემელი, ვემარკა სკანი ტიბინი-ათეს თქუანდუ დო, – სქან დიხა ვორექ, სქან სახელი ზემელია- /წმინდა გიორგის ვთხოვ: ღმერთო დიდებულო, დაილოცოს შენი სახელი, წმინდა გიორგი, მიეცი შენი ძალა, შენი წყალობა, შენი ძალა არ მომიკლო ჩემს ოჯახს, შენი იმედი და ძალა, შენს ჩრდილს შემოვევლე ჰო, მარიამ ღვთისმშობელო, შენი მიწა ვარ. შენი მონა ვარ- ეს სადღაც წერია.. ბევრი- ბიბლიისა მესად მქონდა ეს ჩემობაში და მერე მაგის თავის არ მაქვს მქემს დადის რომ ვეძახდით, ის რასაც იტყოდა, იმას ვისმენ მე ახლა, რომ ბიბლიაში წერიაო. ჰოდა, ჩემი დადი მოიხსენიებდა, – მარიამ ღვთისმშობელო, დალოცვილი [იყოს] შენი სახელი, ჩემი შვილიშვილი და შვილი მიმყოფე კარგად, დალოცვილად, არ მოაკლო შენი წყალობა.. ამას იტყოდა და, – შენი მიწა ვარ, შენი მონა ვარო, დაილოცოს შენი სახელიო/.

679. ჭ.ქ. (43:49:43:50) "მამაო ჩვენო" ვაიჩქუნო? /"მამაო ჩვენო" არ იცი?/

680. ნბ. (43:50:43:55) "მამაო ჩვენო" ჭიჭე მიჩქუ, ბრელი ვარ. არმა ვამიჩქუ "მამაო ჩვენო" /"მამაო ჩვენო" ცოტა ვიცი, ბევრი არა. ყველა არ ვიცი "მამაო ჩვენო"/ (ნარიუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

• • •

48. ჭ.ქ. 0:03:29.840 ეკლესიაში მინურთუნი /ეკლესიაში რომ შედიხართ/,

49. თ.ი. 0:03:31.360 ა ეკლესიაში მინურქუნიო? მამა უფალი /ა ეკლესიაში რომ შევდივარ? მამა უფალი/,
50. ჭ.ქ. 0:03:34.520 ნამ ლოცვას თქუანთ? /რომელ ლოცვას იტყვით?/
51. თ.ი. 0:03:36.720 მარგალურო ჭოფთქუანქ /მეგრულად ვიტყვი/,
52. ჭ.ქ. 0:03:39.200 მარგალურო ნამუს იჩიებუთ? /მეგრულად რომელს ამბობთ?/
- 53-54. თ.ი. 0:03:41.840-0:03:48.000 მუჭო გიწუა ასე მუ მიჩქ, ღორონთ დიხვამუ სკანი სახელქი, მამა უფალი /როგორ გითხრა ეხლა, არ ვიცი, ღმერთო დაილოცოს შენი სახელი/,
55. ჭ.ქ. 0:03:51.600 ქორთული? /ქართულად?/
56. თ.ი. 0:03:52.480 სკანდა მილუ იმენდი, ღორონთი, ვემიოთა სკანი გაკეთებული ქიანა /შენი იმედი მაქვს, ღმერთო, არ დაკარგო შენი შექმნილი ქვეყანა/.
57. ჭ.ქ. 0:04:00.280 ღონჯირაშ წოხლე ვათქუანთო? /ძილის წინ არ ამბობთ?/
58. თ.ი. 0:04:01.680 ა?
59. ჭ.ქ. 0:04:02.400 ღონჯირაშ წოხლე, სერით /დაწოლის წინ, ღამე/.
60. თ.ი. 0:04:03.720 ქო /კი/.
61. ჭ.ქ. 0:04:04.080 მუს თქუანთ თიწკმა /რას ამბობთ მაშინ?/
62. თ.ი. 0:04:05.200-0:04:07.680 ათაშ ფთქუანთ თეს ხოლო, ოდო სხვათაშორის, მამაო ჩვენოს მეტ ნამთინ ვამჩქედუ, ათნა მიჩქედ ხვალე /ასე ვიტყვით ამასაც, და სხვათაშორის, მამაო ჩვენოს გარდა არცერთი არ ვიცოდი, ეს ვიცოდი მარტო/(თინა იაშვილი, თბილისი).

აღსანიშნავია ერთგვარი კომპლექსის არსებობა მეგრულის (სევანურის) „არაპრესტიჟულობის“ გამო:

რესპონდენტთა ნაწილი არ მაღავეს ქართულენოვანი ადამიანების ერთგვარ გაღიზიანებას მეგრულ-სვანური მეტყველების მოსმენაზე (როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში მათი გაღიზიანების ერთგვარი საფუძველი იყოს გაუცნობიერებელი შიში იმისა, რომ ეს „უცხო“ მეტყველება ქართველთა ერთიანობისთვის საფრთხეს წარმოადგენს, ან, საერთოდ, გაუცხოების მიმართ აქვთ გარკვეული რეაქცია), რაც მათ გარკვეულ პრობლემებს უქმნით:

- 78. გ.ფ. (0:05:50.000) კო, კო, შემხედრია, რა თქმა უნდა, აი, თუნდაც საუბარი, რაღაც კუთხური, ეს საუბარი მაინც რაღაცას იწვევს,
- 80. გ.ფ. (0:05:59.000) ვინც არ იცის და არ ესმის ეს ენა, რა თქმა უნდა, რაღაც ცუდ იმას იწვევს რა ადამიანში.
- 81. გ.ფ. (06:06:05.000) ბევრი რეპლიკაც გამოიგია, რაღაც – ჩემს მიმართ არა, მაგრამ საერთოდ?
- 82. ლ.ე. (0:06:09.000) ეს - არამეგრელებისგან, ხომ?
- 83. კ.კ. (0:06:12.000) ხეცსურულად და თუშურად რომ ლაპარაკობს ვინმე, იმის მიმართ არ არის ხოლმე ეგეთი რეპლიკა?
- 84. გ.ფ. (0:06:16.000) ეს თვითონ ადამიანის ბუნებაში დევს, (როდესაც ვერ იგებს და არ ესმის, რაღაცნაირ იმას იწვევს რა...)
- 86. კ.კ. 00 : 06: 23 - (0:06:26.000) ხეცსურული, ვთქვათ, ესმის, მაგრამ დიალექტური ლაპარაკის მიმართ არ არის ეგეთი დამოკიდებულება?
- 88. გ.ფ. (0:06:33.000) ნუ, ეხლა, მეგრული უფრო მეტია...
- 90. ლ.ე. (0:06:39.000) ის არ იწვევდა, რაღაც ვთქვათ, ესეთ დამოკიდებულებას?
- 91. გ.ფ. (0:06:44.000) არა, არ იწვევდა.

- 92 კგ. (0:06:46.000) ვთქვათ, აჭარულად ან იმერულად, რო უქცევენ ან ქუთაისურად?
93. გ.ფ. (0:06:49.000) ნუ, ეს ხუმრობაში და იმაში გადადის.
94. კგ. (0:06:50.000) ხუმრობაში გადადის, არ ალიზიანებთ (გია ფანჩიძე, თბილისი, ნუც., პლ.).

ეს საკითხიც აღელვებთ ფორუმელებს, თავიანთ დამოკიდებულებას ავლენენ:

„დღეს კი ხალხი მარშუტკაში ორი მეგრელის საუბარზე ღიზიანდება“.

„სვანური არ გამიგონია და მეგრულად რომ ლაპარაკობენ ვღიზიანდები და გვერდზე გავდივარ, რატომღაც არ მსიამოვნებს“...

არის ამ პრობლემის ერთგვარი ანალიზის ცდაც:

„ის, რომ რომელიღაც მეგრელს ან სვანს, ან ლაზს „უტყდება“ მეგრულად, სვანურად ლაზურად ლაპარაკი, ეს საქართველოს და ამ საზიზღარი ქორთუების ბრალი კი არა, ამ ინდივიდების დაბალი მენტალიტეტი და თავიანთი კუთხის უდიერად მოპყრობა და უპატივცემულობაა. ეს საზოგადოებრივი აზრის ბრალია, რაც ადმინისტრაციული მექანიზმით დევნაზე უარესად მოქმედებს“.

ფაქტია, რომ თავად მეგრელ-სვანების ნაწილს რადაცნაირად ენოთირება „საზოგადოებაში“ მეგრულად და სვანურად ლაპარაკი, უკულტურობად მიაჩნიათ ეს, ერთგვარი კომპლექსი აქვთ, მიაჩნიათ, რომ ეს არის

არაპრესტიჟული ენები და მათი გამოყენება საზოგადოებაში სირცხვილია, ვიღაცებს ეჭვი შეეპარებათ ამ ენებზე მეტყველთა კულტურობისა და განათლებაში (აქვე ისიც არის აღსანიშნავი, რომ დეენილების დიდი რაოდენობის ჩასახლება დიდ ქალაქებში ამ მხრივ გარკვეული კორექტივები შეიტანა, თითქოს შეიცვალა სურათი – დღეს, ვთქვათ, თბილისში მეგრული და სვანური მეტყველება უფრო მეტად ისმის, ვიდრე თუქნდაც ორი-სამი ათეული წლის წინ (დამხედურებმა, როგორც ჩანს, „ყური შეაჩვიეს“ მეგრულ-სვანურს). ცხადია, ამის ერთ-ერთი მიზეზი ის არის, რომ დეენილების ნაწილმა (ეს უფრო მეგრელებს ეხებათ) სათანადოდ არ იცოდა ქართული, მეორე მხრივ, კომპაქტურად ჩასახლებულნი და საერთო სამუშაოთი დაკავშირებულნი მიმართავენ ბუნებრივ საკომუნიკაციო საშუალებას - ქართულს:

445-447. აი. (00:34:25.000-00:34:35.000) ჯერ ეხლა, მეტროთი რომ დაედივარ არა? მე თვითონ მრცხენია, რომ დაიწყებენ ყაყანს ამ მეგრულით, ჩემო ბატონო, კულტურა უნდა გქონდეს. ესეც თავისებური კულტურის გამოხატვაა.

448. კგ. (00:34:37.000) სირცხვილია მეგრულად ლაპარაკი?

449. აი. (00:34:38.000) არა, სირცხვილი არაა, მაგრამ რაღაცა უადგილოდ გქვინება.

451. კგ. (00:34:43.000) აი, სომხურად რომ ლაპარაკობენ...

452. აი. (00:34:46.000) სადა?

453. კგ. (00:34:47.000) ნუ, სიტყვაზე მეტროში.

454. აი. 00 : 34 :48 მე, მაგალითად, საერთოდ, თუ მკითხავ...

456. კ.გ. (00:34:54.000) ინგლისელები რომ ლაპარაკობენ, ვთქვათ, მეტროში, ინგლისურად რომ ლაპარაკობენ, ნორმალურია, ხომ?
457. ა.ი. (00:34:58.000) იმათმა არ იციან ქართული და ინგლისურად უნდა ილაპარაკონ (აღუეკო იოსაყა, თბილისი).

მეგრელების მეორე ნაწილი, შეიძლება ითქვას, დემონსტრაციულად ახდენს იმის აფიშირებას, რომ ის მეგრელია და მეგრულად ლაპარაკი ეამაყება. ოცდაათიოდე წლის წინ ერთ-ერთ ასეთ „თაეგამოდებულ“ მეგრელს ახლობელი გოგონას რისხვა დაატყდა თავს ავტობუსში გამოსენილი მეგრული „ენობრივი პოლიტიკის“ გამო:

637-639. რ.გ. (0:32:58.330) (02) ზოდა, აველით და მე ვუთხარი, ახლა კულტურულად მოიქეცი, სამარცხინოდ არ მოიქეც-მეთქი, მე ვუთხარი და... მთელ ხმაზე დაიწყო ღრიალი. სიტყვა, ხმა არ ამომიღია ვაბშე.

640. ჭ.კ. (0:33:09.330) (09) მუს იჩიებუდუ? /რას ამბობდა?/

641. რ.გ. (0:33:09.330) (16) რა... სიტყვეფ ვაფშუ, მარა... რა ვიცი, მარგალურო მუდგარენს ღირთანდუ, მუ მიჩქუ- /რა... სიტყვები არ მახსოვს, მაგრამ... რა ვიცი, მეგრულად რაღაცას ყვიროდა, რა ვიცი.../

642. ჭ.კ. (0:33:16.330) (16) მარგალურო იჩიებუდუ სი ონჯლორექ დუგაგურუო? /მეგრულად ლაპარაკობდა და შენ შეგრცხვა?

645. რ.გ. (0:33:20.330) (22) უკულტუროდ იქცეოდა, კაცო.

646. ჭ.კ. (0:33:22.330) (24) ვარ, თე რაგადშენ დუგაგურუო ონჯლორექ თუ საერთოთ... /არა, ამ ლაპარაკის გამო შეგრცხვა თუ საერთოდ.../.

647. რ.გ. (0:33:24.330) (26) უკულტუროდ იქცეოდა, ღრიალებდა მთელ ხმაზე.
648. ჭ.ჭ. (0:33:26.330) (27) რაგადშენ ეარიო? /ლაპარაკის გამო არა?/
649. რ.გ. (0:33:27.330) (32) რაგადშენ მუ მიჩქუ ასე- არ ვიცი ვერ ვიტყვი ეხლა, ტყუილს ვერ ვიტყვი /ლაპარაკის გამო რა ვიცი ახლა- ვერ ვიტყვი ეხლა, ტყუილს ვერ ვიტყვი/.
- 650-656. რ.გ. (0:33:32.330) (35) ის კი ამბობს, რომ მეგრულად რომ ელაპარაკობდი, იმიტომო. მარა მე თავიდანვე გავაფრთხილე, წესიერად მოიქცე-მეთქი. ჰოდა, მე დავადე თავი და ვითომ არა ვარ მაგასთან და წავედი წინ და საერთოდ არ ეუსმენ. მთელ ხმაზე დაიწყო, უკვე ქართულად, ღრიალი. რა არიო, გოგო, შენ გიტყვებო, მე რომ მეგრულად ელაპარაკობო, ვითომ ნევიჟუს რომ მირტყამო? როგორც კი გაჩერდა ავტობუსი და ჩამოვხტი ვერევე ვითომ ჩემთან არ იყო (რუსუდან გეილია, ზუგდიდი).

სამეგრელოს. რეგიონებში მეგრული ენა ალტერნატიული ენაა თანამშრომლებთან ურთიერთობისას (ეს არ ეხება, ცხადია, ოფიციალურ ურთიერთობებს):

672. ჭ.ჭ. (0:34:55.340) (58) თვითონ სამსახურს დინახალე მარგალურო იჩიებუდით... /თვითონ სამსახურის შიგნით მეგრულად ლაპარაკობდით.../
673. რ.გ. (0:34:58.350) (04) ქართულ- ქორთულო. მარა გააჩნია იქაც, ყველასთან კი არა, მარა მაინც, ძირითადად /ქართულ- ქართულად. მარა გააჩნია იქაც, ყველასთან კი არა, მარა მაინც, ძირითადად/(რუსუდან გეილია, ზუგდიდი).

ჩვეულებრივ, ადამიანებს გამოიმუშავებული აქვთ ერთგვარი რეფლექსი: თავიანთი ნაცნობ-ახლობლების ერთი კატეგორიისთვის ბუნებრივად ერთი სამეტყველო კოდი აქვთ შერჩეული, მეორისთვის – მეორე, მესამისთვის შეიძლება შერეული კოდები გამოიყენონ:

23-28. თნ. 0:01:08.200-0:01:25.040 მეგრულად, გააჩნია ეხლა ვისთან, არი კატეგორია ახალგაზრდების, რომლებთაც ქართულად მიწვევს ლაპარაკი და არი კატეგორია უმრე- უმეტესად მეგრულად, თუნდაც ოჯახში, აი სამეზობლოში, ჯვარში რომ ვარ უმეტესად მეგრულად, უფრო მეტად, ახალგაზრდებთან შერეულად (თამუნა ნადარაია, დაბა ჯვარი).

675. რ.გ. (0:35:04.350) (10) და... ახლა კიდე, ახლა ზუსტად მაგაზე ხო არის ლაპარაკი, ქართულ მეტყველებაზე-
676. რ.გ. (0:35:10.350) (13) ახლა, მაგალითად, ჩემი ახლობელი რო შემხედება, მეგობრები, ესენი, ისინი,
677. რ.გ. (0:35:13.350) (22) თუ ძან ასაკოვნები არ არიან, ერთმანეთში ჩვენ ქართულად ვსაუბრობთ.
678. რ.გ. (0:35:22.350) (27) ახლა... და ზოგჯერ გამომდის ისე, რომ... აი, აქ, მაგალითად, მუშები რო გეყავდა,
679. რ.გ. (0:35:27.350) (32) გოჩინ... პირველად, სადაური ხარო, მკითხეს. ეტყობა, სუ ქართულად...
680. რ.გ. (0:35:32.350) (36) თვითონ სუ მეგრულად ლაპარაკობდნენ და მეც კი მეგრულად ვეპასუხებოდი იმათ,
681. რ.გ. (0:35:36.350) (41) მაგრამ მინჩა-მინჩა ასე გიშმიშ თეშ, ნამდა მარგალურო ქომწინდეს და ქორთულო ვეპასუხენდი,
682. ჭ.ქ. (0:35:41.350) (44) ა, ინსტინქტურად, პროსტო, თორემ განა ისე სხვანაირად კი არა.

344. რ.გ. (0:16:27.160) (31) ჰოდა, ნონა ჯღარკავა და იმაზე ვიძახი...
345. რ.გ. (0:16:31.160) (35) ნონა იტყოდა, მაგალითად, აი... იყო ჯგუფი-
346. რ.გ. (0:16:35.160) (38) მა... მეო ამითან მაგალითადო მეგრულად ვერ დავილაპარაკებო და
347. რ.გ. (0:16:38.160) (41) ნატო გაბისონიო, ასე ამბობდა...
348. რ.გ. (0:16:41.160) (44) ...ნატო გაბისონიასთან ვერ წარმომიდგენიაო ქართულად ლაპარაკი,
349. რ.გ. (0:16:44.160) (47) იმიტომ, რომ თვითონ იწვევდა მაგი ისეთნაირად და ეს იმაზე არ არი... (რუსუდან გვილია, ზუგდიდი).

* * *

შესაძლებელია, შევაჯამოთ შედეგები: რესპონდენტთა უმრავლესობა ზანურ / სვანურ ენებს მიიჩნევს დაბალი სოციალური სტატუსის მქონედ; შესაბამისად, რადიო და ტელე-მედიაში სფეროში მათს გამოყენებას დაუშვებლად მიიჩნევენ: მედიის ენა მათთვის სახელმწიფო ენის სტატუსთან ასოცირდება, რაც, პრაქტიკულად, ანტისახელმწიფოებრივ აქტად აღიქმება (ქართული – სახელმწიფო ენაა). ნაკლებად, მაგრამ მაინც დასაშვებად მიიჩნევა ზანურის (სვანურის) გამოყენება ოფიციალურ სტრუქტურებთან (თანამშრომლებთან, რაიონის ადმინისტრაციასთან; საავადმყოფოში; სკოლაში

მასწავლებლებთან; ავტოსადგურის / რკინიგზის სადგურში). ყველაზე უფრო „დასაშვები“ ამ ენათა გამოყენება, როგორც მოსალოდნელი იყო, შინ, ოჯახის წევრებთან ურთიერთობისა თუ პირად გარემოშია: ამ მხრივ რესპონდენტები ვერანაირ „საფრთხეს“ ვერ ხედავენ და მოხსნილია არსებული კომპლექსი.

მეორე ბლოკის კითხვები:

ზოგადი: როგელ ენაზე / ენებზე წერთ და კითხულობთ?

ა. რომელ ენაზე / ენებზე კითხულობთ ჟურნალ-გაზეთებს? იცით თუ არა, გამოდის ჟურნალ-გაზეთები მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე საქართველოში? საჭიროდ თვლით თუ არა, რომ პრესა გამოდიოდეს მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე? თუ არა, რატომ? რა ენაზე / ენებზე გამოცემულ წიგნებს კითხულობთ? იცნობ რომელიმე მწერლს, რომელიც მეგრულ-ლაზურად / სვანურად წერს / წერდა? გაქვთ თუ არა მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე გამოცემული წიგნები სახლში? თუ არა, რატომ?

ბ. რა ენაზე წერთ პირად ჩანაწერებს (დღიურებს)? რა ენაზე წერთ წერილებს? რა ენაზე აკეთებთ ჩანიშვნებს (იწერთ მისამართს, გეარს სახელს, საყიდლების სიას)? რა ენაზე გინდათ, რომ განათლება მიიღონ თქვენმა შვილებმა?

პირველი ბლოკის კითხვები კითხვის უნარის მიმართულებითაა დასმული; მეორე ბლოკის კითხვები წერის უნარ-ჩვევებზე გადის.

რესპონდენტთა დიდ ნაწილს (80 %-მდე) არც კი სმენია მეგრულ (სვანურ) ენაზე გამოცემული წიგნების შესახებ (მეგრულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“, ფოლკლორული მასალები, რამდენიმე „სანურენოვანი პოეტის გამოცემები...“). ერთი ნაწილი ურეკს ერთმანეთში „სანურ ენაზე დაწერილს - დამწერლობაში („ჩემი აზრით არც გამოცემულა, რადგან ამ ენებზე დამწერლობა არ არსებობს“; „მეგრულად დამწერლობა არ არის“; „მეგრული დამწერლობა არ არსებობს“; „იმიტომ რომ დამწერლობა არ გააჩნიათ“; „იმიტომ, რომ სვანურ ენას არ გააჩნია დამწერლობა“; „იმიტომ რომ სვანური დამწერლობა არ არის“...).

როგორც ჩანს, ქართველი ერის ერთიანობის წინააღმდეგ მიმართულ „საშიშროებად“ მიიჩნევს რესპონდენტთა ერთი ნაწილი გააქტიურებულ მთარგმნელობით თუ ორიგინალური შემოქმედებით მუშაობას მეგრულ-სვანურ ენებზე (თუ „დიალექტებზე“): ეს მთარგმნელობითი მოღვაწეობა ზოგს ალიზიანებს თუ აბრაზებს („ვეფხისტყაოსანი“ რომ გამოუშვეს მეგრულად, ამაზე ძალიან გაებრაზდი“), ამ მხრივ საინტერესო მსჯელობებს ეხედებით forum.ge-ზე: „ხალხნო, ჯობია სხვა უფრო სერიოზულ საკმეს მიყოთ ხელი, ვიდრე ბიბლიის

მეგრულად თარგმნა... უბრალოდ ძალიან დიდ უსაქმურობად მეჩვენება ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... ვიღაცამ რო თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ მეგრულად, რა მერე მაგით, ვინმე კითხულობს ან იყენებს რამეში? არ ვამბობ არაფერს ლექსიკონებზე და გრამატიკაზე, რადგან ეს ჩვეულებრივი სამეცნიერო ნაშრომია ენათმეცნიერებაში, რომელიც გამოყენებას მხოლოდ ძალიან ვიწრო წრეში პოულობს. კაცს საქმე გამოვლია და რაღაცას აკეთებდაო, ზუსტად ამაზეა ნათქვამი...“;

არის ასეთი პოზიციაც: „რა საჭიროა მეგრულად თარგმნილი ბიბლია? რატომაც არა? ყველა ენაზე თარგმნეს უკვე და იყოს“).

კითხვაზე: „საჭიროდ თვლით თუ არა, რომ პრესა გამოდიოდეს მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე?“ უარყოფითად პასუხობს 72 % (მოტივაცია ძირითადად ასეთია: „ამ ენებს დამწერლობა არა აქვთ“; „ამის აუცილებლობა არ არის“; „ამის საჭიროება არ გვაქვს“... თუმცა, არის პოლიტიკური შეფასებებიც: „არ არის მეგრული სახელმწიფო ენა“; „არ ეთვლი საჭიროდ. ეს გამოიწვევს საქართველოს დაყოფას ავტონომიებად. ეს ცუდია ჩვენი ქვეყნისთვის“; „არაა გამართლებული, რადგან სახელმწიფო ენა ქართულია“; „ამჟამად არ არის საჭირო ქვეყნის ერთიანობიდან გამომდინარე“ ; „პროვოკაციული შეკითხვაა“).

აღსანიშნავია, რომ მათთვის, ეინც ზანურ და სეანურ ენებზე მედიის გამოცემას უჭერენ მხარს, ძირითადი არგუმენტი ასეთია:

ა. „სოფლებში ბევრმა არ იცის ქართული“;

ბ. „რომ არ დაიკარგოს ქართული კუთხური ენები“;

გ. „უცხოელები გაეცნონ, რამდენი კუთხური ენაა საქართველოში“.

პირადი გამოკითხვისას, ასეთივე დამოკიდებულება იკვეთება:

511. ჭ.ქ. (31:27:31:31) ანუ, ქორდას მარგალურო გაზეთინ, გისხუნნო?
/ანუ, რომ იყოს მეგრული გაზეთი, გირჩევნია?/

512. ნ.ბ. (31:31:31:39) ძელი ოკითხე რე, მა ვამაკითხირე. ძელი ოკითხე რე მარგალური- ჭარუნ თინა /ძელი წასაკითხია, მე ვერ წავიკითხავ. ძელი წასაკითხია მეგრული... რომ წერია, ის/.

513. ნ.ბ. (31:39:31:44) მა ქორთული კითხირი მისხუნუ, მაგალთო, მარგალურ კითხირმა, მუჭოთ თეცალინ /მე ქართული კითხვა მირჩევნია, მაგალითად, მეგრულ კითხვას, როგორც ასეთი (ნაროუშეილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

გაზეთი რომ მეგრულად გამოდიოდეს, ეს არაფრის მომცემია აღეკო იოსავასთვის, ისევე, როგორც უაზრობაა (მეტიც – ანტიქართული განწყობილების გამოხატულება), ეთქვათ, სეანურად სკოლის ან ინსტიტუტის დამთავრება:

229. კ.გ. (00:17:33.000) ისე რა აზრის ხართ ეს, მეგრულად რომ იყოს გაზეთი, გაზეთი რომ იყოს მეგრულად, რა აზრის ხართ?

230. ა.ი. (00:17:39.000) რა მნიშვნელობა აქვს? რას მოგეცემს ჩვენ ეს?

231. კგ. (00:17:42.000) არ ვიცი.
232. აი. (00:17:43.000) არაფერს არ მოგვცემს აბსოლუტურად.
233. ლე. (00:17:45.000) აი, მაშინ რატომ გამოდიოდან? - რას ამბობდნენ თქვენი მშობლები.
234. აი. (00:17:48.000) აი, იმიტომ დაიხვერიტა მერე, ის ჟენია.
235. აი. (00:17:51.000) ეს იყო ანტიქართული განწყობილების გამოხატულება, მეტი არაფერი.
236. აი. (00:17:59.000) სევანმა ისწავლოს სევანთში არა, სევანური და დამთავროს სკოლა?
237. აი. (00:18:04.000) მერე თუ გნებავთ გახსენით სევანური ინსტიტუტი იქნება, თუ კოლეჯი იქნება, თუ რაღაცა, არა?
238. აი. (00:18:11.000) დამთავრებს იქა, სად უნდა გამოიყენოს ესა?
239. აი. (00:18:13.000) გამოიყენებს სადმე? ვერ გამოიყენებს (ალეკო იოსავა, თბილსი).

ამ საკითხთან დაკავშირებით დიდი ენთუზიზმი ნამდვილად არ ჩანს, საერთოდ, ეს საკითხები მაინცდამაინც არ აღელვებს ზანურ და სევანურენოვან მოსახლეობას, მაგრამ ვერც იმაში ხედავენ დიდ უბედურებას, რომ მეგრულად (სევანურად) წიგნი დაიბეჭდოს, მეგრულენოვანი (სევანურენოვანი) გამოცემები არსებობდეს.

გაზეთი და წიგნი, ასე თუ ისე, მავანისთვის მისაღებია (მეგრული პოეზიის ნიმუშები დიდი ხანია დაბეჭდილია და სამეცნიერო მიმოქცევაშია, მაგრამ, როგორც ჩანს, მას არა მხოლოდ სამეცნიერო ღირებულება შეიძლება ჰქონდეს; დღესაც იქმნება მშვენიერი პოეტური კრებულები, რისი

აკრძალე(ვ, რესპონდენტთა ერთი ნაწილისთვის, მიუღებელია):

216. ჭ.ქ. (19:21:19:33) ისა... აი, ტელევიზია, რადიო მარგალურ ქორდასგნ ქომსხუნნო? /ისა... აი, ტელევიზია, რადიო მეგრულად რომ იყოს, გირჩევნა?/
217. ც.თ. (19:33:19:38) ტელევიზია დო რადიო მარგალურ მუშენ იგი, ქორთულ რენ... /ტელევიზია და რადიო მეგრულად რატომ იქნება, ქართულად რომაა.../
218. ჭ.ქ. (19:38:19:41) ვარ, სი მაგალთო, ქომსხუნნო-მაქ თუ ვაძსხუნ? /არა, შენ, მაგალითად, გირჩევნა თუ არ გირჩევნა-მეთქი?/
219. ც.თ. (19:38:19:42) ვაძსხუნ /არ მირჩევნა/.
220. ჭ.ქ. (19:42:19:44) გაზეთი? წიგნი?
221. ც.თ. (19:44:19:50) გაზეთ ჯეშო რდუ მარ... მარგალურს... მარგალურს უღუდუ მარგალურ გაზეთი /გაზეთი ძველად იყო მეგრულად... მეგრულს... მეგრელებს ჰქონდათ მეგრული გაზეთი/.
226. ჭ.ქ. (20:05:20:08) გაზეთი ხოლო ვაძსხუნუ... /არც გაზეთი გირჩევნა.../
227. ც.თ. (20:08:20:14) გაზეთი ქორდასგნ ქომსხუნ, ჯგირ ოკითხე რე თინა /გაზეთი რომ იყოს, მირჩევნა, კარგი წასაკითხია/.
228. ჭ.ქ. (20:14:20:18) წიგნეუი ქუგაფ ნაკითხერ მარგალური /წიგნები გაქვს წაკითხული მეგრული/.
229. ც.თ. (20:18:20:18) მუ მაჟუნო ნაკითხერი? /რა მაქვს წაკითხული?/

230. ჭკ. (20:18:20:19) წიგნეფ, წიგნეფი ქუგაფნო ნაკითხური მარგალური? /წიგნები, წიგნები თუ გაქეს წაკითხული მეგრული?/
231. ცთ. (20:19:20:27) სამარგალოშ ისტორია მჲე ნაკითხური /სამეგრელოს ისტორია მაქეს წაკითხული/ (კისანა თორდია, ზუგდიდი, ინგირი).
- მეგრულად რომ წიგნი გამოდიოდეს, ამაში ვერც გია ფანჩვიძე ხედავს ტრაგედიას (მას მამა იმერელი ჰყავს, დედა – მეგრელი):
54. ლ.ე. (0:04:03.000) ისე საინტერესოა, საშუალება რომ იყოს, რომ მეგრულად გამოდიოდეს წიგნი, ჟურნალ-გაზეთი, თქვენთვის იქნება ეს მისაღები?
- 55-61. გ.ფ. (0:04:19.000-0:04:42.000) ნუ. ჩემთვის ახლა, მისაღები? რა თქმა უნდა, იქნება კი, მისაღები იქნება. გამოვიდეს, ეს ხელს არავის არ შეუშლის, პირიქით, რაღაც ეხლა, 21-ე საუკუნეა და რაღაც, თავის კუთხეს ყველაფერს თავისი ის უხდება. ყველაფერი თავისი, თავისი ისტორია, თავისი ეს ყველაფერი, კარგია და ჩემთვის მიუღებელი ნამდვილად არ იქნება. ხელს არავის შეუშლის ნამდვილად, მე ასე მგონია, მე ასე ვთვლი.
62. კ.გ. (0:04:45.000) სწავლება რომ მეგრულად იყოს, შეიძლება?
63. გ.ფ. (0:04:48.000) სწავლება? არა მგონია რაღაც, მაინც ეხლა საქართველოა და ჩვენი სალაპარკო ენა მაინც ქართულია ასე თუ ისე. ეს ასეა და. რა ვიცი, მეგრულის სწავლება, რაღაც ძან ისე, ერთმანეთს შორის, რაღაც განხეთქილებას, რაღაცას მოიტანს რა. (გია ფანჩვიძე, თბ., ნუც. პლ.).

განათლების ენასთან დაკავშირებით პოზიცია ცალსახა და ერთმნიშვნელოვანია: მხოლოდ 6-მა რესპონდენტმა გამოთქვა სურვილი, მისმა შვილებმა განათლება მიიღონ მეგრულ-ლაზურ ენაზე; 4-მა – სვანურ ენაზე (სულ გამოკითხულთა მხოლოდ – 1 %). ერთ-ერთი რესპონდენტისთვის საკითხის ასე დასმის შესაძლებლობა – რამდენად შეიძლებოდა ყოფილიყო მიზანშეწონილი მეგრულად სწავლება სკოლაში, ამგვარ რეაქციას იწვევს:

542 ჭკ. (335033:52) სკოლასი მარგალურო ოგურუანინი? /სკოლაში რომ მეგრულად ასწავლონ?/

543. ნბ. (335234:01) მუშო ოკო, სი კოჩი, მარგალური გურაფა ანწი. უკახლე იბდათო, წიმი ოკო იდენ ვარა... მარგალური გურაფა ღლას ვარდუ სკოლას /რად უნდა, შე კატო, მეგრული სწავლა აწი. უკან წავიდეთ? წინ უნდა იარო, თორემ... მეგრული სწავლა მისდღემში არ ყოფილა სკოლაში/(ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

განათლების ენა, ფაქტობრივად, გაიგივებულია წერით კომუნიკაციასთან და ამ მიმართულებით კითხვებზეც („რა ენაზე წერთ პირად ჩანაწერებს?“, „რა ენაზე წერთ წერილებს?“, „რა ენაზე აკეთებთ ჩანიშვნებს?“) ანალოგიური პასუხები გაიცა: მხოლოდ 14-მა რესპონდენტმა დააფიქსირა, რომ წერს (ინიშნავს) მეგრულ-ლაზურად (აქედან სვანურად – მხოლოდ 3).

განათლების ენისა და მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის, როგორც საკომუნიკაციო კოდის (საფიქრებელია – როგორც თვითიდენტიფიკაციის „ინსტრუმენტი“) აშკარად გამოიწვევს ფუნქციებსა და რესპონდენტთა მიერ ადეკვატურ აღქმასზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ კითხვაზე: „როგორ ფიქრობთ, საჭიროა, რომ თქვენმა შეილებმა იცოდნენ მეგრულ-ლაზური / სვანური ენა?“ რესპონდენტთა უმრავლესობა (90 %) დადებითად პასუხობს.

ეს საკითხი მართლაც მრავალმხრივ პრობლემად არის ქცეული: დღეს მეტი ყურადღება ექცევა იმას, რომ ბავშვი იმთავითვე ქართულად ამეტყველდეს (ამაში, ბუნებრივია, ოჯახი ასრულებს დიდ როლს, მაგრამ მხოლოდ ოჯახი ვერაფერს გახდება სათანადო გარემოცვის გარეშე). მოტივი ამგვარი „ენობრივი პოლიტიკისა“ ის არის, რომ ბავშვი სკოლაში გამართული ქართულით მივიდეს, რათა სწავლების ენასთან დაკავშირებით არანაირი პრობლემა არ შეიქმნას, რაც, ცხადია, სწავლებისა და სწავლის ეფექტურობას ზრდის. მეგრულს ის თავისთავად სწავლობს.

4 წლის დიტო შამუგიამ (ზუგდიდი რ-ნი, სოფ. ინგირი) ქართულიც მშვენივრად იცის თავისი ასაკის კვალობაზე და მეგრულიც:

2. ჭკ. 0:00:03.040 დედიკოქ გაჩუქუო? /დედამ გაჩუქა?/
3. დშ. 0:00:04.040 ო /პო/.
4. ჭკ. 0:00:04.320 მუ ოჭირუ? /რა სჭირს?/
5. დშ. 0:00:04.840 ვა მიჩქ /არ ვიცი/

6. ჭ.ქ. 0:00:07.680 ოკეთებელ რენო? /გასაკეთებელია?/
7. დ.შ. 0:00:08.640 ვარ /არა/.
8. ჭ.ქ. 0:00:09.840 აბა?
9. დ.შ. 0:00:10.200 გინოჭვილ რე /გადამწვარია/.
10. ჭ.ქ. 0:00:10.840 აი, ქეშქი და მუქ ალოლუნი /აი, მიაშბე აბა, რა მოუვიდა/.
11. დ.შ. 0:00:12.800 მუქ ალოლ და დენ რენია გინოჭვილ /რა მოუვიდა და შუქიო გადამწვარი/.
12. ჭ.ქ. 0:00:17.600 დენ რენიო გინოჭვილ?/შუქი არისო გადამწვარი/
13. დ.შ. 0:00:18.920 ო /ჰო/.
14. ჭ.ქ. 0:00:20.200 მიქ თქუ ენა? /ვინ თქვა ეს?/
15. დ.შ. 0:00:21.200 დედიკოქ /დედიკომ/.
16. ჭ.ქ. 0:00:22.760 ოკეთებმა მიშა მილით? /გასაკეთებლად ვისთან მიიტანეთ?/
17. დ.შ. 0:00:25.760 მიშა და საპოფნიკმა /ვისთან და მეწაღესთან/.
18. ც.პ. ქ.0:00:28.200 საპოფნიკიშა მილითო? უკულ, მუ რენია? /მეწაღესთან მიიტანეთ? მერე, რაო?/
19. დ.შ. 0:00:31.720 უკულეშე დენ გინოჭვილი რენია? /მერე შუქი გადამწვარი არისო?/
20. ჭ.ქ. 0:00:36.080 საპოფნიკიქ თქუო თენა? სი მუ რჯოხო ესე იგი? /მეწაღემ თქვა ეს? შენ რა გქვია ესე იგი?/
21. ჭ.ქ. 0:00:42.720 სი მუ რჯოხო სახელი? /შენ რა გქვია სახელი?/
22. დ.შ. 0:00:44.240 დიტო.
23. ჭ.ქ. 0:00:44.960 გვარი?
24. დ.შ. 0:00:46.680 სამუ- შამუგია

25. ჭ.ქ. 0:00:48.520 შამუგია რეეო, ბოი?, მუსხი წანელ რექ, ღიტო?
/შამუგია ხარ, ბიჭო? რამდენი წლის ხარ, ღიტო?/
26. დ.შ. 0:00:51.640 ოთხი.
27. ჭ.ქ. 0:00:52.280 ოთხი, ყაზაყი. სო რდი სი, სო რდი, აძლა
მორთინ, სოვრე მორთო? /ოთხი. ვაჟაკი ხარ. სად იყავი, სად
იყავი, ღლეს რომ მოხვედი, საიდან მოხვედი/.
28. დ.შ. 0:00:57.920 სოვრე და საჩხერეშე /საიდან და საჩხერიდან/.
29. ჭ.ქ. 0:00:59.960 საჩხერეშა მუ გოკოდ, ბოშ? /საჩხერეში რა
გინდოდა, ბიჭო?/
30. დ.შ. 0:01:01.640 მუ მოკოდ და ბალანეუ ოკო იბძირუე /რა
მინდოდა და ბავშვები უნდა ვინახულო/.
31. ჭ.ქ. 0:01:04.720 მიშ ბალანეუ? /ვისი ბავშვები?/
32. დ.შ. 0:01:06.520 ლიაში /ლიასი/.
33. ჭ.ქ. 0:01:07.600 ლია მი რე? /ლია ვინ არის?/
34. დ.შ. 0:01:09.200 ლია ჩქიმ დეიდას... დედა... დედაშ მიდა რე, თევრე
რე /ლია დეიდაჩემის... დედა... დედას ის არის, იქით არის/.
35. ჭ.ქ. 0:01:18.280 სოვრე? /საით?/
36. დ.შ. 0:01:19.520 ბალანეუ ურე /ბავშვებისკენ/.
41. ჭ.ქ. 0:01:30.480 თექ მუს ორთუდ საჩხერეს? /იქ რას აკეთებდი
საჩხერეში?/
42. დ.შ. 0:01:32.840 საჩხერეს ოჭკუმაღს პჭკუმუნდი / საჩხერეში
საჭმელს ვჭამდი/.
43. ჭ.ქ. 0:01:36.240 მთელ ღლასო? ოჭმარეს? /მთელი ღლე? ღლით?/
44. დ.შ. 0:01:39.080 ოჭმარეს ხოლო /ღლითაც/.
45. ჭ.ქ. 0:01:41.120 მუს ჭკომუნდი ოჭმარეს, აბა? /რას ჭამდი ღლიას,
აბა?/

46. დ.შ. 0:01:44.000 ოჭმარეს კარტოფილს /დილით კარტოფილს/.
47. ჭ.ქ. 0:01:45.560 მეტი?
48. დ.შ. 0:01:45.640 ჭუნდეს /წვედნენ/.
49. ჭ.ქ. 0:01:47.160 მუს? /რას?/
50. დ.შ. 0:01:48.040 ჭუნდეს კარტოფილს /წვედნენ კარტოფილს/.
51. ჭ.ქ. 0:01:50.440 მეტი?
52. დ.შ. 0:01:52.400 თან სინთე ვარდუნ, ჭადის ჭუნდეს /თან შუქი რომ არ იყო მჭადს აცხობდნენ/.
53. ჭ.ქ. 0:01:57.880 ჭადის ჭუნდესო? /მჭადს აცხობდნენ?/
54. დ.შ. 0:01:58.840 ო /პო/.
55. ჭ.ქ. 0:01:59.480 ჭადი ჯოხონო თის? /მჭადი ქვია მაგას?/
56. დ.შ. 0:02:00.720 ხო.
57. ჭ.ქ. 0:02:01.320 მარგალურო მუ ჯოხო ვაიჩქუნო? /მეგრულად რა ჰქვია არ იცი?/
58. დ.შ. 0:02:03.320 მარგალური... მარგალური ვა მიჩქ /მეგრული... მეგრული არ ვიცი/.
59. ჭ.ქ. 0:02:07.240 ჭკიდი, ვა გაიგონებუნო? /მჭადი, არ გაგიგია?/
60. დ.შ. 0:02:09.720 ჭკი... ჭკიდი /მჭა- მჭადი/...
90. დ.შ. 0:03:32.800 ვაიჩქუნო, თეთრი, თეთრის იიდენდუ /არ იცი, თეთრი, თეთრს იყიდიდა/.
91. ჭ.ქ. 0:03:37.040 თეთრი, თეთრი, თეთარი თეთრი ინა მურე? /თეთრი, თეთარი, თეთარი თეთარი ის რა არის?/
92. დ.შ. 0:03:39.640 ვაიჩქუნო ოჭკომალ რე, ცელოფანით რე, ასე რომ— ასე რომ ტრიალებს /არ იცი, საჭმელი არის, პარკით არის, ასე რომ — ასე რომ ტრიალებს/.

93. დ.შ. 0:03:51.480 იმასაა რომ ვამბობ, ათენა_ /იმასაა რომ ვამბობ,
ეს.../
94. ჭ.ქ. 0:03:57.840 რომელს ამბობ?
95. დ.შ. 0:03:58.680 რომელს და არ იცი? პატარები როა.
96. ჭ.ქ. 0:04:03.280 სახელი არ იცი?
97. დ.შ. 0:04:04.320 არა.
98. დ.დ. 0:04:05.400 პალოჩკები?
99. დ.შ. 0:04:06.600 არა.
100. დ. დ. 0:04:07.760 ჩხირები?
101. ჭ.ქ. 0:04:09.760 თეთრი, თეთრი.
102. დ.დ. 0:04:13.280 ბატი-ბუტი?
103. დ.შ. 0:04:14.760 პო.
105. დ.შ. 0:04:17.000 პო. ბატი-ბუტი ქვიან თეთრის.
106. ც.პ. ქ:0:04:20.880 კარგი იყო იქ, მოგეწონა? მერე რატო
წამოხვედი?
107. დ.შ. 0:04:24.720 რატომ და მე, მე ენახე ქალაქში.
108. ჭ.ქ. 0:04:29.320 ა?
109. დ.შ. 0:04:30.080 იქ საჩხერეში ენახე, კიდეა საჩხერე.
110. ჭ.ქ. 0:04:34.520 მერე სახლი მოგენატრა? რატო წამოხვედი?
111. დ.შ. 0:04:37.920 სახლი მომენატრა.
112. ჭ.ქ. 0:04:40.080 ციცი ბებო უფრო მოგენატრა თუ მამიკო?
113. დ.შ. 0:04:42.080 მამიკო და ციცი ბებია და მეზობლები.
114. ჭ.ქ. 0:04:46.360 მეზობლებიც მოგენატრა? შენ კომბლე იცი
ქართულად?
115. დ.შ. 0:04:50.560 ხო.
116. ჭ.ქ. 0:04:52.040 ქართული ვინ გასწავლა?

117. დ.შ. 0:04:54.480 ქართული მე ვისწავლე
118. ჭ.ქ. 0:04:56.320 შენ თვითონ ისწავლე? აბა, კომბლე მომიყევი?
- 119-125. დ.შ. 0:05:01.920-0:05:35.440 იყო და არა იყო რა, იყო ერთი კომბლე, კომბლეს ყავდა ორი ცხვარი, გაუშვა საბაღახოდ, მიდიან ცხვრები მიდიან და შემოხვდა მელაია, ცხვრებო, ცხვრებო, ვისი ხართო? ვისი და ჩემ... კომბლესიო, კომბლე რა კაციო, კომბლე ის კაცია, კომბალსა თლის, ჭერში აწყობს, ვინ ჩვენ შეგვჭამს ჩავში. თავში ჩააწყობსო.
126. ჭ.ქ. 0:05:35.440 რას უზამს თავშიო?
127. დ.შ. 0:05:36.520 ჩააწყობსო.
128. ჭ.ქ. 0:05:38.360 ეს რას, მუტანა მუს ნიშნენს მიდა, დიტო? /... რას ნიშნავს დიტო?/
129. დ.შ. 0:05:41.600 არ იცი კომბალი რო აქ.
130. ჭ.ქ. 0:05:44.000 პო.
131. დ.შ. 0:05:44.560 კომბლეს, იმა, იმას ჩააწყობსო თავში.
132. ჭ.ქ. 0:05:48.360 მუს ნიშნენს თენა, ეა მარჩქილე დო გემინწყი აკა /რას ნიშნავს ეს, არ ვიცი და ამიხსენი ერთი/
133. დ.შ. 0:05:51.240 ისა, იმას რო ჭრის, იმას, მუცელს.
134. ჭ.ქ. 0:05:55.840 პო.
- 135-136. დ.შ. 0:05:56.120-0:06:03.160 ისა, ისაა კომბლესი ჯოხი და იმას ჭრის მუცელს, ვისაც ცხვარი ყავს შიგნით.
137. ჭ.ქ. 0:06:05.600 აჰა პა, კაი, კაი, მერე?
- 138-164. დ.შ. 0:06:08.640-0:08:34.720 მიდიან ცხვრები, მიდიან და... მიდიან და შემოხდა დათვი, დათვო, დათვო- ცხვრებო, ცხვრებო ვისი ხართო? ვისი და კომბლესიო, კომბლე რა კაციო? კომბლე ის კაცია, კომბალსა ჭრის, ჭერში აწყობს, ვინ ჩვენ- ვინც ჩვენ

შეგჭამს, თავში ჩააცხობსო, მიდიან ცხვრები, მიდიან და შემოხდათ მგელი, ცხხ- ცხვრებო, ცხვრებო ვისი ხართო? ვისი და კოლმბლესიო, კომბლე რა კაციაო? კომბლე ის კაცია, კომბალსა ჭრის, ვინ- ვინც- ვინც ჩვენ შეგვჭამს, ჩვენ შეგვჭამს, თავში ჩააცხობსო. მგელმა გადაყლაპა დაღამდა. ცხვრებს ელოდა კომბლე, მარა არ მოვიდნენ, კომბლემ დაიღო დიდი კომბალი და წავიდა, ისა, მიდის კომბლე, მიდის და შემოხდა მელაია, მელაია, მელაია, ჩემ- ჩემი ცხვრები ხო არ- ხო არ გინახია? არა, ჩემო მზეო, - აბა, კბილები დაკრიჭე? კბილები დაკრიჭა და ჩიჩია არ ქონდა, იარა კომბლემ იარა და შემოხვდა დათვი, დათვო, დათვო, ჩემი ცხვრები ხო არ გინახავსო, არა ჩემო მზეო, - აბა კბილები დაკრიჭეო, დაკრიჭა კბილები და ჩიჩია არ ქონდა, მიდის კომბლე- მიდის კომბლე, მიდის და შემოხდა მგელი, მგელო მგელო, ჩემი ცხვრები ხო არ გინახია? არა ჩემო მზეო, - აბა კბილები დაკრიჭე! კბილები დაკრიჭა და ჩიჩია ქონდა, გაუჭრა მუცელი, ამოიყვანა ცხვრები, დრუზა კომბალი, დრუზა, ამოიყვანა ცხვრები და ბედ- ბედნიერად ცხოვრობდნენ,

165. ჭ.ქ. 0:08:40.320 ა, ყოჩაღ დიტო, ყოჩაღ, ძალიან მაგარი ბიჭი ყოფილხარ, შხვა არიკეფ ხოლო გიჩქუნო მუთუნ? /სხვა ზღაპრები იცი კიდევ რამე?/
167. დ.შ. 0:08:46.440 ვარ /არა/
168. ჭ.ქ. 0:08:47.280 მარგალურ არიკე ვაიჩქუნო მუთუნ, ვარა ლექსი, ვარა მუთუნ მარგალური /მეგრული ზღაპარი არ იცი რამე, ან ლექსი, ან რამე მეგრული?/
169. დ.შ. 0:08:50.400 ვარ. ლექსიო? ქო /არა. ლექსი? კი/

170. ჭკ. 0:08:53.240 მარგალურ ლექს გიჩქუნო? /მეგრული ლექსი იცი?/
171. დ.შ. 0:08:54.720 მარგალურ ვარი /მეგრული არა/.
172. ჭკ. 0:08:56.800 ქორთულ ლექს გიჩქუნო? აბა ართ ქოთქეი დაბა? /ქართული ლექსი იცი? აბა ერთი თქეი?/
173. დ.შ. 0:09:00.080 მე მინდა რომ ჩანთით ხელში, ვიჩქაროდე ადრე დილით,
კარგი სწავლით ვამაყობდე, სულ მზად მქონდეს გაკვეთილი (ლიტო შამუგია, ზუგდიდი, ინგირი).

თურქეთის ლა'ხეთში ბაეშეებმა ლაზური შედარებით ცუდად იციან:

- 6-11. ო.მ. (0:00:29.240-0:01:01.160) ლაზუი ჭიტალეფეს ეკო კაი ვა უჩქინან, ჰაბა ხოლო ლაზუი ლალაფან, მთელიშე ნაგნეფან, ჯოღაბითი ლაზუი მეფან, ლაზუთი იბირან, ლაზუთი ლექსეფე ზოპონან. მთელის უნონქი ლაზუი ვა გუიჭკვერდინან /ლაზური პატარებმა იმდენად კარგად არ იციან, მაგრამ მაინც ლაზურად ლაპარაკობენ, ყველაფერს იგებენ, პასუხსაც ლაზურად გაგცემენ, ლაზურადაც მღერიან, ლაზურადაც ლექსებს ამბობენ. ყველას უნდა, რომ ლაზური არ დაივიწყონ/(ომარ მეძიშიში, სარფი).

შედარებით უჭირთ დიდებსაც, თუმცა მთლიანობაში არც აქეთა ლა'ხეთში იკვეთება მთლად სასიკეთო ტენდენცია ლაზურის პერსპექტივის თეაღსაზრისით:

12-39. ო.ბ. (0:07:22840-0:09:12400) მაინც უჭირდათ იმდენად, რამდენადაც ჩვენ უკვე ქართულად ვლაპარაკობთ ოჯახშიც კი თურქეთში ლაზები გელაპარაკებიან ლაზურად და მერე გადადიან თურქულზე და ვერ ხვდებიან, რომ თურქულად გელაპარაკება. ასეთნაირად ვართ ჩვენც, მაგრამ ძველმა თაობამ უკეთ იცის, ვინემ ახალმა თაობამ. როდესაც ხდება ჩაწერა, ან ვილაცას აინტერესებს ლაზური მეტყველება, მაშინ ნებისმიერი, გინდა ჩემი თაობა, ცდილობს, გამართულ ლაზურად ილაპარაკოს. ასეც არის. არა? მაგრამ სინამდვილეში იცის, ამ სიტყვებს ვერ იხსენებს იმდენად, რამდენადაც დღეს არ მეტყველებს, გაგონილი აქვს ბაბუისგან, ბებიისგან, წინაპრებისგან. ზოგჯერ გამოურევს კამათში, ზოგჯერ ლექსში გაუგონია, ან ლექსად დაუწერია და უცდია, დახვეწილად რომ ვლაპარაკა ქართულად. ამიტომ ახლგაზრდებს უფრო უჭირთ. მაგრამ სერიოზულად ფიქრობენ, არ დაუშვან შეცდომა. ჩვენც კი გვიჭირს, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში, ჩემმა თაობამ იცის ლაზური. ერთ რამეს გეტყვით. თურქეთში რამდენჯერაც ვიყავი, ბოლოს ვიყავი ფესტივალზე ხომ, ეი. თავი მოაქვთ, რომ იციან ლაზური. თქვენ რანაირ ლაზურს ლაპარაკობთ? ძან. ძან უკვე დაჩაგრულად იგრძნეს თავი, რომ ვერ ლაპარაკობენ, ანუ არქაბულ დიალექტზე რომ არ ვლაპარაკობთ და ზოფურ დიალექტზე ვლაპარაკობთ (ოიმარ მემიშიში, სარყი).

აი, როგორია ბათუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორის, ბატონ ომარ მემიშიშის დაკვირვება 'ხოგადად ლაზურთან დაკავშირებით:

26-71 ო.მ. (0:03:00.400-0:07:39.480) აწი ვორტიო თურქიეს, ლაზეფეში ქოიფეს, გოფთი, ლაზუი ნენაფეში ჟინ ვიჩალიში, მუხთანეფე ბჭაი, რესმეფე გამაილი. ლაზეფეს, მჯუელეფეს ქუქჩინან ლაზუი ნენა. ეკო კაი ვა უქჩინან, ჰამა ხოლო ქუქჩინან. ლაზი ვოფა, ზოპონან. ბეეფეს ეკო ვა უქჩინან, ჰამა ნაგნეფან. ოღალალუ ვა უქჩინან, ემუშენი-ქი თურქული მექთების გულვან. თურქული კაი ვა აგუენან-ია დო ლაზუი ვა ღალალაფან. აწი ქიოის მჯვე კორეფე დიდო ვა დოსქიდეს. ლაზუითი მთელის ჰეფთენ კაი ვა უქჩინ. ნისალეფე ამახთიძეი ეენან, გიურჯიჯე ღალალაფან, ჰამა ხოლო ჭიტა-დიდის ლაზუი ქუქჩინ, მუშენიქი ოხოის ღალალაფან, ლაზუი ნენათენ. ოხოიში ნენა ლაზუი ეენ, მექთებიჰა ნა იდან, ოკულე გიურჯიჯე იკითხუფან დო ეთი უქჩინან /ახლა ვიყავით თურქეთში, ლაზების სოფლებში. ვიარე, ლაზურზე ვიმუშავე, რალაცები ჩაეიწერე, სურათები გადავიღე ლაზებმა, ძველებმა იციან ლაზური ენა. ძალიან კარგად არ იციან, მაგრამ მაინც იციან. ლაზი ვარო, ამბობენ. ბეშეებმა იმდენად არ იციან, მაგრამ იგებენ. ლაპარაკი არ იციან იმიტომ, რომ თურქულ სკოლაში დადიან. თურქულს კარგად ვერ ისწავლისო და ლაზურს არ ლაპარაკობენ. ახლა სოფელში ძველი ხალხი აღარ დარჩა. ლაზურიც ყველამ ძალიან კარგად არ იცის. რძლები მოსულები არიან, ქართულად ლაპარაკობენ, მაგრამ მაინც პატარა-დიდმა ლაზური იცის, იმიტომ, რომ სახლში ლაპარაკობენ ლაზურად. ოჯახის ენა ლაზურია, სკოლაში რომ წავლენ, მერე ქართულად სწავლობენ და ისიც იციან/ (ოძმარ მეძიშიში, სარფი).

ცხრა წლის ლაზი მურმან კაკაბაძე თავისუფლად
ლაპარაკობს ლაზურადაც და ქართულადაც –
მესამეკლასელი სარყელი ბავშვისთვის ქართულის ცოდნა,
ცხადია, გასაკვირი არ არის, უფრო საინტერესოა მისი
გამართული ლაზური:

1. მ.კ. (0:00:00.800) მა ვოე მურმანი კაკაბაძე მასუმა კლასის ვოე /მე
ვარ მურმან კაკაბაძე, მესამე კლასში ვარ/.
2. ჭ.ჭ. (0:00:07.960) მუკო წანერი რე? /რამდენი წლის ხარ?/
3. მ.კ. (0:00:08.440) წჩხოვრო წანერი ვოე /ცხრა წლის ვარ/.
4. ჭ.ჭ. (0:00:17.520) მურმან, მუჭო იკითხუე? /მურმან, როგორ
სწავლობ?/
5. მ.კ. (0:00:19.480) კაი ვიკითხუე /კარგად ვსწავლობ/.
6. ჭ.ჭ. (0:00:20.960) მუ ნიშანი გილუ? /რა ნიშანი გაქვს?/
7. მ.კ. (0:00:22.360) ხუთ ღო ოთხო /ხუთი ღო ოთხი/.
8. ჭ.ჭ. (0:00:31.600) აწი თქვი მი ენ ბაბასქანი, ნანასქანი, დალუფე
სქანი? /ახლა თქვი, ვინ არის მამაშენი, დედაშენი, შენი დები?/
- 9-10. მ.კ. (0:00:36.520) ბაბაჩქიმი ბიჭიკო კაკაბაძე, ნანა ჩქიმი ნორა
პაშკოვა, სუმ და მიყოონ: თამრიკო, რუსიკო, თეონა /მამაჩემი
ბიჭიკო კაკაბაძე, დედაჩემი ნორა პაშკოვა. სამი და მყავს:
თამრიკო, რუსიკო, თეონა/.
11. ჭ.ჭ. (0:00:58.840) ქიმოჯეი ეენანი? /გათხოვილი არიან?/
- 12-15. მ.კ. (0:01:00.640-0:01:38.400) ართი ქიმოჯეი ეენ, ბეე უყონ,
ჯოხონს ლიზა. მა ლიზაში ბიძია ვოე, ჯუმადი ვოე. ბებია
მიყოონ, ხოლო მიყოონ კაკული ჯუმადი, ოკულე აფონია
ჯუმადი. პაპული მიყოონტუ, დულუე /ერთი გათხოვილია,
შვილი ჰყავს, ჰქვია ლიზა. მე ლიზას ბიძია ვარ, ბიძია ვარ. ბებია

მყავს, კიდევ მყავს კაკული ბიძია. მერე აფონია ბიძია. ბაბუა მყავდა, მოკვდა/.

16. ჭ.ქ. (0:02:01.960) იცი ლაზური ლექსი?

17. მ.კ. (0:02:04.560) ლაზური ვიცოდი, მაგრამ დამავიწყდა.

18. ჭ.ქ. (0:02:30.240) რამდენი ხართ კლასში?

19. მ.კ. (0:02:37.120) სულ ოცი ვართ, ბიჭები და გოგოები.

20-21. მ.კ. (0:03:20.320-0:07:53.720) ოხოის ბაზიქეე ვიკითხუე, ბაზიქეე ვისთერ. მზოლაშა გოულუ, ქაომხაზიშა იეულუ, ონჩვიუ ვიგურ - ართი გიათხიზასინონ დო ჭოფასინონ. ნადათი ჭოფას, და იყვენ მგეი, ხოლო ონტკობინუში, დამალობანა ვისთერთ. ამა მუჭო იენ დო ჟურ კულანი ტასიონ წრეს დო ექოლე-აქოლე ტასიონ ჟურ ია ბიჭეფე, გინონ კულანეფე ედო ეშუქ ბურთი გეჩასიონ დო ია გალე გაბულუნ. კულანეფექ მანიკური იხვენუფან, \ძგ გოგოები მანიკურს იკეთებენ, კუკლათენ ისთენან, ბაბაწათენ ისთენან, ბურთეფეთენ ისთენან, არკუჩხოონი ისთენან- ოხვამეშა ხუთფაა ვიდი, ბაზიქეე კუჩხეთენ, ბაზიქეე მაშინათენ, ბაზიქეე თურქიეს მეკაულუ, პასპორტი მილუნ. თურქული კოდოვიგური. მა ხუთ ნენა მიჩქინ: რუსული, ქართული, ლაზური, თურქული, ინგლისური /სახლში ზოგჯერ კკითხულობ, ზოგჯერ ვთამაშობ, ზღვაზე დავდივარ, ქაომხაზე ავდივარ, ცურვას ვსწავლობ-. ერთი გაეკიდება და უნდა დაიჭიროს, რომელსაც დაიჭერს, ის იქნება მგელი. კიდევ დამალობანას ვთამაშობთ. ეს როგორ არის და ორი გოგო უნდა იყოს წრეში და იქეთ-აქეთ უნდა იყოს ორი გოგო, ორი ბიჭი, გინდა გოგოები და იმან ბურთი უნდა ესროლოს და ის გარეთ გამოდის. გოგოები მანიკურს იკეთებენ, თოჯინათი თამაშობენ,

თოჯინათი თამაშობენ, ბურთებით თამაშობენ. ცალფეხობანას თამაშობენ. ეკლესიაში ხუთჯერ წავედი, ზოგჯერ ფეხით, ზოგჯერ მანქანით, ზოგჯერ თურქეთში გადავდივარ, პასპორტი მაქვს. თურქული ვიცი. მე ხუთი ენა ვიცი: რუსული, ქართული, ლაზური, თურქული, ინგლისური/ (მურმან კაკაბაძე, სარფი).

ქართული ენის სწავლებას აიქამად გაცილებით მეტი ყურადღება ექცევა სამეგრელოში, მაგრამ, ერთნაირი ვითარება არ არის ქალაქსა და სოფლებში, თვითონ ქალაქის უბნებში, სოფლებს შორისაც არის სხვაობა; დღესაც არის სოფლები, სადაც სასკოლო ასაკის ბავშვებმა პრაქტიკულად არ იციან ქართული:

236-243. ზ.გ. (0:13:20.130) (23)-(0:13:38.130) (41) ა. დედაჩემის მხარე, ახლა, სოფელში, ხო, ორსანტიაში, კაროჩე ყველა თავიდან ბოლომდე მეგრულად ლაპარაკობს იქ ვაბშე- მე მგონი, სკოლაში... სკოლაში სწავლობენ იქ მე მგონი ქართულს ვაბშე.

244. კ.გ. (0:13:41.130) (42) სადა?

245. ზ.გ. (0:13:42.130) (42) სოფელში.

246. რ.გ. (0:13:42.130) (46) მაგრამ რა დონეზე- ეგეც საკითხავია.

247. ზ.გ. (0:13:46.130) (49) ზოგმა არც იცის ქართული, სკოლა... სანამ სკოლაში არ წავა.

248. რ.გ. (0:13:49.130) (54) პო, ჰო. ახლა ლანა მყავდა მე ერთი პერიოდი იქა და ლანას უნდოდა მეგრული ესწავლა-

250. ზ.გ. (0:13:54.130) (56) ლანამ მეგრული ისწავლა.

251-257. რ.გ. (0:13:56.130) (58) ისწავლა კიდევ. და უნდოდა მეგრული ესწავლა და მე ვეუბნები- ისინი იმტვერევენ ენებს. მე ვეუბნები,

რომ ილაპარაკეთ-მეთქი... ელაპარაკეთ-მეთქი ამას მეგრულად, იმიტომ, რომ მინდა, რომ მეგრული ისწავლოს-მეთქი და დედამისი ეუბნება: გეხვეწებით, არაო რა, ქარულად ელაპარაკეო, ლანა, მე მინდაო ამათმა ქართული ისწავლონო (ზურაბ გოგია, რუსუდან გვილია, ზუგდიდი);

* * *

2933. ბ.ქ. (00:03:22:00:04:03) პო, ა ესეა. ზოგიერთი მასწავლებლებიც ლაპარაკობენ, გაკვეთილს ხსნიან მეგრულად, რო ქართულად ვერ გაიგებს ბავშვი. ა, ესეთი ის არის. იყო, აი, ჩემი ბიჭი რო სწავლობდა დაბალ კლასებში, მაშინ აი, მე გამიგონია, რო მეგრულად ხსნიდა მასწავლებელი, იმიტომ, ბავშვებმა არ იცოდა კარგად ქართული. ასე მუჭო ქორე, ასე მე მგონ, გვალო თაშ ვარე სიტუაცია. ასე არა. ასე- ახლა დაბალ კლასებში არ ვიცი და ისე, მაღალ კლასებში ქართულად მიდის სწავლა;

24-27. ბ.ქ. (00:02:53:00:03:20) და ჩქიმ ბაღანეფს გამართულო უჩქენა ქორთული. დო ათაქიან ბაღანეფს, ასე, უმოს- უმოსო მარგალური. მარგალური დო ქორთულს რაგადანა, ეზლა, სკოლა ქართულად მუშაობს, მაგრამ მაინც ვერ ლაპარაკობენ ისეთ ქართულს, რაც ქართველმა უნდა იცოდეს (ბელია ქერქაძე, დაბა ჯგვარი).

ორი-სამი ათეული წლის წინ, ეთქვათ, ქალაქ ზუგდიდში ქართულად ნაკლებად მეტყველებდნენ სკოლის ასაკის მოზარდები; ამ მხრივ სკოლებს შორისაც იყო სხვაობა, ქართულად ლაპარაკი ერთგვარ მეტიწრობადაც ითვლებოდა:

304-311. რ.გ. (0:14:33.140) (36)- 0:14:52.140) (55) 'ახლა... მე ხო პირველ სკოლაში ვსწავლობდი და მერაბ ქირია... ხო ზუგდიდი იყო დაუშვით ეს, ქალაქი იყო და ჩვენ ასაკში... ჩვენი თაობა უკვე... სად პირველი სკოლის ისა და სად... მესამე და მეოთხე... იმიტო ვიხსენი, რომ მივიდოდით მერაბისთან ხო, თავის ძმებიც რომ იყვნენ, ამხანაგები, კლასელები, კიდევ ვიღაც სამეგობრო იქნათ უბნის რა, ნაქარლად ცირეფქ ქუმორთეს, - იტყოდნენ. დედას ვფიცავარ. ნაკითხი /"ნაქალაქდარი"/ გოგონები მოვიდნენო, - იტყოდნენ. დედას ვფიცავარ" (რუსუდან გვილია, ზუგდიდი).

დეენილები ცნობილი პოლიტიკური მოვლენების გამო თავიანთ ბუნებრივ, მშობლიურ ენობრივ გარემოს მოწყვეტილები არიან. ახალ რეალობაში მათი ნაწილი ისე აღმოჩნდა, რომ ელემენტარული კომუნიკაციის პრობლემა შეექმნა: რუსული (რომელიც რუსებმა მთელ აუხაზეთს ასწავლეს) „საერთაშორისო ენის“ ფუნქციას ვეღარ ასრულებდა, პირიქით, განსაკუთრებით აღიზიანებდა დამხვდურებს (ისევე და ისევე შექმნილი უკიდურესად დაძაბული პოლიტიკური და სოციალური ფონის გამო), მეგრული თბილისელმა ქართველებმა არ იცოდნენ და დეენილებს კიდევ ქართულ ენასთან დაკავშირებით პქონდათ სერიოზული პრობლემები. აი, როგორ იხსენებს იმ პერიოდს ლიუდმილა ჯიჯელავა:

415. ლ.გ (00:25:42.000) მაინც თვლით, რომ ქართული უფრო აქ ისწავლეთ, თუ?
- 416-425. ლ.ჯ. (00:25:43.000-00:26:26.000) კი, სულ აქ ვისწავლეთ, ერთი სიტყვა არ ვიცოდი იქიდან რომ გადმოვედით. სულ საბურთალოში ჩვენ ვიყავით და იქ არიან ჩვენი ლტოლვილები და... რომ დავდგებოდით, იმაზე... გაჩერებაზე, იმ დროს, ხომ მაინც დადიოდნენ ავტობუსები... ხო ვეკითხებოდით რუსულად ვინმეს? ქართველებს, თბილისელებს... ახ, თქვენ ასე გხვდებათ. ქართული რო არ იცით (და რო გადაგყარესო - ვაიმე...) [კაკოი ეტა ნაჩინალი ... სპორ... ვაფშემ უყას ბილა, უყას...] (და რო გადაგყარესო - ვაიმე...) [კაკოი ეტა ნაჩინალი ... სპორ... ვაფშემ უყას ბილა, უყას...] მე და ჩემი რძალი დავდიოდით, მერე ვერ ვიტყოდით ამ რუსულად, საერთოდ, არ ვლაპარაკობდით მერე... სულ მეჩხუბებოდნენ. აქ, ელიკომ, ფერიდემ, მეზობლები გარშემო და ვისწავლეთ ქართული.
- 426-427. ლ.ჯ. (00:26:36.000-00:26:41.000) ძალიან კარგი, ეხლა რა, ცუდია ეს ამბავი, ხომ კარგია, რომ ქართულად შეგიძლიათ ურთიერთობა ქართველებთან, არა?
- 428-430. ლ.ჯ. (00:26:52.000-00:27:02.000) ხო, უნდა დავისწავლო... [სიტყვებიც ხომ ბევრი რაღაცა ხო...] [კაგდა ხატილი, შტო ტაკოი ...] დედა... რამდენი რამ გადავიტანეთ...
431. ლ.გ (00:27:07.000) მძიმე იყო ეს, ე ი სერიოზული იყო ეს...
- 432 ლ.ჯ. (00:27:08.000-00:27:02.000) რძალი მყავს აჩბა, რძალი, აფხაზური და რუსულის მეტი არაფერი არ იცოდა. ახლა ჩემზე უკეთესად ლაპარაკობს ქართულად მაგი (დოიუდმილა ჯიჯელავა, თბილისი).

აფხაზეთის ქართველობის საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწილი სრულყოფილად ორ ენას ფლობდა: რუსულსა და მეგრულს, ქართული ბერს უჭირდა. რუსულის ცოდნა პრაგმატული საჭიროებით იყო ნაკარნახევი, – გარდა იმისა, რომ აფხაზეთის (და არამხოლოდ აფხაზეთის ტერიტორიაზე) ეს იყო ერთაშორის კომუნიკაციის საშუალება, ამ ენის ცოდნის გარეშე განათლებისა და დასაქმების სფეროშიც პრობლემები იჩენდა თავს:

26. ეზ. (00:01:38:00:01:45) ასე, ოჯახის ართიანწყუბა მშობლუფ დო სკულეფი მუ ნინაშა იჩიებუდით? /ახლა, ოჯახში ერთმანეთთან მშობლები და შვილები რა ენაზე ლაპარაკობდით?/
27. ნ.კ. (00:01:45:00:01:48) რუსულ დო მარგალურ /რუსულად და მეგრულად/
29. ეზ. (00:01:50:00:01:55) ასე, ა, თქვა ქორშუნან და სკოლაშა... ნამ სკოლაშა იდით, რუსულშა თუ... /ახლა, ა, თქვენ თუ გახსოვთ და სკოლაში... რომელ სკოლაში წახვედით, რუსულში, თუ.../
30. ნ.კ. (00:01:55:00:01:56) რუსულშა /რუსულში/.
31. ეზ. (00:01:56:00:01:58) აჰა, რუსულ სკოლაშა იდით /აჰა, რუსულ სკოლაში წახვედით/.
32. ნ.კ. (00:01:58:00:02:01) დო ალბათ თიშენ რე, უმოსო რუსულ ბრაგადანდითინ /და ალბათ იმიტომ,ა, უფრო რუსულად რომ ვლაპარაკობდით/.
33. ეზ. (00:02:01:00:02:04) ასე, მუშენ დუ, მაგალითო, რუსულ სკოლაშა მუშენ მუშაიყუნეს? /ახლა, რატომ იყო, მაგალითად, რუსულ სკოლაში რატომ შევიყვანეს?/

34. ნ.კ. (00:02:04:00:02:07) სხვათა შორის, ათე- ათე კითხვას ბრელ მისვენდუ /სხვათა შორის, ამ- ამ კითხვას ბევრი მისვამდა/.

35-38. ნ.კ. (00:02:07:00:02:13-00:02:20:00:02:24) მუშენდა, მარგალურ მიჩქდეს, ქორთული მიჩქდეს დო რუსულ მოსაჭირდეს, ჯგირ რუსულ მოსაჭირდეს. დო ურთიერთობამ გურშენი. აფხაზაწყემა რუსულო ბრაგადანდით, სომეხწყემა რუსულო ბრაგადანდით, რუსეფწყემა თავისთავად რუსულო დო ათემ გურშენი /რატომდა, მეგრული ვიცოდით, ქართული ვიცოდით და რუსული გეჭირდებოდა, კარგი რუსული გეჭირდებოდა. და ურთიერთობის გამო. აფხაზთან რუსულად ვლაპარაკობდით, სომეხთან რუსულად ვლაპარაკობდით, რუსებთან თავისთავად რუსულად და ამის გამო/.

39-52. ეზ. (00:02:24:00:02:27-52(00:02:59:00:03:04) დო ქორთული სოვრეშე გიჩქდეს, ოჯახის მარგალურო- მა იფჩიებუქენ თეში. არძოს თენა ოსაჭირდუნ თიშენ, მეტ მუთუნშენ ვარ. ასე, მარგალიშ ოჯახის ქორთულო დო მარგალური რაგადი რდგ ირიათო, ახლა, მეგრელის ოჯახში ქართული და მეგრულად ლაპარაკი იყო სულ, მარა რუსული არძოს უჩქენა, ჯგირო უჩქენა /მე რომ ვლაპარაკობ ისე ყველას რომ სჭირდებოდა, იმიტომ, მეტი არაფერი. ახლა, მეგრელის ოჯახში ქართული და მეგრულად ლაპარაკი იყო სულ, მარა რუსული არძოს უჩქენა, ჯგირო უჩქენა/ (ნონა კეეკეესკირი, თბ., მოსკ. პრ.).

დეენილი მოსახლეობის ნაწილი შეიღებს ვერ ასწავლის მეგრულსა და სევანურს, მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ მათი (დეენილების) პრობლემა, ეს არის, საერთოდ, დიდ ქალაქში

დაიკვიდრებულ იქნა ადამიანების პრობლემა, რომელთაც, როგორც წესი, სურვილი აქვთ, რომ მათმა შეილებმა მშობლების (მამა-პაპის) მშობლიური ენა იცოდნენ, მაგრამ ამისთვის თვითონ არაფერს ან ვერაფერს აკეთებენ და თუ სათანადო ენობრივ გარემოში საერთოდ არ უწევთ ყოფნა, შეილების თაობა ვერ სწავლობს მშობლების მშობლიურ ენებს.

მაგრამ ერთია ტენდენცია, რომელიც ბუნებრივი მიგრაციის თანამდევია და დროშია გაწეილი და მეორეა მასშტაბები, როდესაც სოციალური კატაკლიზმების შედეგად აღმოჩნდება ადამიანების დიდი მასა არაბუნებრივ ენობრივ გარემოში:

547-549. თ.მ. (0:33:47.000-0:33:00.000) უნდა იცოდეს, იმიტომ რო, ძან გული მწყდება, რუსეთში რომ მიდიან ჩვენები, ჩვენი ბავშვები, რომ იზრდებიან, არ იციან ქართული და ოჯახშიც არ ლაპარაკობენ ქართულად. თუნდაც უნდა ილაპარაკონ, რო ესმოდეს ბავშვს.

550. ლ.ე. (0:34:04.000) აქ კიდევ ის სიტუაციაა, რომ მეგრულად აღარ ლაპარაკობენ.

551. თ.მ. (0:34:06.000) მეგრულად აღარ ლაპარაკობენ.

552-553. ლ.ე. (0:34:08.000-0:34:12.000) და უკვე მეგრული ავიწყდებათ, აგერ აღარ იცის ამ ბავშვმა და ასეა გადაბმული პრობლემები ერთმანეთზე (თამარ მანია, თბ., ნუც. პლ.).

სალომე ფარცვანიას მშობლები ერთმანეთში მეგრულად ლაპარაკობენ, მაგრამ შეილთან ურთიერთობისთვის მხოლოდ ქართულს იყენებენ, ამიტომ სალომე მხოლოდ

იმას ახერხებს, რომ მეგრული ასე თუ ისე ესმის, მაგრამ ვერ ლაპარაკობს:

232 კგ. (0:15:49.000) აბა, ეს ქალბატონი ვინ არის?

233-234. ს.ფ. (0:15:52.000-0:15:58.000) მე ვარ სალომე ფარცვანია, დაეხადე 1991 წლის 3 თებერვალს, ქ. სოხუმში. როდესაც სოხუმიდან ეი. წამოვედით ვიყავი წლის და რვა თვის.

261. ს.ფ. (0:17:56.000) რომელ ენაზე დაიწყე ლაპარაკი?

262. ს.ფ. (0:17:58.000) ქართული, რა თქმა უნდა, ქართულად.

263. ლ.ე. (0:18:01.000) მშობლები ამ ენაზე, ქართულზე გელაპარაკებან?

264-266. ს.ფ. (0:18:02.000) რავი, მეგრული ლაპარაკიც მიდის სახლში, მაგრამ უფრო ქართულია.

265. ს.ფ. (0:18:07.000-0:18:11.000) თუ მეგრული ეხლა, დედაჩემი და მამაჩემი ერთმანეთში რაღაცას იტყვიან თორე, ასე რომ უფრო მეტად ქართული. ერთმანეთში მეგრულად საუბრობენ?

268. ს.ფ. (0:18:14.000) კი.

269. ლ.ე. (0:18:17.000) თქვენთან, ბავშვებთან, უფრო მეტად ქართულად?

270-273. ს.ფ. (0:18:20.000-0:18:31.000) ნუ ეხლა, დედაჩემი.. თუნდაც ორივე ჩემი მშობლები რაღაცას გვეტყვიან, რაღაცას მეგრულად. გვესმის ასე თუ ისე, მაგრამ, მაგრამ, როგორც ისეთი ჩვენგან პასუხი მიიღონ ეს არასოდეს არ არის. იმიტომ რომ ჩვენ არ ვიცით იმ ღონეზე, რო ჩვენ რაღაც პასუხი გავცეთ.

274. ლ.ე. (0:18:35.000) მოდი მეგრულად გადადი აბა.

275. ს.ფ. (0:18:37.000) ვაიმე, იმდენი არ ვიცი.

287. ლ.ე (0:19:27.000) მარგალურო დღას ვაირაგადუნო მუჟუნო მითინწყემა? /მეგრულად არაეისთან გილაპარაკია რამე ვინმესთან?/
288. ს.ფ. (0:19:30.000) ვარ /არა/.
289. ლ.ე (0:19:31.000) მუშენი? ა, მაგალითო, ნათიწყემა? რატომ? აი, მაგალითად, ნათიასთან?
290. ს.ფ. (0:19:34.000) ეამიჩქე იმ დონეზე, რომ რაღაც ვილაპარაკო /არ ვიცი იმ დონეზე, რომ რაღაც ვილაპარაკო/
291. ლ.ე (0:19:42.000) ვაგოკონო გიჩქუდასე რაგადი თავისუფალონე? /არ გინდა ლაპარაკი იცოდე თავისუფლად?/.
292. ს.ფ. (0:19:44.000) ქო, მუჭო ვარი, მოკო /კი, რა თქმა უნდა, მინდა/.
- 293-296. ლ.ე (0:19:47.000-0:20:05.000) დო- მუჭო ოკო მოხედასე თექე რაგადი გიჩქუდასე მარგალურო? მარგალურო ვარაგადე, ვადურაგადე ვარა დიდასე, ვარა მუმასე, ვარა მეზობელსე ვარა მეგობარსე და ხო ვედიგურუანქე, ხო ვადგაგურე მარგალური? ან მეგობარს და ხომ ვერ ისწავლი, ხო ვერ ისწავლე მეგრული? სი თვითონ ქუგოკონო, ქონდომულენქო მარგალურო რაგადისე? /და.. როგორ უნდა მოხდეს ეს, ლაპარაკი რომ იცოდე მეგრულად? /თუ/ მეგრულად არ ილაპარაკე, არ დაელაპარაკე ან დედას, ან მამას, ან მეზობელს, ან მეგობარს და ხომ ვერ ისწავლი, ხო ვერ ისწავლე მეგრული? შენ თვითონ გინდა, ცდილობ მეგრულად ლაპარაკს?/
297. ს.ფ. (0:20:09.000) ქო, მუჭო ვარი, მოკო /კი, მინდა, როგორ არა/.
298. ლ.ე (0:20:13.000) მარა იშენ გინურქე ქორთულიშა /მაგრამ ისევ გადადიხარ ქართულზე/.

299. ხ.ფ. (0:20:14.000) ქო /კი/ (სალომე ფარცვანია, თბ., ნუც.
პლ.).

ლექსიკური კითხვარების შევსებაზე მუშაობისას
აღმოჩნდა, რომ ბევრი სიტყვა დავიწყებას მიეცა:

114.ეზ. (00:07:46:00:07:58) ასე ათე კითხვარებს ვავსენდითგნ,
მარგალურ სიტყვეთ ბრელ გაუდესო გოჭყოლადირ თუ უმოსო
რშუდეს? /ახლა ამ კითხვარს რომ ვავსებდით, მეგრული
სიტყვები ბევრი გქონდათ დავიწყებული თუ უმეტესობა
გახსოვდათ?/

115-116. გა. (00:07:58:00:08:01-00:08:01:00:08:04) ქო, უმოსო
გოჭყოლადირ მაფუ. ვთოხუთ წანა რე თითქმის ვორეკ თაქინ
/კი უფრო დავიწყებული მაქვს. თხუთმეტი წელია თითქმის, აქ
რომ ვარ/.

117-118. ეზ. (00:08:04:00:08:09-00:08:09:00:08:13) დო ასე ოჯახის,
სოფელს თე სიტყვეფ აქტიურ რდუო? თქვა მუჭო რშუნა ასე,
ათე ლექსიკა ასე ნამდგას ჩქე ვავსენთგნ /და ახლა ოჯახში,
სოფელში ეს სიტყვები აქტიური იყო? თქვენ როგორ გახსოვთ
ახლა, ეს ლექსიკა, ახლა რომელსაც ვავსებთ/.

119. გა. (00:08:13:00:08:20) ათე ლექსიკაშ უმოსი ხოლო რდგ, აქ ვარე
აღნიშნული ე ლექსიკა... /ამ ლექსიკაზე მეტიც იყო, აქ არ არის
აღნიშნული ეს ლექსიკა/ (გეაძაბია ანატოლი, თბ., მოსკ.
პრ.).

როცა ოჯახი „მოწოდების სიმადლეზე“, ტრადიციული ენობრივი სტატუს-კვოს შენარჩუნება თურმე დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს:

119-123. ეზ. (00:07:58:00:08:20) აი, რომ შეადართ ეხლა... აი, ასეთი შედარება გავაკეთოთ, თქვენი ოჯახი, როცა თქვენ ბავშვი იყავით და თქვენი მშობლები ოჩამჩირეში ერთმანეთთან... ხომ ვთქვით, მეგრულად, რუსულად, ქართულად, და აი, ახლა თქვენ და თქვენი შვილები, ურთიერთობა სხვადასხვა ენაზე, აი, რას ხედავთ საერთოს და განსხვავებულს კიდევ რას?

124-125. ნ.კ. (00:08:20:00:08:28) მეგრელებს... როგორც სამ ენაზე ვმეტყველებდით იქ, ჩემს სახლში, ისეა აქ, ჩემს ოჯახში, შვილებთანაც.

126. ეზ. (00:08:28:00:08:30) აჰა, იგივე-

127-128. ნ.კ. (00:08:30:00:08:37) იგივეა. აი, ზოგჯერ, ისე, ისე, ისე, მარა ყველა ენა ცოტ-ცოტა იციან კარგად, აი, ყველა ენას...ზე ლაპარაკობენ.

129. ეზ. (00:08:37:00:08:42) ესე იგი, რუსულზეც კი ელაპარაკებით მაინც, რუსულადაც კი შეილს, ხო?

130. ნ.კ. (00:08:42:00:08:47) ზოგჯერ კი, მინდა, რო იცოდეს მაინც, მინდა, რო იცოდეს.

131. ეზ. (00:08:47:00:08:52) ანუ, ამ მხრივ, ფაქტიურად ეგ სურათი არ შეცვლილა. რაც იყო თქვენი ბავშვობის დროს...

132. ნ.კ. (00:08:52:00:08:57) უფრო ნაკლებად რუსული, მარა მაინც რო იცოდეს ენა, მინდა.

133. ეზ. (00:08:57:00:09:01) და ამიტომ ელაპარაკებით ამ ენაზე. (ნონა კეკეკესკირი, თბ., მოსკ. პრ.)

30. ეზ. (00:02:22:00:02:24) მეგრული იციან შვილებმა?
31. გვ. (00:02:24:00:02:32) კი. მე ეს არ დავუშვი. ოჯახში სულ მეგრულად ვლაპარაკობდით ჩვენ და ვლაპარაკობთ ახლაც.
32. ეზ. (00:02:32:00:02:36) აპა. თვითონ არ აპროტესტებდნენ შვილები?
- 33-36. გვ. (00:02:36:00:03:17) არა, არა... არ აპროტესტებდნენ. იმათ ყოფნიდათ ის გარემო, რაც იყვნენ აქ და ქართულად მეტყველებდნენ ბავშვები. სკოლაში ქართულად. მერე-ბავშვებში რო იყვნენ. ყველაფერი ეს... ყოფნიდათ მაგათ და სახლში ჩვენ მეგრული ენით ვლაპარაკობდით ერთმანეთთან და უფრო მეტად... ბებია ქართულად... კარგად ლაპარაკი არ იცოდა და სულ ყოველთვის ველაპარაკებოდით მეგრულად, როგორც ბავშვები, ისე ყველა ოჯახის წევრი ((გეაძაბია ანატოლი, თბ., მოსკ. პრ.).

33. ლ.ე. 0:02:10.520 თქვან მოთაღეფს ქოუჩქუნო მარგალური? /თქვენმა შვილიშვილებმა იციან მეგრული?/
34. ფ.მ. 0:02:13.800 მუჯოხო ვარ, არძო მარგალეფ რენა ღო მარგალურ მუჭო ვაუჩქ /რას ქვია არა, ყველა მეგრელები არიან და მეგრული როგორ არ იციან/,
35. ფ.მ. 0:02:17.920 მარგალური, ქორთული /მეგრული, ქართული/(ყუფუღლი მორგოშია, თბილისი).

სხვათა შორის, დადასტურდა ფაქტებიც, როდესაც დენილებმა მეგრული თბილისში, ლტოლვილობის დროს ისწავლეს.

- 425-426. ა.ი. (00:32:37.000-00:32:40.000) ამხანაგი გამოვიდა და უთქვია:
ეს მეგრული კია, მაგრამ მეგრული არ იცისო. და ქართულად
ელაპარაკეთო.
- 427-434. ლ.ე. (00:32:45.000-00:33:19.000) აქ, ეხლა, უკვე ისწავლეს?
საინტერესოა, აი, ახლა თქვენთვის... რითი ახსნით, ბევრჯერ
ვაფიქსირებთ ჩვენ ამას და იმიტომ გვაინტერესებს. გვეუბნებიან,
რომ ე.ი. იქ, რომ ვიყავით, სოხუმში რომ ვიყავით, გალში რომ
ვიყავით, ოჩამჩირეში რომ ვიყავით, ქართული არ ვიცოდი და აქ
ვისწავლეთ ქართული ან პირიქით, ვთქვათ, მეგრული იქ არ
ვიცოდი, იქ რო ვიყავი და აქ ვისწავლე მეგრული. აი, რატომ
ეხლა, აქ, თბილისში, რატომ უნდა ესწავლა მეგრული ადამიანს?
434. ა.ი. (00:33:24.000) იმიტომ, რომ კომპაქტურად ვართ აქ
დასახლებული ყველა და- (აღეკო იოსაეა, თბილისი).

ახალ ენობრივ რეალობაში დევნილ მეგრულ-სვანებს
სიტუაციის მიხედვით უწევთ სამეტყველო კოდის შეცვლა:

- 132 ლ.ე. 0:08:33.280 აქ მეზობლებს ერთმანეთთან რა ენაზე გაქვთ
ურთიერთობა?
133. ფ.მ. 0:08:36.560 ქართული, მეგრული, არ ვარჩევთ ამას.
134. ლ.ე. 0:08:39.960 თანაბრად.
135. ფ.მ. 0:08:40.800 ჰო, ქართული, მოიცა, მეგრელები ვართ ახლა
ქართულად ... ის, მაინც...
136. ლ.ე. 0:08:47.640 როგორც მოგიხერხდებათ ისე.
137. ფ.მ. 0:08:49.520 ჰო, მეგრელები არიან და როგორ სულ
ქართულად იმან ილაპარაკოს... ქართულად ვეუბნები, მაგრამ არ
არის აქ, მეგრელები ვართ ყველა...

139. ჭ.ქ. 0:08:56.480 ამიტომ უფრო მაინც მეგრულად ლაპარაკობთ.
140. ფ.მ. 0:08:58.200 ა?
141. ჭ.ქ. 0:08:58.840 უფრო მაინც მეგრულად?
142. ლ.ე. 0:09:00.200 ხო რა.
143. ჭ.ქ. 0:09:01.040 უფრო ხშირად.
144. ფ.მ. 0:09:02.000 კი მეგრული, აბა როგორ, კი, თუ ქართულად
დამიწყო ლაპარაკი (?)
145. ლ.ე. 0:09:08.440 თქვენც აყვებით ქართულში, მარა მერე
გადადიხართ მეგრულში.
146. ფ.მ. 0:09:10.680 თუ ქართულად მითხრა, ქართულად ვეჭვო
მაგალითად.
147. ფ.მ. 0:09:13.480 ქართულად თუ დამელაპარაკება, ქართულად
ვეჭვო.
148. ფ.მ. 0:09:16.440 აბა ის ქართულად ამბობს და მე მეგრულად, (?),
ისე როგორც-
149. ჭ.ქ. 0:09:23.400 მოგეხერხებათ...
150. ფ.მ. 0:09:23.960 ისე ვამბობთ (ფუფუელი მორგოშია,
თბილისი).

8. სამეტყველო კოდეზის შერევა

სამეტყველო კოდეზის მონაცვლეობის მიზეზი შეიძლება სხვადასხვა იყოს:

არ არის დიდი იშვიათობა, რომ ადამიანი ერთზე მეტი ენა იცოდეს, მაგრამ ამათგან, ჩვეულებრივ, მან ერთი ენა იცის მეორეზე (სხვებზე) სრულყოფილად, კრიტიკულ სიტუაციაში, ანუ სიტუაციაში, როდესაც ის შესაფერის სიტყვასა თუ ფრაზას ვერ პოულობს, მიმართავს იმ ენას, რომელიც ყველაზე კომფორტულია მისთვის.

ბელა ქერქაძე ქართველია, რომელმაც რუსული განათლება მიიღო, მეგრულ ქმარზე გათხოვების შემდეგ ისწავლა მეგრული, ქართულიც, როგორც თვითონ ამბობს, ქმარმა ასწავლა სათანადოდ. ახლაც მეტყველებაში ის ხშირად მიმართავს რუსულ სიტყვებსა და კონსტრუქციებს, – ეს არის ენა, რომელიც მისთვის ყველა ენაზე კომფორტულია:

75ბ.ქ. (00:06:32:00:06:39) არა, ჩვენ... არა, ქართულად... დიახ, სკოლა რო იყო და ჩვენ სკო... სკოლაში ქართულად ვმუშაობდით.

76ბ.ქ. (00:06:39:00:06:50) ქართული მეტყველება იყო. ეხლა მეტყველება იქ მანდაშინც– ხო იცი, სვიაზანო ვსიოს მუზიკოი ტამ, მაგრამ მაინც ქართულად მიდიოდა.

77.ბ.ქ. (00:06:50:00:06:56) და რუსებიც იყო ძალიან ბევრი აქ. ~~ეჭლ. ეჭლ ბილლ კამსამოლსკაია სტროიკა~~ და ძალიან ბევრი რუსები იყო და ეხლა რუსებთანაც გეჭონდა ურთიერთობა აქ.

58.ბ.ქ. (00:05:04:00:05:06) კი, როგორ არ იცოდნენ, ალბათ იცოდნენ. აი, ~~მეფელუ საბოი ანი რაზგავარიცაოი, მეგრული, მეფელუ საბოი~~. მაგრამ ~~ეჭლ დლოა მენია ბილლ კაკ კიტაისკი იაზიკ~~ (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ასეთი რუსულ-ქართული და რუსულ-მეგრული კომბინაციები ჩვეულებრივია, მაგრამ ასევე ჩვეულებრივია რუსულ-ქართულ-მეგრული სამეტყველო კოდებით მანიპულირება:

1.ბ.ქ. (00:00:00:00:00:18) ~~რევალუცია კავდა და პერევეროტ კავდა ბილ, უკული სკოლა დაინგრა და მერე სახლებში ემუშაობდით და ა ესეთი ცული ცხოვრება წავიდა მერე~~ (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ლიუდმილა ჯიჯელავამ აფხაზეთში მხოლოდ მეგრული და რუსული იცოდა, ქართული მან თბილისში ისწავლა. ბუნებრივია, რომ რუსული მისთვის კომფორტული ენაა და ამ ენის გამოყენებით (სიტუაციიდან გამომდინარე, მხოლოდ რუსულით ვერ იმეტყველებს, ამიტომ ქვეცნობიერად მიმართავს რუსულ-ქართულ კომბინაციას), უკეთ ახერხებს აზრის გადმოცემას:

376. ლ.ე (00:23:23.000) და იმ აფხაზებს თუ ჰქონდათ სურვილი, რომ ქართული ესწავლათ?

377. ლ.ჯ. (00:23:27.000) არა, ანი ნიხატელი ვაფშემ უწიტსია

378. ლ.ე. (00:23:30.000) რატომო, რას ამბობდნენ?

379. ლ.ჯ. (00:23:31.000) რა ვიცი, არ უნდოდათ.

380. ლ.ჯ. (00:23:33.000) და გაქვეთილიც ისე გადიოდა, იზუნალა გრუზინსკი იაზიქ

...

405. ლ.ჯ. (00:25:06.000) გოგოს იმის ნიჭი ქონდა, რუსულად ველაპარაქებოდი გოგოს, ახლა ქიღო ქარგად იცის რუსული. მაღჩიქ ნი თნენ ზნაეტ

...

420. ლ.ჯ. (00:26:05.000) ქართველებს, თბილისელებს- ახ, თქვენ ასე გხვდებათ, ქართული რო არ იცით და რო გადაგყარესო - ვაიმე- კაკლი უტა ნაჩინალი ... სპორ ... ვაფშემ უყას ბილა უყას (ჯიჯელაყა ლიუდმილა, თბილისი).

ერთი სამეტყველო კოდიდან მეორეზე გადასვლის მიზეზი შეიძლება იყოს „ლოკალური“ შეფერხება – რესპონდენტი საჭირო სიტყვას ვერ პოულობს (ან პგონია, რომ ვერ პოულობს) ერთ ენაზე და მომენტალურად გადადის მეორეზე:

37. ზ.გ. (0:02:05.020) (11) ხოდა, ჩვენ რო მივედით, ხის ქარები რომ იყო, (14) ტრიფულ... ინას... ჭიშქარ რენ, ხომ ქიიქუ, ჯამ ინა ულუდუ... პო, ადრე... ცხენიმ გითაქირალ მუდგარენ, ათენა ტრიფულაიტას აფუდუ ფორილი იშო, მთლიანო /ტრიფულ... იმას... ჭიშქარი ხომაა, ხომ იცი, ხის ისა პქონდა... პო, ადრე... ცხენის მისაბმელი რაღაცა რომაა, ეს

ტრიფოლიატს ჰქონდა დაფარული მთლიანად/ (ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).

რესპონდენტი ითვალისწინებს თხოვნას და ქართულად ლაპარაკობს, თუმცა მეგრული ურჩევნია და გადადის კიდევაც მეგრულზე. ისევე ქართულზე გადასვლის მიზეზი ხდება საუბრის დროს მესამე პირის – ბავშვის გამოჩენა, რომელსაც ქართულად უნდა მიმართო:

494.ფ.კ. (38:51:38:54) ახლა გეტყვი, ახლა ახალგაზრდობას ჩემს.

495. ჭ.კ. (38:54:39:01) ჰო.

496-503.ფ.კ. (39:01:39:59) მეზობელ ბიჭთან მქონდა ლაპარაკი- ეს მეზობელი ბიჭი მოვიდა ჩემთან. ქუმორთუ თექ ჩქიმდა- მარგალური გეჩიებუქ. ქუმორთუ ჩქიმდა დო მა სი ოკო მოლმაცუნევა ოკოვე, მიწუ- თოლიშ ოძირაფალო ვაკო, გინილენს ჭკუაშე- ოდო, ჯგირი. ექ- ამას იცნობ, ბებია? ოდო, ქუმორთუ თექ თე ბოშიქ /მოვიდა ეს ჩემთან- მეგრულად გელაპარაკები. მოვიდა ჩემთან და მე შენ უნდა წამომყევო, მოიხრა. თვალის დასანახად არ უნდა, გადავა ჭკუაზე- ჰოდა, კარგი. ამან... ამას იცნობ, ბებია? ჰოდა, მოვიდა ეს, ეს ბიჭი/.

561.ფ.კ. (45:46:45:49) ბებია... ბებია, ეს წაიღე სახლში (ყუყუელი კანკია, ზუგდიდი, თბილისი).

საუბრისას პატარას გამოჩენას აქტუალური კოდებიან (რომელზეც მეტყველებს კონკრეტულ სიტუაციაში) „დაპროგრამებულ“ კოდზე გადაჰყავს რესპონდენტი. აღსანიშნავია, რომ ამ კონკრეტულ სიტუაციაში ბავშვი მეგრულად მიმართავს ბებიას, ბებია კი თავიდან

ქართულად ეკონტაქტება, მერე კი საერთო კონტექსტს „უბრუნდება“, თუმცა ქართულად აგრძელებს:

156.ც.თ. (13:32:13:32) მიწის სამუშაო_ ხოლო ვეშილეზე ბარუა, ზაჩქუა_

160.ც.თ. (13:45:13:48) ნახუა ახლა ჭიჭე ბაღანა ქორედა, მუჭო ვარ, მარა_
პა, ბები_

161.დ. შ. (13:48:13:51) კაკა მოკო /ტუალეტში მინდა/.

162.ც.თ. (13:51:13:52) გააკეთე მერე

163.დ. შ. (13:52:13:57) გარშოკ ვარე /ქოთანი /გარშოკი/ არ არის/.

164.ც.თ. (13:57:14:05) მუ ფქიმიანთ ასე. მებდინით კოჩი. მოიღანქ ასე /რა
ექნათ ახლა. დავილუპეთ კაცი. მოგიტან ახლავე/.

165-167.ც.თ. (14:05:14:28) – თუ შემთხვევით ნახედნენ ერთმანეთს, კარგი
ანდა ჩაერეოდა მაჭანკალი და აჩვენებდა ბიჭს და გოგოს ერთმანეთს_ თუ
მოეწონებოდათ, იქნებოდა ნიშნობა. თუ არადა ესიო (ცისანა თოორდია,
ზუგდლიდი, ინგირი).

არის ასეთი მომენტიც: რესპონდენტმა მეგრული იცის (ეს
ჩანს საუბარში), მაგრამ კონკრეტულ სიტუაციაში იგი –
ინტელიგენტი ადამიანი, ექიმი, კომუნიკაციისთვის მაინც
ქართულს ირჩევს, რადგან მას ესაუბრება ენათმეცნიერების
ინსტიტუტის დირექტორი და ეს გარემოება ერთგვარ
ოფიციალურ სახეს აძლევს კომუნიკაციას. თანაც, ატყობს,
რომ აზრის გამოსათქმელად მას ქართული უფრო
დასჭირდება. სწორედ ამიტომ ითხოვს ის ნებართვას,
მეგრულიდან ქართულზე გადავიდეს:

124.ეზ. (00:08:41:00:08:45) მუშ ბრალ რე თენა თქვან აზრით? მუშ ღროს ალბათ გიჩქდეს, ხო? /რისი ბრალა ეს, თქვენი აზრით? თავის ღროზე ალბათ იცოდით, ხო?/

125.გვ. (00:08:45:00:08:56) ქო. მუშ ღროს მიჩქდეს ღო ასე უკვე- ხანი- ვერ გაეიხსენე- ვერ გაეიხსენე /კი. თავის ღროზე ვიცოდით და ახლა უკვე- ასაკი- ვერ გაეიხსენე- ვერ გაეიხსენე/.

133.გვ. (00:09:51:00:09:54) მახსოვს... ქართულად...

134.ეზ. (00:09:54:00:09:54) შეიძლება...

133.გვ. (00:09:54:00:09:56) ვილაპარაკო, შეიძლება?

134.ეზ. (00:09:56:00:09:57) ღიხ (გეაძაბია ანატოლი, თბილისი, მოსკ. პრ.).

თანამოსაუბრემ იცის, ვთქვათ, მეგრულიც და ქართულიც, – ორივე ენით ხდება მანიპულირება. კოდიდან კოდზე გადასვლა ამ ღროს სპონტანურად, თანაც სამეტყველო კოდების მონაცვლეობა ხდება არამხოლოდ ფრაზების მიხედვით, არამედ თვით ფრაზების შიგნითაც (როგორც ჩანს, იმასაც აქვს მნიშვნელობა, რომ კომუნიკაციის პარტნიორი ახლობელი ადამიანია – ამის გამო ის უფრო მეტ თავისუფლებას ანიჭებს თავს, 'სუდმეტად არ „წვალბოს“ საჭირო სიტყვების ძებნისას, ინსტინქტურად გადადის იმ კოდზე, რომელიც კონკრეტული აზრის გადმოსაცემად უფრო უპრიანი ჰგონია. ცხადია, მონოლინგუთან სულ სხვანაირი იქნება მისი მეტყველება – მონოლინგუური და არა შერეული):

95. ზ.გ. (0:05:06.050) (10) ინაქ იქ იშო მედინუ სოხუმს ღო მუ მიჩქუ-
კარლმე, დეიკარგა /იქით დაიკარგა სოხუმში და რა ვიცი- კარორე,
დეიკარგა/.

96. ზ.გ. (0:05:10.050) (17) ხოდა, მერე გადარჩა ესე იგი ეს- თაყადები.

98. ზ.გ. (0:05:17.050) (22) რა მოხდა, რა ჯანდაბა მოხდა და ეპატია რა
ეს, ქიზირიას ეგი

99. ზ.გ. (0:05:22.050) (25) კიზირიაშ ჭკირუაქ ქეპატუ- ჭკირუა ვარ,
დოღურუდუ ქოჩი, მუ ალოლედუ აბა /ქიზირიას დაჭრა ეპატია- დაჭრა კი
არა, მოკვდებოდა კაცი, რა მოუვიდოდა აბა/.

100. ზ.გ. (0:05:25.050) (28) ქილეს გეგლათოლუნდეს თიწქუმან /მკლავს
რომ ჩამოასხეპავდნენ მაშინ/.

101. ზ.გ. (0:05:28.050) (34) ნუ, ქეპატუ, მთავრობაქ ქაპატუ დო... /ნუ,
ეპატია, მთავრობამ აპატია და.../.

102. ზ.გ. (0:05:34.050) (36) რომელ წელს დეილუპა, მაგი არ მახსოვს
ახლა მე.

124. ზ.გ. (0:07:17.070) (20) -მაშინ ყოფილა ვილაკ განთქმული ყაჩაღი,

125. ზ.გ. (0:07:20.070) (24) განთქმული ყაჩაღი ქი არა, რევოლუციონერი
ყოფილა ვილაკა ტყეში

126. ზ.გ. (0:07:24.070) (31) და მაგან არუქა- ოო, გვარი- გვარ ვაფშუ თი
რევოლუციონერიში /და მაგან არუქა- ოო, გვარი- გვარი არ მახსოვს იმ
რევოლუციონერის/ (ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).

67.ც.ქ (00:05:56:00:05:57) ასეთი მდგომარობა იყო.

96.ც.ქ (00:08:24:00:08:33) ჩვენ დედაჩემთან არ გვიჭირდა ამდენი იმიტომ
რომ ბიძაჩემს ეძლეოდა კუპონ... იყო...

97.ც.ქ (00:08:33:00:08:40) კუპონ მუ ფშუ, ბო... ტალონი. ტალონი იყო და ტალონზე ერგებოდა ფქვილი /კუპონი რას მახსოვს, კაცო... ტალონი. ტალონი იყო და ტალონზე ერგებოდა ფქვილი/.

99.ც.ქ (00:08:48:00:08:54) ჰოდა, ჩვე... ჩქიმშენ დედა... /ჰოდა, ჩვე... საწყალი დედა.../

100.ც.ქ (00:08:54:00:08:57) დედაქ, მუ ჯოხო, ნატაშას ქელუნიაო, მუშ ჩილდოსკუას ქელუნიაო /დედამ, რას ჰქვია, ნატაშას თუ აქვსო, მის ცოლ-შვილს თუ აქვსო/.

101.ც.ქ (00:08:57:00:09:01) პუხშა ქუმუბუნუაფუ, თენა მუდგარენუშა ქენურღუაფუ /ზურგზე მოუკიდია, ეს რაღაცაში ჩაუყრია/.

102.ც.ქ (00:09:01:00:09:06) წასულა იმას... ზედაეწერში იყენენ მაშინ ესენი.

108.ტ.ქ (00:09:23:00:09:24) ეისი მამა?

109.ც.ქ (00:09:24:00:09:29) იმ... ნატაშასი გრიშაშ ოსურიში. სი ნატაშას ქუმოჭიშაფუქო? /იმ... ნატაშასი. გრიშას ცოლის. შენ ნატაშას მოსწრებიხარ?/

110.ც.ქ (00:09:29:00:09:32) ქო, მუნერო ვარ, მარა... აქ რა უნდოდა იმას? /კი, როგორ არა, მაგრამ... აქ რა უნდოდა იმას?/

111.ც.ქ (00:09:32:00:09:34) ნატაშას... ნარაზენს... /ნატაშას... ნარაზენში.../

112.ც.ქ (00:09:34:00:09:36) კი, მარა ის კაცი აქაური იყო?

113.ც.ქ (00:09:36:00:09:38) ეის კაცი... ო, ის აქ ცხოვრობდა ის რუსის კაცი.

117.ც.ქ (00:09:49:00:09:50) ეს არ ვიცოდი.

118.ც.ქ (00:09:50:00:09:58) ოო... ნატაშას მამა. უკულ მიდართეს ინექციში, უკრაინაშა... თაქი რდეს /ოო... ნატაშას მამა. მერე წავიდნენ ისინი იქით, უკრაინაში... აქ იყვნენ/ (ციცინო ქირია, ხობი, ხამისქური).

18.ც.ქ. (00:01:12:00:01:16) მერე... აბა, მუ გისხუნუნია, მიწის /მერე... აბა, რა გირჩენიაო, მითხრეს/.

19.ც.ქ. (00:01:16:00:01:18) ათაქ ჟირწლიანი ინსტიტუტი რდუ, ზუგდიც /აქ ორწლიანი ინსტიტუტი იყო, ზუგდიდში/.

20.ც.ქ. (00:01:18:00:01:26) მარა, რამდენ... საშუალო არ დამიმთავრებია, მეთუ კლასში გადავედი.

21.ც.ქ. (00:01:26:00:01:29) ცხრა კლასი დავამთავრე.

22.თ.ქ. (00:01:29:00:01:33) ენაშ ატესტატ მა ეამლუდუ, თაქ ჩუვებარკო გამოცდევინ /ამის ატესტატი არ მქონდა, აქ რომ ჩამებარებინა გამოცდები/.

35.ც.ქ. (00:02:27:00:02:29) მეოთხე კურსზე დაგაჯენო, მიწუ /მეოთხე კურსზე დაგესვამო, მითხრა/- (ციციჩიო ქირია, ხიობი, სამისქერი).

127. ზ.გ. (0:07:31.070) (36) თის უჩუქებუ თეშა. სოვრე გეგენქია ქაროჩე ზონარსიან, თევრე ოყოთი თიშ დიდა ვარდასია ართი /იმას უჩუქებია ამისთვის. საიდანაც გაიგონებ ხმასო, იქით ისროლეო მაგის დედა არ იყოსო ერთი/.

128. ზ.გ. (0:07:36.070) (39) ტყაშა რდუ გაჭირებული ოსურამო ნტებული ჟირხოლო /ტყეში იყო გაჭირებული ცოლიანად გაქცეული ორივე/(ზუჟრაბ გოგია, ზუგდიდი).

ერთი ენა ნაკლებად პრესტიჟულია თუ შესაფერისი, ამიტომ ამა თუ იმ სიტუაციაში დგება უფრო პრესტიჟულ ენაზე გადასვლის „საჭიროება“ (თუმცა ეს „პირობა“

მალევე ავიწყდება რესპონდენტს და ღამის ყოველ ფრაზაზე იცვლის სამეტყველო კოდს:

47. ც.კ. (00:02:58:00:03:02) ქუმორთუ ცოდა ვალექ, ახადო, მიწუ.. წერს ისაჲ /მოვიდა საწყალი ვალე, ჰოდა, მითხრა.../

49. ზ.კ. (00:03:02:00:02:04) კი.

50. ც.კ. (00:03:04:00:03:05) მაშინ ქართულად ვიტყვი, კაცო.

51. ც.კ. (00:03:05:00:03:08) მიდი, კაცო. მუ რენია უკული? /მიდი, კაცო. რაო მერე?/

52. ც.კ. (00:03:08:00:03:15) იქით უნდა წავსულიყავითო სანახავად, მაგრამ მე დავიბარეო, მერი. ასეა საქმე, ის მომწონს, მინდა იმის ყიდვა.

58. ც.კ. (00:03:42:00:03:47) პოპნარი ქიმიწუ ჩქიმ მუანთილქ /გადირია /"პოპნარი ქნა"/ ჩემი მამამთილი/.

59. ც.კ. (00:03:47:00:03:50) გაგიჟდა კაცი რატომ? არაო, შენ ჩემს სახლში უნდა მეყოლე, მე შენს ხელში უნდა მოეკვდეთო. აქაც ვიქნები, იქაც ვიქნები. ის კარგი ოჯახია, ნამდვილად შესაძენი ოჯახია და დათანხმდიო.

67. ც.კ. (00:04:23:00:04:24) გეჯალუ ბოში ე კოჩქ /გაგიჟდა, ბიჭო, ეს კაცი/.

68. ც.კ. (00:04:24:00:04:29) ასეა ათნა ირფელი მერიშ ბრალი რენია. ქეთარაგადუა /ახლაო, ეს ყველაფერი მერის ბრალი არისო, შეგულისანაო.../

81. ც.კ. (00:05:24:00:05:27) არძოს ჩამოგითვალენსია, საამაყოთ მიორჩქუნია /ყველას ჩამოგითვლისო, საამაყოდ მიაჩნიაო/.

82. ც.კ. (00:05:27:00:05:31) თუ უნდათო მაგათ წასვლა, ნუ დაუშლიო.

83. ც.კ. (00:05:31:00:05:34) საამაყო საქმე არისო.

84. ც.კ. (00:05:34:00:05:35) მარა გეხანგუ (ციცინო ქირია, ხობი, ხამისქური).

ჩვეულებრივ, რომელ ენაზეც ეკითხები ან ითხოვ პასუხს, იმ ენაზე გასასუბნენ, მაგრამ ხანდახან თანამოსაუბრე „ჯოუტდება“, საჭირო ხდება გამუდმებული შესხენება, რომ სხვა გზით არ წავიდეს, – და ეს ხდება თავისთავად, ძნელია რამე ხელმოსაჭიდი შინაგანი მოტივაციის მექანიზმის პოვნა, გარდა იმისა, რომ მას ქართულად ლაპარაკი უფრო მოსწონს:

504. რ.გ. (0:25:22.250) (24) *თქვენი საქმე არ არი, მე ეს მომწონსო და...*

505. ჭ.ქ. (0:25:24.250) (24) *მარგალური-/მეგრული-/*

506. რ.გ. (0:25:24.250) (35) *ო, ღო ქიმეჩუ ვობშემ რა, თანხმობა. ეგრე იყო... მერე გაერ... ქე... გაერნდით ჩვენ, მოკლედ, ანგელოზები /პოდა, მისცა "ვობშემ" რა, თანხმობა. ეგრე იყო... მერე გაერ... ქე... გაერნდით ჩვენ, მოკლედ, ანგელოზები/.*

507. ჭ.ქ. (0:25:35.250) (38) *ესე იგი, თქვა ქორთული დიგურეთო პირველო თუ მარგალური, ვარშუ თინა /ესე იგი, თქვენ ქართული ისწავლეთ პირველად თუ მეგრული, არ გახსოვთ ეგ/.*

508. რ.გ. (0:25:38.250) (46) *ეხლა, ენა ვაფშუ, მარა შეგნებულად რაც მახსოვს ეხლა, საურთიერთობოდ /ახლა, ეს არ მახსოვს, მაგრამ შეგნებულად რაც მახსოვს ეხლა, საურთიერთობოდ/.*

509. რ.გ. (0:25:46.250) (52) *ბებიაწყუმა იშენ მარგალური. ღო განსაკუთრებით, ხო ქოფთქვი, წაკინკლავებაშ მომენტის /ბებიასთან მაინც მეგრულად. და განსაკუთრებით, ხომ ვთქვი, წაკინკლავების მომენტში/.*

510. რ.გ. (0:25:52.250) (56) *მუდავა მირაგადუდეს, ქორთული ვეჩხუპათია, ვარა ვამარჩქილენია ჯგირო /ისაო, გვეუბნებოდნენ, ქართულად ნუ ჩხუბობთო, თორემ არ მესმისო ქარგად/.*

511. რ.გ. (0:25:56.260) (02) ჩქარ-ჩქარა ლაპარაკობთო და არ მესმისო. ხოდა, მე ერთი მახსოვს ეს ეხლა.
512. რ.გ. (0:26:02.260) (07) ჩემი ის თუ. ის პერიოდი არ მახსოვს, მარა გელა რო პატარა იყო, ის ხომ მახსოვს, გელას დაბადება.
513. ჭ.ქ. (0:26:07.260) (08) მარგალურო... /მეგრულად.../
514. რ.გ. (0:26:08.260) (13) გელას მაგალთო ჩქი მარგალურო ვაურაგადუდით. ნუ. ეთემ... /გელას, მაგალითად, ჩვენ მეგრულად არ ველაპარაკებოდით. ნუ. ისე.../
515. ჭ.ქ. (0:26:13.260) (17) თქვა უქვე დიდ ცირეფ რდით დო ქორთულ... უმოსო ინა რდგ, ვარო? /თქვენ უქვე დიდი გოგოები იყავით და ქართულად... უფრო ის იყო, არა?/
516. რ.გ. (0:26:17.260) (21) ო... მუ დიდეუ ეორდით, ბოში, ამშე წანერი, ხუთ წანერი, ათაში /ო... რა დიდები ვიყავით, კაცო, ექვსი წლისა, ხუთი წლისა, ასე.../
517. რ.გ. (0:26:21.260) (24) ბელა რდგ ვით წანერი /ბელა იყო ათი წლის.../
518. ჭ.ქ. (0:26:24.260) (25) ო, მარა ასე გოგერესუდეს მარგალური /პო, მაგრამ "გეგრესებოდათ" ახლა მეგრული.../
519. რ.გ. (0:26:25.260) (29) ეარ, ბო, პროსტა... ვამიჩქუ... არა... მაშინ... /არა, კაცო, "პროსტა"... არ ვიცი... არა... მაშინ.../
522. რ.გ. (0:26:40.260) (44) ქო, თის გიწინქ, მარა ართ წუთის გიწინქ... ეხლა... გაზრდასთან დაქვეშირებით... /კი, მაგას გეტყვი, მაგრამ ერთი წუთი გეტყვი... ახლა... გაზრდასთან დაქვეშირებით.../
523. რ.გ. (0:26:44.260) (46) ერთი მახსოვს მე... ჯულის ნათქვამს გეუბნები.
524. ჭ.ქ. (0:26:46.260) (47) მარგალურო /მეგრულად.../

525. რ.გ. (0:26:47.260) (50) ო- ბელა ჭიჭე რდუანი- მარა ექ ქორთულო რე დო მუჭო ფთქუა მარგალურო /ჰო- ბელა პატარა რომ იყო- მაგრამ იქ ქართულადაა და როგორ ვთქვა მეგრულად/.

526. ჭ.ქ. (0:26:50.260) (51) ქორთული ქორთული თქვი /ქართული ქართულად თქვი/.

527. რ.გ. (0:26:51.260) (55) ბელა ჭიჭე რდუან. თიბწყემა- ხონელიძეები ხო ცხოვრობდნენ ჩვენს გვერდით /ბელა რომ პატარა იყო, მაშინ... ხონელიძეები ხო ცხოვრობდნენ ჩვენს გვერდით/.

528. რ.გ. (0:26:55.270) (02) ისინი არ ნაცხოვრებან იქ. იყო პირდაპირ ის. დიდი ხე რო... აი, ის, ქუქური. ქუქური, ალანია.

529. რ.გ. (0:27:02.270) (05) იმის ეზო იყო ჩვენ მეზობლად.

530. რ.გ. (0:27:05.270) (09) და თის ულუდუ- /და მაგას ჰქონდა/ უზარმაზარი თეთრი ბალი ჰქონდა ეზოში.

531. რ.გ. (0:27:09.270) (11) და ბელა პატარა რო იყო, მიირბენდაო იმ ლობესთან და

532. რ.გ. (0:27:11.270) (16) ბალო, მოდი ჩემთან, - ასე ეძახდაო. პატარა, ჩვენ რო არ ეი...

533. რ.გ. (0:27:16.270) (20) არ ვიყავით დაბადებული. ესე იგი...

534. ჭ.ქ. (0:27:20.270) (21) ქორთული ნოჩიებუე ბაღანა.

535. რ.გ. (0:27:21.270) (22) თაშ გიშმურს, ო /ასე გამოდის/.

537. რ.გ. (0:27:30.270) (35) სკოლაში რო წავედით, მაგალითად, ჩვენ ყველა გამართულად ვსაუბრობდით და ალბათ... (რუსულადან გვილია, ზუგდიდი).

იყო შემთხვევები, როდესაც კითხვები დასმული იყო ქართულად, მაგრამ, მრავალი თხოვნის მიუხედავად,

რესპონდენტები მაინც მეგრულად ამჯობინებდნენ პასუხს – როგორც ჩანს, ამის მიზეზი იყო არა „მეგრული პატრიოტიზმი“, არამედ ერთგვარი შიში: ვაითუ რამე შემეშალოს თბილისიდან ჩამოსულთან (მიუხედავად იმისა, რომ ეს „თბილისიდან ჩამოსულიც“ მეგრელი იყო), გამართული და „სწორი“ ქართულით ვერ ვილაპარაკო (ასეთი შემთხვევები განსაკუთრებით დაგვამახსოვრდა წალენჯიხის რაიონის სოფ. ჭოღაში).

9. ლექსიკოლოგიური კითხვარი (წინასწარი კვლევა)

XX საუკუნეში ენის სტრუქტურის კვლევა საზოგადოების, სოციუმის სტრუქტურასთან კავშირში წარიმართა რამდენიმე მიმართულებით. 30-იან წლებში ჩამოყალიბებული ე. სეპირის თეორია, რომელიც შემდგომში ბ. უორფმა განავითარა და ღღეს სეპირ-უორფის თეორიის სახელითაა ცნობილი, ცდილობდა ეჩვენებინა კონკრეტული ენის მიმართება სოციუმის კულტურულ ღირებულებებთან, წარმოდგენებისა და ქცევების მთლიან სისტემასთან. 50-იან წლებში ჩნდება *პაიკის* თეორია, რომლის თანახმად, ადამიანის (resp. სოციუმის) ქცევის განსაზღვრული ერთ-ერთი ფაქტორია ენა. შესაბამისად, ენობრივი ფორმა – ესაა კულტურის ფორმა, რომელიც თავს უყრის საზოგადოების წარმოდგენებს, რომელზეც შეთანხმდნენ სოციუმის წევრები და, შესაბამისად, ზეგავლენას ახდენს სოციუმის წევრის ქმედებაზე. ენობრივი ფორმის შესწავლა ემყარება ისეთ სოციოლინგვისტურ პარამეტრებს, როგორიცაა: სიტუაცია, სიტუაციაში მონაწილეთა სოციალური (resp. ლინგვისტური) როლები: გამგზავნი, მიმღები; სიტუაციის დრო და ადგილი.

სოციოლინგვისტური, ეთნოლინგვისტური, ფსიქოლინგვისტური კვლევების კვალდაკვალ, თანამედროვე

ეტაპზე ახლებური მნიშვნელობა შეიძინა *სეპირ-უორფის* თეორიამ და ასახვა ჰპოვა კოგნიტურ და კომუნიკაციურ ლინგვისტიკაში. სიტყვა, ლექსემა არ განიხილება მხოლოდ ენობრივ ფორმად (გამოხატულებისა და შინაარსის პლანის ერთობლიობა), არამედ ერთგვარ საკვანძო სიმბოლოდ, გასაღებად უფრო დიდი კონტექსტისა – ესაა ის, რასაც მოკლედ კულტურა ჰქვია, თუმცა ის მოიცავს საზოგადოების აღროვნების (ყსიქიკა), წარმოდგენების (ეთნოსი) და ქცევების (სოციუმი) სისტემებს, ანუ ღირებულებათა სისტემას.

ამ თვალსაზრისით, ენის ლექსიკური ფონდი შეიძლება დაჯგუფდეს ისეთ ქვესისტემებად, რომლებიც გარკვეულ კულტუროლოგიურ სისტემებს ქმნიან. ეს სისტემები როგორც წესი, ემთხვევა ტრადიციულ დარგობრივ ლექსიკურ ქვეჯგუფებს, მაგრამ ფართოვდება კონტექსტი, რომლის მიხედვითაც შეისწავლება ლექსემა.

მეგრულ-ლაზურის ლექსიკური ფონდიდან ჩვენ შევარჩიეთ რამდენიმე ქვესისტემა და ვეცდებით მათ გაანალიზებას სწორედ სოციო-კულტუროლოგიურ ჭრილში.

9. 1. ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი ლექსიკა

სოციუმის სტრუქტურულ ერთეულს წარმოადგენს ოჯახი. ერთი მხრივ, ოჯახის შემადგენლობა, წევრთა ურთიერთობა და იერარქია, მეორე მხრივ, ერთი ოჯახის

მიმართება მონათესავე ოჯახთან (ოჯახებთან) – არის ის კონტექსტი, რომელიც განაპირობებს ლექსემათა მნიშვნელობებს, სახელდების მოტივაციას.

ადამიანთა ნათესაობის აღმნიშვნელი ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში შენარჩუნებულია საკუთრივ ზანური ფორმებით: *ნანა / დიდა* „დედა“, *ბაბა / მუმბა* „მამა“, *დიანთილი / დამთირე* „დედამთილი“, *ოხოლასქირი (ოხოორასქილი) / ოხასულე* „მაზლიშვილი“, „მუღლიშვილი“ *მუანთილი / მთირი* „მამამთილი“, *ბაბუ / პაპუ* „ბაბუა“, *ბები / პეპი* „ბებია“, *ჯუმადი / ჯიმადი* „ბიძია“, *დადი* „დეიდა“, *ქომონჯი / ქიმოლი* „ქმარი“, *ოსური / ოხორჯა / ჩილი* „ცოლი“.

ნასესხები ლექსიკა რამდენიმე ნიშნით ხასიათდება:

1. ქართულიდან შემოსული ლექსიკა ევფემისტური ელფერით: *ოჯახობა* „ცოლი“, *მეუღლე* „ქმარი“, ვარიანტები: *მეუღელე, მეუღუე*. ეს უკანასკნელი საკუთრივ ზანურ ფუძეს *ულუ* ეყრდნობა, ამიტომ, საყარაუდოა, ქართულის ანალოგიური ან სულაც ზანური წარმოება იყოს.

2. რუსულის გზით შემოსული ლექსიკა კინოობითი სემანტიკით: *ყაზახი / ყაზაყი* „ქმარი“ (მიმართვის დროს იხმარება, შდრ. „ჩემი კაცი“ ქართულში), *პაპური* „მამა“ (ასევე მიმართვის ფორმაა: რუს. *папа* + კინოობითობის სუფიქსი -*ურ*: შდრ. ქართ. „დედუნა, დედუჩი“). ჩვენ არა ერთხელ შევსწრებივართ სამურზაყანოსა და ონამჟირის რაიონში, შეილები რომ მშობლებს რუსული სიტყვებით *папа* და *мама* მიმართავენ, რაც აუხაზეთში მიმდინარე

რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთგვარი გამოვლინება იყო.

აღსანიშნავია, რომ მეგრულში ტრადიციულ ზანურ ნანა ფორმას ნაკლებად ხმარობენ, უფრო ხშირია *დიდა*, იგივე ითქმის *ბაბა* და *მუმა* სიტყვებზეც. ამ მხრივ საერთო ტენდენციას ამჟღავნებს მამისა და დედის მხრიდან უახლოესი ნათესაეების აღმნიშვნელი ლექსიკა: *ბიძა* / *ბიძია* / *ბიძი*-ს ზანური სემანტიკური შესატყვისია *ჯიშადი* / *ჯუშადი* / *ჯიჯი* (ეს უკანასკნელი მიმართვის ფორმაა). ფაქტობრივად, ზანური ფორმები გასულია ხმარებიდან, მხოლოდ მოხუცებთან თუ დასტურდება. შესაბამისად, ტრადიციულია ფორმა *ბიძისკუა* „ბიძაშვილი“, მოსალოდნელი *ჯიშადისკუა*-ს ნაცვლად, თუმცა, მეგრულისგან განსხვავებით, ლაზურში მყარადაა დაცული ფორმები *ჯუშადი* „ბიძია“, *ჯუშადიში ბერე* „ბიძაშვილი“.

ჯუშადი-ს მსგავსად *დეიდა*-ს აღმნიშვნელი ზანური ფორმა დიდი იშვიათობაა, ძირითადია ფორმები *დეიდა*, *დეი*, აქაც ლაზური თუ ასახავს ისტორიულ ტრადიციას. ანალოგიურია მამიდის აღმნიშვნელ ლექსემათა განაწილებაც: მეგრულში ძირითადია: *მამიდა*, *მამი* ფორმები, ხოლო ლაზურში – *დადი*. მით უმეტეს, მეგრულში გაერცყლებულია *ბიცო* ფორმა *ბიცოლა*-ს აღსანიშნავად. ძნელია იმის თქმა, საკუთრივ ზანური სიტყვა რა უნდა ყოფილიყო, რადგან ლაზურში *დადი*

ლექსებით აღინიშნება როგორც *დეიდა* და *მამიდა*, ასევე – *ბიცოლა*.

რაც შეეხება *დიდელის* და დიდი ბაბუის, *პაპის* გამომხატველ ლექსებებს, მეგრულში ესენია: *პეპი* და *პაპუ* / *პაპული*, ხოლო ლაზურში – *დიდი ნანდიდი*, *დიდი ნანა* და *დიდი პაპული*, *დიდი ბაბა*. ცნობილია, რომ ქართული *პაპა* დაკავშირებულია რომაულ-ლათინურ *პაპ* ფორმასთან. მაგრამ ლაზური *პაპული* ფორმა გაფორმებულია -ულ სუფიქსით, რომლის სონორი ელემენტების დაკარგვა ბუნებრივი პროცესია ზანურისთვის: *და* → *დალ-ეფი* „დები“, *პირჭა* → *პირჭალ-ი* „თვალდაჭყეტილი“; ასევე შდრ. ქართ. ფორმები: *მამა* → **მამალი*, *დედა* → **დედალი*..., *მამალი* ფორმის შესატყვისი ზანურში არის *მუმული*, აქედან – *მუმა*.

როგორც ჩანს, *პაპ* ძირი ძველი ნასესხობაა და ზანურში მოხდა მისი გაფორმება სუფიქსით, მსგავსად შემდეგი ფორმებისა: *მუმა* → *მუმული* / **მომული*, *ბაბა* → **ბაბული* („ბაბულია“ სააღერსო ფორმაა, რომლითაც ბაბუა მიმართავს შეილიშეილს). არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით, *ბაბა* ფორმის ბოლოკიდური -ა ძირეული არ არის (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 15-16). ასევე, *ბაბა* ფუძე ჩანს სიტყვებში *ბადიდი* „მოხუცი კაცი“, ლაზ. *ბაბაწა*.

ბაბა და *მუმა* ფორმათა ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით, მეცნიერი აღნიშნავს, რომ მათ სტილისტიკური ნიუანსი განასხეავებს მეგრულში: *მუმა*

ზოგადი სახელია, ხოლო ბაბა - მიმართვის ფორმაა. ლაზურში ამგვარი დიფერენცია(ცია არ შეინიშნება. არნ. ჩიქობავა ვარაუდობს, რომ ბაბა ფორმა მეორეული მონაცემია *მუმა*-სთან შედარებით (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 16).

შესაძლებელია **ბაბულ*-ი ფორმის დაკავშირება *ბაბუა*-სთანაც. *მაშ* და *ბაბ*- ძირების სემანტიკური დიფერენციაცია უნდა მომხდარიყო აღმოსავლურ არეალში, მით უმეტეს, რომ მკვლევართა ვერსიით, *პაპა* მეორეულია აღმოსავლური დიალექტებისათვის და წიგნური გზით შემოსული ჩანს (ა. არაბული, 2003, გვ. 51), ხოლო დასავლურ (მეგრულ-ლაზურ) არეალში მხოლოდ სტილისტიკური ნიუანსი განარჩევდა. სავარაუდოდ, ამავე პერიოდში ზეპირი გზით ფეხს იკიდებს *პაპ* ძირიც, ოღონდ ზანურად გაფორმებული და სწორედ მას ეკისრება *ბაბუ*-ის მნიშვნელობა: *პაპული* → *პაპუ*. რაც შეეხება მეგრ. *პეპი* „დიდედა“ ფორმას, ვფიქრობთ, რომ ის ხმოვანმონაცველობის შედეგია: *პეპ* / *პაპ*.

საგულისხმოა კომპოზიტი *ბადი-ხჩინი*, / *ხჩინი-ბადი* – ლაზ.: მოხუცი და დედაბერი, რაც მეგრულში გადმოიცემა შესიტყვებით: *დედიბი დო ბადიდი*. ლაზურსა და მეგრულში კომპოზიტის საერთო ნაწილია *ბადი(დ)ი* ← *ბაბა* + *დიდი*, ხოლო ქალის აღმნიშვნელი ფორმა სხვადასხვა: *ხჩინი* „ნიშნავს“ მოხუცს, თეთრთმიანს. შდრ. *ხჩე* // *ქჩე* „მცოვანი, ჭაღარა“, ხოლო მეგრ. *დედიბი*, სავარაუდოდ ისეთივე წარმოებისაა, როგორც *ბადიდი*: *დედა* + *დიდი* / **დედიდი*,

რომლის ბოლოკიდური თანხმოვნების გადაბგერება მოხდა თავკიდურა თანხმოვნის გაუღენით.

***დელიდი დო ბადიდი → დელიბი დო ბადიბი.** აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე მეგრულ მეტყველებაში **ბადიდი დო დელიბი** შესიტყვება ირონიზებულია და ხშირად შეურაცხყოფელი. სლაპრებისაგან განსხვავებით, ჩვეულებრივ საუბარში იშვიათად იყენებენ ამ სიტყვებს ან გახუმრების კონტექსტში, ანდა შეურაცხყოფის მიზნით. ლაზურში ამგვარი ხაზგასმა ნაკლებადია შესამჩნევი.

მეგრული და ლაზური მასალის კორელაციას თუ მოვახდენთ, მივიღებთ ორ განსხვავებულ რიგს:

მეგრ.	ლაზ.	ქართ.
დიდა	ნანა	„დედა“
მუმა	ბაბა	„მამა“
ბაბუ	პაპული	„ბაბუა, პაპა“
ბები	ნანდიდი	„ბებია“
პაპუ	პაპული, დიდი პაპული	„პაპა“
პეპი	დიდი ნანა, დიდი ნანდიდი	„დიდედა“

ოჯახის წევრთა სამსაფეხუროვან იერარქიაში სახელთა დიფერენციაცია მომხდარია სამსავე საფეხურზე მეგრულსა და ქართულში, ხოლო ლაზურში II და III საფეხურთა ლექსიკური დიფერენციაცია თითქმის არ ხდება. შესიტყვებები **დიდი პაპული** და **დიდი ნანდიდი** გვიჩვენებს, რომ აღწერითი გზით ცდილობს ენა თაობათა გარჩევას. საერთოდაც, ეფიქრობთ, რომ III საფეხურის

ენობრივი (ლექსიკური) დიფერენცია (ცია) მოგვიანო ეტაპისაა ქართულსა და მეგრულში. უფრო ძველი ენობრივი (resp. კულტურული) შრე ლაზურში ჩანს შემონახული. ამას ისიც ადასტურებს, რომ მეგრულში ძირითადია *დიდა* ~ „დედა“, *მუმა* ~ „მამა“ ლექსემები, ხოლო *ნანა* და *ბაბა* იშვიათია. სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ *ნანა* უკავშირდება უძველეს შუმერულ-ხათურ ღვთაებას.

ცნობილია, რომ ოჯახის წევრთა სოციალური სტატუსი და ურთიერთდამოკიდებულება თავს იჩენს მიმართვის ფორმებშიც. სამეგრელოში ტრადიციულად ქალი ქმარს მიმართავდა სიტყვით *თოლიგე* / *თოლი* „თეალისჩინო“, ხოლო ქმარი ცოლს – სიტყვით *შურიგე* „სულიკო“. ფაქტობრივად, ეს ტრადიცია თანამედროვე მეგრულ საზოგადოებაში მოშლილია და საკუთარი სახელებით მიმართავენ ერთმანეთს მეუღლეები. მაშინაც, როცა მეუღლეებზე საუბრობენ, იყენებენ ქმრის და ცოლის აღმნიშვნელ ლექსემებს: *ჩქიმ ოსურ* / *ობორჯა* „ჩემი ცოლი“, *ჩქიმ ქომოლუ* / *ქმოლ/ ყაზაყი*... „ჩემი ქმარი“...

საინტერესოა, რომ გალის რაიონში, ერთადერთ ოჯახში მამა-შვილისაგან (მამა ღამის 100 წლისაა) მოვისმინეთ სიტყვა მუთარე, რომლითაც კაცი მიმართავს თავის ცოლს. ეტიმოლოგიურად ის აიხსნება საკუთრივ მეგრულის საფუძველზე: *მუთ ორე?* „როგორ არის?“ სიტყვასიტყვით: „რით არის?“ ამ შესიტყვების გაკომპოზიტებით მიღებული სიტყვა დაიტვირთა ახალი მნიშვნელობით – „არაუშავს“.

ანუ შესიტყვებაში დასმული კითხვის პასუხიც ამავე შესიტყვებაშია. ამიტომაც მეგრულ დიალოგში ამჯერად მუთარე სიტყვა ასე წარმოდგება:

– მუჭო რე? „როგორ არის?“

– მუთარე, მუ მიჩქჲ „არა უშავს, რა ვიცი“.

ან:

– გუმოჭყორდ სქან სახელქ, – „დამავიწყდა შენი სახელი“

– მუთარე, ნანი ბჯოხო, – „არა უშავს, ნანი მქვია“.

ამგვარი სემანტიკის მქონე სიტყვის „მუთარე“ მოსმენა ცოლისადმი მიმართვის ფორმად მოულოდნელი ჩანდა. თუ გავითვალისწინებთ ტაბუს ტრადიციას, როცა საკუთარი სახელით მიმართვა აკრძალული იყო და ამიტომაც იხმარებოდა თოლიგე „თვალის წინი“ და შურიგე „სულიკო“, მუთარე სიტყვით მიმართვისას ხომ არ ჩანს ფარული კონტექსტი: არა უშავს, რომ სახელით არ მოგმართავე.

თავისთავად, მიმართვის ფორმებად ისეთი ლექსიკური ფუძეების შერჩევა, როგორიცაა თოლ- „თვალი და შურ- „სული“, წარმოაჩენს ოჯახის, როგორც ირებულეებითი სისტემის შეფასებას: ცოლი და ქმარი ოჯახის თვალი და სულია. ამდენად, ტაბუ რამდენადაც აკნინებდა კონკრეტული ადამიანის მნიშვნელობას, იმდენად ამალღებდა ამ ადამიანის ფუნქციურ მნიშვნელობას ოჯახისათვის.

უფიქრობთ, რომ მიმართვის ამ ფორმათა დაკარგვით მოხდა ღირებულებითი სისტემის გადასხვაფერება – წინ წამოიწია კონკრეტული ადამიანის მნიშვნელობამ სოციალური განვითარებაში.

მეგრულში თვალში საცემია ნათესავი-ს აღმნიშვნელ ლექსემათა სიჭრელე. ძირითადი ლექსემაა *ნათესე*, რაც ქართულიდანაა ნასესხები. იშვიათად იხმარება *მოჯგირე* – „მოკეთე“, უფრო ნაკლებად ლექსემები: *ქომონჯიშინი*, *ოსურიშინი* „ქმრისიანები“, „ცოლისიანები“ (ცოლოური).

შეგვხვდა ასეთი შესიტყვებებიც: *მოსამართეშ გამნარჟე*, *ჩილორთიშ პარტია*.

მოსამართეშ გამნარჟე = შესიტყვება ჩაწერილია სოფ. საბერიოსა და დაბა ჯვარში. ტერიტორიულად ისინი ერთმანეთს ემიჯნებიან, ამდენად, ამ არეალისთვის (ჩრდილო-დასავლური მეგრული) დამახასიათებლად შეიძლება ჩავთვალოთ. შესიტყვების მეორე წევრი *გამნარჟე* დამოუკიდებლადაც იხმარება და ოჯახის განაყოფს, შთამომავლობას აღნიშნავს. *მოსამართე* ფორმა ქართულიდან ჩანს ნასესხები და იგივე უნდა იყოს, რაც შესიტყვებაში: ხელის მომართვა, ხელმოსამართი... თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნათესავი სწორედ ის კატეგორიაა, რომელიც გეხმარება, ხელს გიწვდის, გიმართავს ჭირსა თუ ლხინში, ბუნებრივი ჩანს მეგრულში ნათესავის აღსანიშნავად ზემოთ ხსენებული შესიტყვების გამოყენება.

ჩიღორთიშ პარტია – შესიტყვების მეორე წევრი ნასესხებია და მას მეგრულში ხშირად იყენებენ ადამიანთა ამა თუ იმ ჯგუფის, თავშეყრილი ახალგაზრდობის და ა. შ. აღსანიშნავად. მაგ. *პარტია-პარტიათ ოხუნუანდეს ხალხის გილანგარუას* „ნაწილ-ნაწილ (ჯგუფ-ჯგუფად) სხამდნენ ხალხს სატირალზე“. *ჩიღორთიშ* – ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაა და *ჩიღ-ორთ-ი* ფორმაში თავისთავად გამოიყოფა *ჩიღ* „ცოლ“ ძირი, რომელსაც ერთვის *-ორთ* წარმოქმნილი აფიქსი. *ჩიღ-ორთ-ი* იგივე უნდა იყოს, რაც *ცოლ-ოურ-ი...* სამწუხაროდ, ეს უძველესი ლექსემა ერთადერთ რესპოდენტთან დაფიქსირდა მარტვილის რაიონში.

ნათესავი-ს აღსანიშნად ლაზურში გამოიყენება თურქულიდან ნასესხები *დოსტი / დოსთვი...*

სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ რიტუალები წარმოადგენს იმგვარ სოციალურ სიტუაციას, რომელიც გეიჩვენებს მონაწილეთა სოციალურ როლს. შესაბამისად, რიტუალის მონაწილეთა და საგანთა სახელდება ემყარება იმ წარმოდგენებს, რაც რიტუალის ღირებულებას განსაზღვრავს.

საყურადღებოა საქორწილო რიტუალების მონაწილეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა.

ნეფე-დედოფლის აღმნიშვნელი ძირითადი ერთეულებია *სინჯა* „სიძე“ და *ნოსა / ნისა* „რძალი“. პატარძლის აღმნიშვნელი ლექსემები: მეგრულში – *ხათეცი / ხაცეცი, მოჭყუდუ*, ლაზურში – *აღნე ნისა, ჭიტა ნისა*. ეს

უკანასკნელი ისეთივე შესიტყვებაა, როგორც პატარა-რძალი
→ პატარძალი: *ჭიტალ ნისალ → ჭიტა ნისა.

მეგრულ-ლაზური ლექსების ეტიმოლოგია განსხვავებულია: მოჭყუდუ მიმღეობური წარმოშობისაა და გამოიყოფა ჭყუდ ფუძე, რასაც „გამოწყობის“ მნიშვნელობა აქვს და ბერათშესატყვისობაც დასტურდება: ჭყ-უდ ~ წყ-ობ. ხოლო მასდარი ჭყუდა აღნიშნავს „მზითუე“-ს. შეიძლება ითქვას, რომ მოჭყუდუ „გამ'სითყებუელი“-ს სემანტიკასთანაა ახლოს. გალის რაიონსა და მიმდებარე სოფლებში (ინგირი, ზუგდიდის რ-ნი) დასტურდება სიტყვა ხათეცი, ხაცეცი, რომელიც ნასესხებია აფხაზურიდან, სადაც -ხატ- ძირს რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს, ერთ-ერთია „ქმარი“, ხოლო კომპოზიტურ ფორმაში მეუღლეებს აღნიშნავს: *Хатен-хъаш/ев* „ნეყე-დედოფალი“ (აფხაზურ-რუსული ლექსიკონი, II, 287-289).

როგორც ჩანს, მამრობითი სქესის აღმნიშვნელი ლექსემა მეგრულში გადააზრიანდა და პატარძლის აღმნიშვნელად მოგვევლინა. თავისთავად, მოტივაცია სიტყვებისა: ქართ. პატარძალი, ლაზ. ჭიტა ნისა, აღნე ნისა „ახალი რძალი“, მეგრ. მოჭყუდუ, ხაცეცი განსხვავებულია. ქართულ-ლაზურ ლექსებში ხაზგასმულია სიახლის, უმცროსის, პატარის თვისობრიობა, ხოლო მეგრ. მოჭყუდუ წინ წამოწევს ნივთიერ სიკეთეს, რაც თან ახლავს პატარძალს, ესაა – მზითვი. ხაცეცი ლექსემის ფონეტიკური ვარიატულობა მიანიშნებს, რომ ეს სესხება მეგრულ-

აფხაზური ურთიერთობის (მათ შორის ქორწინების) ინტენსიურობის შედეგია.

განვიხილოთ სიტყვები: მეგრ.: *მინოსინჯალაფირჲ* და *გენოსინჯალაფირჲ*, *მინორინაფილი*, *მუნოსინდალაფირჲ*, *გესინჯებულჲ*. ლაზ. *სიჯა ამაყონერი*. ქართულში სიტყვა *ჩასიძებული* გულისხმობს ქალის (resp. ცოლის) ოჯახში, სახლში მცხოვრებ კაცს (resp. ქმარს). საინტერესოა, რომ ამ სოციალურ სტატუსს გამოხატავს ჩა- ზმნისწინიანი ფორმა: *ჩა-ა-სიძ-ებ-ს*, *ჩა-ი-სიძ-ებ-ს*, *ჩა-უ-სიძ-ებ-ს*, *ჩა-ე-სიძ-ებ-ა...* როგორც წესი, ამ ზმნურ ფუძესთან სხვა ზმნისწინები არც იხმარება, გარდა გა- ზმნისწინისა, ისიც იშვიათად და გარდაქცევითობის სემანტიკით: *გა-ა-სიძ-ებ-ს* „სიძედ გადააქცევს“... ჩა- ზმნისწინის სემანტიკური კორელატი ზანურში არის შა- ← შქა- გართულებული ვარიანტებით: *მიშა*, *გეშა*... ზანურ ლექსებში ეს ზმნისწინი აღარ დასტურდება, სამაგიეროდ, გვაქვს: მარტივი ზმნისწინი *გე*- რაც გამოხატავს მიმართულებას ზემოდან ქვევით: *გერე* „ღვას“, *გე-ხე* „ზის“... და *მინო* / *მუნო* – რაც გულისხმობს მიმართულებას: აქეთ და ზემოთ: *მუნოფურიუნს* „ზემოდან მოფრინავს ჩემსკენ“.

ფაქტობრივად, ორივე ლექსემაში *გესინჯებული*, *მუნოსინჯალაფირი* ხაზგასმულია ოჯახში ახალი წევრის გაჩენის, შემოყვანის ექტორი: ზემოდან ქვემოთ. ქართულში წინ წამოწეულია სიძის მდგომარეობა, ანუ მყოფობა

სადღაც, რაღაცაში: *ჩა-სიძებული*; ხოლო ზანურში უპირატესია ხაზგასმა დინამიკისა, რომ სიძე ზემოდან ქვემოთ მოძრაობს. და მაინც, ორივე ენაში იგრძნობა სიძის აღმატებული სოციალური სტატუსი.

საინტერესოა ლაზ. *სიჯა ამყონერი*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „აყვანილი“, „შემოყვანილი“ სიძე. ამგვარ შესიტყვებაში ნაკლებად იკითხება სოციალური სტატუსი. მხოლოდ ფიქსაცია ხდება მოვლენისა, რომ ოჯახში შემოყვანილია სიძე.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ქართულ და მეგრულ შესიტყვებაში უარყოფითი, ირონიული ელფერი დაჟკრავს სიტყვებს: ჩასიძებული, *მინოსინჯალაფირე*, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ისტორიულად, პირიქით, სიძის, ოჯახში შემოსული მამაკაცის უფრო მაღალ სტატუსზე ხდებოდა მითითება ქალთან შედარებით. *მინორინაფილი* თავისი მნიშვნელობით ლაზ. *ამყონერის* ტოლფარდია.

ქორწილის ნათლიების აღმნიშვნელი ლექსემები: *დადე, მორდია, მეჯვარე, აღმარენჯი, დადე დო გაგე სქუა, მეგურგინე მორდია, ხელისმომკიდე*, ლაზ. *კულანის (ნოღამეს) მაყარი, დადე*. მეგრულსა და ლაზურს საერთო აქეთ სიტყვა *დადე* (მეგრ. *მდადე*). მეგრულ-ლაზური *დადე* იგივეა, რაც ლაზური *დადი* (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 29) როგორც ჩანს, სწორედ ესაა უძველესი ტერმინი ზანურში, ხოლო მეგრულში მსგავსი მნიშვნელობის სინონიმთა გაჩენა მოგვიანო პერიოდისაა. ჯერ ერთი, აშკარაა სესხება

ქართულიდან ისეთი სიტყვებისა, როგორიცაა: *მეჯვარე, ხელისმომკიდე*. რაც შეეხება ლექსემებს: *მორდია, მეგურგინე მორდია*, ზანურში სხვა მნიშვნელობაც ეძებნება. *მორდია* 'სოგადად აღნიშნავს ნათლიას, თუმცა სიტყვის ეტიმოლოგია მონათულას კი არ აღნიშნავს, არამედ გა'ზრდაზე მიუთითებს. რდ. რდ-უ-ალა „გა'ზრდა“, *მო-რდ-ილ-ი* „გა'ზრდილი“, *მო-რდ-უ* „გამ'ზრდელი“, *მა-რდ-უ* „მ'ზარდი“... მეგრულში არც თუ იშვიათად გამოიყენება ლექსემები: *მანათალი, ნათილია* „ნათლია“, თუმცა უპირატესად *მორდია* დასტურდება. აღსანიშნავია, რომ გამ'ზრდელისა და ნათლიის მნიშვნელობათა დიფერენციაცია მოხდა მორფოლოგიური აღიბების მიხედვით: *მო-უ* „მორდუ“ ~ *მო-ია* „მორდია“.

თავისთავად, ფორმათა სემანტიკა მიუთითებს სოციალის დამოკიდებულებაზე ორი მოვლენის მიმართ: აღ'ზრდა და მონათულა. ორივე შემთხვევაში მთავარია ადამიანის ჩამოყალიბება ქრისტიანული ზნეობის მატარებლად. *მორდუ* უპირატესად პასუხისმგებელია აღსაზრდელის ფიზიკურ სრულყოფილებაზე, ხოლო *მორდია* – სულიერ სრულყოფილებაზე. *მორდუ*ობის ანუ ძიძიშვილობის ძლიერი სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც, შესაძლოა, წარმართულ ხანაში შეიქმნა, ქრისტიანობის შემდგომ ეპოქაში მოდიფიცირდა იმდენად, რამდენადაც *მორდუ* ერთდროულად შეიძლება ნათლიაც ყოფილიყო. ძიძიშვილობის აღმნიშვნელ ტერმინოლოგიაში უკვე

იგრძნობა მნიშვნელობათა აღრევა: ძიძიშვილის აღსანიშნავად არც თუ იშვიათად იყენებენ *მორღუ-ს*, ნაკლებად სიტყვას *მორდილი*. ეს უკანასკნელი უფრო მთაშია შემორჩენილი, ხოლო ბარში *ძიძეშისქუა* და ქართული *ძუძუმტე* გამოიყენება. სამაგიეროდ, ლაზურში სტაბილურად იხმარება ტერმინი *ბუძიჩამე(რ)ი*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს „ძუძუთი ნაკვები“. მორდიაა ქორწილის მეჯვარეც, რადგანაც ის ნათლავს კიდევ ჯერისწერის შემდეგ დაბადებულ ჩვილს. თუმცა ენობრივად მაინც ხდება საჭირო ზოგადად *მორდია-სა* და ქორწილის *მორდიას* გარჩევა, ამიტომაც ჩნდება შესიტყვება: *მეგურგინე მორდია* „გვირგვინის ნათლია“.

ძალიან საინტერესოა შესიტყვება *დადე დო გაგე სქუა*, რომელიც ჩხოროწყუს რ-ში (მთიან სამეგრელოში) დაფიქსირდა. *დადე* ითქმის ქალზე, ხოლო *გაგე* – მამაკაცზე. *გაგე-ს* ეტიმოლოგია ნათელი არაა, თუმცა, შესაძლოა, ის უკავშირდებოდეს *გერგე* / *გეგე* / *ჯერგე* ფორმებს, რომლებიც წმინდა გიორგის მეგრული სახელდებაა.

მაყრიონის აღსანიშნად მეგრულ-ლაზურში იხმარება *მაყარი* / *მაყარე*, თუმცა მეგრულში შეიძლება ამ მნიშვნელობით შეგვხედეს სიტყვები *მაყვენჯეფი* „თანხმელები“ შდრ. *ალმარენჯი* „გვერდით მდგომი“ მეჯვარის მნიშვნელობით, ასევე: *მოჭყული შიანეფი* „პატარძლისიანები“, *სინდა შიანეფი* „სიძის (ნეფის) იანები“.

ქორწილის რიტუალის საკუთრივ ზანური ლექსიკიდან ყურადსაღები გვგონია *მორდია*, *ქმ)დადე* ღო გაგე *სქუა*. ერთი მხრივ, საინტერესოა სემანტიკური ველი: *მორდია* – *მეჯვარე*, გამზრდელი, ძიძა; *ქმ)დადე* – ქალი მეჯვარე, დეიდა, მამიდა, ბიცოლა. სოციალურ კრთიან ღირებულებით სისტემაში აქცევს მეჯვარეს, გამზრდელს, ძიძას, დეიდას, მამიდას, ბიცოლას, საკუთარ მნიშვნელობა – მეჯვარე.

მეორე მხრივ, ენობრივი დიფერენციაცია სქესის მიხედვით გარჩევასაც ემყარება: *მორდია* ქალიც არის და კაციც, ხოლო *დადე* მხოლოდ ქალია, კაცი კი – *გაგე სქუა*, ან *მაყარე*.

როგორც მოსალოდნელი იყო, გათხოვილი ქალის დედმამისეული ოჯახის აღსანიშნად გამოყენებული ლექსიკა საკმაოდ ჭრელია. ესენია: *მეგრულში* – *დოსტი*, *მოყვარე*, *მოსამართე*, *ოსურიშიანფი*, *გუმოჭყუდური*, *ჩილორთი*, *ნაყართი*, *დედუღეთი*, *ჯინჯი ცუდე*, ლა'სურში – *ღონიკონი*, *ნისაშ ოხორი*. როგორც ვხედავთ, გამოიყოფა ქართულიდან შემოსული ლექსიკა: *მოყვარე*, *მოსამართე*, *დედუღეთი*, ასევე თურქ. *დოსტი*. საკუთრივ ზანურია *ოსურიშიანი*, *გუმოჭყუდური*, *ჩილორთი*, *ნაყართი*, *ჯინჯი ცუდე*, *ნისაშ ოხორი*... ამათგან საყურადღებოა *ნაყართი*, რომელიც მხოლოდ ჩხოროწყუს რ-ში შეგვხვდა. მოგვაგონებს სიტყვას *გემენართუ*, რაც „გამოყოფილს“ ნიშნავს. ანუ *ნაყართი* შეიძლება იყოს ის, ვისაც

გამოეყენენ. მეორე მხრივ, არსებობს ტერმინი *გამნარეი*, რომელიც გაყოფასთანაა დაკავშირებული, ამჯერად, შთამომავლობის მნიშვნელობით.

ე. ი. *ნაჯართი* – ოჯახი, საიდანაც წავიდა (გათხოვდა) ქალი, *გამნარეი* – ამავე ოჯახის შთამომავლობა. ამ მნიშვნელობით იხმარება სიტყვები: *ჯიში*, *ჯილაგი*, *გვარიშ გზაგრძელებელი*, *ართი თურეფი*. ბუნებრივია, ურად ებას იქცეეს თურეფი სიტყვა, რომელიც თითქმის დავიწყებას მიეცა და გვარის, გვარის კუთვნილს აღნიშნავს. ეს უკანასკნელი ტერმინი უცხოა ლაზურისთვის, სადაც ამ მნიშვნელობით იხმარება: *ნომბრიალე*, *სულაე* (თურქ.).

დიდი ოჯახის გაყოფა ცალ-ცალკე ოჯახებად მეგრულში აღინიშნება სიტყვით *გუმორთუალა*, *გიშნართე*... *რთ* – ზანური ფუძე პოლისემიურია და ერთ-ერთი მნიშვნელობაა გაყოფა: *რთ-უნ-ს* „ყოფს“, მაგრამ *გზნ-ო-რთ-უნ-ს* „გადახურავს“, *დი-რთ-უ(ნ)* „დაბრუნდა“... იმავე ფუძე ჩანს ლაზ. *ოკორთუ* ფორმაში, რაც ასევე გაყოფის მნიშვნელობით იხმარება. თუმცა სხვა ლექსემებიც გვხვდება იმავე მნიშვნელობით: *ოხორიშენ გამახთიმუ* „სახლიდან გამოსვლა“, *ხანს ოყოფიმუ* „ცალკე ყოფნა“, *აირი დოხუნერი*.

სოციალური შესწავლის ერთ-ერთი კრიტერიუმი ასაკობრივი ცენზი. ზოგადი ოპოზიცია უფროსი ~ უმცროსი იშლება პარადიგმებად. უმცროსის პარადიგმა

წარმოდგენილია ასაკის ყველა საფეხურით ჩვილიდან ახალგაზრდამდე.

ოჯახის უმცროსი წევრების – ბავშვების – აღმნიშვნელი ლექსიკა ყურადღებას იქცევს უფროსის და უმცროსის მიმართების თვალსაზრისით. მაგალითად, რას ეძახიან იმას, ვინც ხასიათით ზედმიწევნით პგაყს დედას, მამას? – როგორც ირკვევა, ღა'ზურში ეს გამოიხატება სინტაგმით: „ბაბა-ნანა გამაჭკანდერი / ნანა-ბაბაშ გამაჭკანდერი / ბაბა გამაჭკანდერი“. სიტყვასიტყვით ეს შეიძლება ითარგმნოს, როგორც „დედის-მამის გამოჭედილი“, თუმცა შინაარსით უტოლდება ქართულ გამონათქვამს „ზედგამოჭრილი დედაა... / მამააა...“ ყოველ შემთხვევაში, გამონათქვამი ღა'ზურში მეტაფორულია. რაც შეეხება მეგრულს, როგორც მოსალოდნელი იყო, მრავალფეროვნებაა: *შურეკოხოხილი, ალაკეალა, დიდაჯგუა, მუმაჯგუა, დიდასგე, მუმასგე, ართო დიდა / მუმა...*

აღიკვალთ ქართულიდან ჩანს შემოსული, ხოლო *შურეკოხოხილი* საინტერესოა თავისი მეტაფორულობით. ესაა კომპოზიტი, რომლის პირველი ნაწილი *შურ-* „სული“ ფუძეა, ხოლო მეორე ნაწილი – *ეკოხოხილი* – მიმდებარე, რომლის ზუსტი თარგმნა ძნელია: *ეკო-ხოხილი* – ფორმაში *ხოხ-* ფუძე მნიშვნელობით იგივეა, რაც *ხოხ-იალი, ჩოჩ-იალი...* *შურეკოხოხილი* შეიძლება აიხსნას, როგორც თითქოს დედის / მამის სული გადასულა შეიღში... ამ

მხრივ, გვახსენდება ქართულის დიალექტებში გაერცვლებული გამონათქვამი: *გამოხოხებული დედამისიაო*. მეგრული ლექსემა ხაზგასმით მიაწინებს, რომ შეილში მშობლის სულმა გადაინაცვლა.

შეიძლება ითქვას, რომ შეილისა და მშობლის მსგავსების აღსანიშნავად გამოყენებული ლექსემები მიაწინებენ არა მარტო ფიზიკურ მსგავსებაზე, არამედ ხასიათის მსგავსებაზეც.

ბავშვის აღმნიშვნელი ლექსემებია: მეგრულში *ბაღანა*, ლაზურში *ბერე*, თოთო, ჩვილი ბავშვის აღსანიშნავად მეგრულსა და ლაზურში გამოიყენება *ჩქჩქე // ჩქჩქუ*, რაც ქართ. *ჩვილის* შესატყვისია. როგორც მოსალოდნელი იყო, მეგრულში ამავე მნიშვნელობით გამოიყენება *ლილი ჩქჩქე*; საერთოდ, მეგრულში *ლილ* სინორნის აღმნიშვნელია და ხშირად გვხვდება სხვა საგნებთან მიმართებით, *ლილ სიმინდ* – აქედან *ლილა* „სამჭადე ფქვილი“.

ვაუიშვილისა და ქალიშვილის აღმნიშვნელი ლექსემებია: მეგრულში *ქომოლსქუა*, *ოსურსქუა*, ხოლო ლაზურში, *ბიჭი / სქირი / ბიჭი ბერე*, *კულანი / კულანი ბერე / ბოზო*. ცხადია, რომ ლაზურში ქალიშვილის აღსანიშნავად თურქულიდან ნასესხები ლექსიკა იხმარება. თუმცა ვაუიშვილის აღსანიშნავად საკუთრივ ლაზური სიტყვებია შენარჩუნებული. ბუნებრივია, დაისმის კითხვა: ამგვარი

სხვაობა ხომ არ არის სოციალური ფაქტორის ზეწოლის შედეგი.

როგორც მასალიდან ჩანს, სახელდებითი ლექსიკისგან განსხვავებით, მიმართებითი ლექსიკა უფრო მრავალფეროვანია. თუნდაც მრავალშეილიან, წერილშეილიან ოჯახში ბავშვების აღსანიშნავად გამოყენებული სიტყვები ავიღოთ:

მეგრ.: *გჟვენჯეფი, გეჭიშე ბალანეფე, ჭიჭელეფი, გეუნელე ომორდუალეფი... ბალატუჭიეფი... ღაზ.: მეყონერი ბერეფე, ჭიფე ბერონი... მეყონა...*

სიტყვა ომორდუალეფი „აღსაზრდელები“ იშვიათად იხმარება. საინტერესოა სიტყვა *ბალატუჭიეფი*, რომელიც შესაძლოა კომპოზიტიური წარმოშობისა იყოს: ბალანა + *ჭიჭეფი* „ბავშვი – პატარები“, შდრ. *ჭიჭელეფი*. მეგრული: *გჟვენჯე, გეჭიშე, გჟუნელი* და ღაზური: *მეყონერი, მეყონა* საერთო სემანტიკურ ველში ერთიანდება მნიშვნელობით: „ერთმანეთის მომდევნო, მიყოლებული“.

როგორია *ნაბოლარა* და ერთადერთი შეილის აღმნიშვნელი ლექსიკა, რამდენადაა სოციალურად მოტივირებული სახელდება?

ნაბოლარა მეგრულში აღინიშნება ძირითადად ლექსებით *ნაკიდირა // ნაკიდურა*, მაგრამ შეგუხვდება შემდეგი შესიტყვებებიც: *ორჩინელიშე სქუა* „სიბერის შეილი“, *არძაშ უკულაშე, ბოლოსქუა*.

ნაკიდირა ეტიმოლოგიურად შესაძლოა უკავშირდებოდეს კიდე ფუძეს. ეფიქრობთ, ამით ხაზგასმულია დედის ცხოვრებაში ჩვეულებრივი მოვლენის ბოლოგზისობა. ასევე, შესიტყვება „ორჩინელიშ სქუა“ მიანიშნებს იმაზე, რომ შეილი იმ ზღუარზეა გაჩენილი, რომლის მეორე იწყება ცხოვრების გზის მეორე ნახევარი. თუმცა სოციალური მოტივაცია მოულოდნელი სახით წარმოიჭრა ნაბოლარა შეილის აღმნიშვნელ სინტაგმაში, რომელიც ერთადერთ რესპოდენტთან დაფიქსირდა: „გეაჯიში ოხეამერი“ – პირდაპირი თარგმანი იქნება: „(მამაკაცის) ყვერის სალოცავი“. ამგვარ სახელდებაში ხაზგასმულია ოჯახის მამის სიძლიერე, უპირატესობა. „ორჩინელიშ სქუა“-ც შეფარვით, ეფემისტურად მიანიშნებს მამრის ძლიერებაზე. ნაბოლარა შეილი, რომელიც, შესაძლოა, მართლაც ასაკში მყოფ მშობლებს გაუჩნდეთ, განსაკუთრებულია, სალოცავია... ღაზური ამ მხრივ უფრო მიკრძალულებული ჩანს. ნაბოლარა აღინიშნება შესიტყვებით *გამაფათხერი ბერე*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს „რადაციდან გამოსული ბავშვი“. ბუნებრივია, ბავშვის გაჩენა ნიშნავს მის გამოსვლას დედის საშოდან. ამჯერად სწორედ ამ მოვლენის ბოლოგზისობაა ხაზგასმული ნაბოლარის სახელდებისას.

ცხადია, ბოლო შეილის გაჩენა ოჯახის, როგორც სოციუმის უჯრედის საბოლოო სახით ჩამოყალიბებას ნიშნავს. ამდენად, ბოლო შეილის აღმნიშვნელ ლექსემათა

სოციალურობა ბუნებრივია. ასევე ლოგიკურია ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელ სიტყვათა სოციალური შეპირობებულობა. ესენია: მეგრ.: *დიდაშართი, აკასქუა, ართ კაკალ სქუა, ხეალახესქუა*, ლაზ.: *ნანაშართი, ნანა-ბაბაშ ართეი, ნანა-ბაშ ართელი*.

ჩვეულებრივ, ლაზურში ერთგვარია ლექსემები და ის შეესაბამება ქართულ დედისერთა სიტყვას, შდრ. *ნანაშართი* ← *ნანაშ + ართი*. თუმცა ხშირად ფიქსირდება ორივე მშობელი: *ნანა-ბაბაშ ართეი* „დედმამის ერთა“. მეგრულში ერთადერთობა გამოხატულია შემდეგი სიტყვებით: ართი „ერთი“, *ართ კაკალი* „ერთი კაკალი“, *აკა* „ერთადერთი“, *ხეალახე* „მარტოდმარტო“. მიმართების თვალსაზრისით, მთქმელი მათ უკავშირებს დედას: *დიდაშ ართი, დიდაშ აკასქუა, დიდაშ ართ კაკალი სქუა*. ერთადერთი *ხეალახესქუა* არ მოითხოვს ამგვარ კავშირს.

როგორც სევანური აჩვენებს, *ეშხუ გეზალ, ეშხუ ბოფშ* – ნეიტრალიზებულია დედის უპირატესობა. თუმცა მეგრული და ქართული, ნაწილობრივ ლაზურიც – ერთადერთ შვილს დედასთან მიმართებაში გამოხატავენ.

ჩვენი შთაბეჭდილებით, მეგრულში ნაბოლარა შვილის აღმნიშვნელი ლექსიკა მამის უპირატესობას აჩვენებს, ხოლო ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელი ლექსიკა – დედის მნიშვნელობას წარმოაჩენს.

ოჯახის წევრთა ფუნქციური სახელდების თვალსაზრისით საინტერესოა ოჯახის მარჩენალის

აღმნიშვნელი ლექსიკა. მეგრულში გამოიყენება სიტყვები: *მარჩენალღ, ოჯახიშ ემაჯუმაღარი, მადიარაფალი*. ამათგან *მარჩენალი* ქართული ნასესხობაა და ძირითადად გაერცელებულია ზუგდიდურ-სამურზაყანულ ბარის მეტყველებაში. *ემაჯუმაღარი* „მარჩენალი“ და *მადიარაფალი* „ეინც საჭმელს გაჭმევს“, შდრ. ღიარუა „ჭამა“, ღიარა „მოღხენა“... ლექსები უფრო შემორჩენილია მთიან სამეგრელოსა და მარტვილურ მეტყველებაში. ლაზური *ოხორტკუა* კომპოზიტი ჩანს: *ოხორ – ტკუმუა*, რაც ნიშნავს „სახლის, ოჯახის მარჩენალს, გამომკვებელს“. აღსანიშნავია, რომ მეგრ. *მადიარაფალი* და ლაზ. *ოხორტკუა* ჭამის სემანტიკურ ველში ერთიანდებიან. მეგრ. *ემაჯუმაღარი* პოლისემიურია: *ჯუმ* – ყუყუ რადაციის თან გატანებას, წადებას გამოხატავს. *ქიმი-ჯუმ-უ ოტკუმად* „თან მოიტანა“, „ხელს გამოაყოლა“ საჭმელი“. *ემაჯუმაღარ* არის „ოჯახის მარჩენალი, გამტანი“.

საყურადღებოა გოგოს, ქალიშვილის აღმნიშვნელი ლექსიკის პარადიგმა. აღმოჩნდა, რომ ზოგადად ნებისმიერ ასაკში ქალიშვილი მოიხსენიება სიტყვით *ძღაბი* მეგრულში, *კულანი* ლაზურში. 14 წლამდე ასაკის ქალიშვილი ლაზურში შეიძლება აღინიშნოს შესიტყვებით *ჭიტა კულანი*, ხოლო 14 წლის ზემოთ, შეიძლება აღინიშნოს სიტყვებით: *ბოზო, ქალი*. მეგრულში მოწიფულ ქალიშვილზე იტყვიან: *ცირა, ცირასქუა, გასათხუალღ ცირა*,

მაძღაბია... საინტერესოა, რომ თამამ ქალიშვილს მეგრულში მხოლოდ *ძღაბი* სიტყვით აღნიშნავენ, მთიან სამეგრელოში კონონობითი ფორმა *ძღა* დაფიქსირდა ამავე მნიშვნელობით. ხოლო ლაზურში განსხვავებული ინტონაციით წარმოთქვამენ სიტყვას *კულანი*.

უმცროსი ასაკის ბავშვების აღმნიშვნელი ლექსიკა:

მეგრული – *მაბოშია* „პატარა ბიჭი“, მაცირია, *მაძღაბია* „პატარა გოგო“, *მოჩიტოლირი* შდრ. ქართ. წამოწიტდა, *მორდილი* „მოზრდილი“ ლაზური: *მარდაფუ ბერე* „მოზრდილი ბავშვი“, *მორდელი*, *დელიკანი*. ეს უკანასკნელი თურქულიდანაა ნასესხები. მეგრულსა და ლაზურს საერთო აქვთ რდ- „ზრდა“ ფუძიდან ნაწარმოები ლექსემები: *მარდაფუ*, *მორდილი...* შესაძლოა *მოჩიტოლირი* ქართულიდან იყოს შემოსული. ფორმაწარმოების თვალსაზრისით საინტერესოა ფორმები: *მა-ბოშ-ია*, *მა-ძღაბ-ია*, *მა-ცირ-ია...* ესაა ოდნობითი ხარისხის მა-პრეფიქსისა და კნინობითის -ია სუფიქსის კომბინაციით წარმოქმნილი სიტყვები, რომლებიც ზუსტად ასახავენ ასაკის გრადაციას ბავშვობასა და ქალიშვილობას / ეაუიშვილობას შორის.

ე. წ. „თინეიჯერის“ ანუ ყმაწვილის აღსანიშნავად მეგრულში ქართულიდან ნასესხები ახალგაზრდა გამოიყენება. თუმცა მთიან რეგიონში უმეტესად შეკვეცილი ფორმა *ახალი* გამოიყენება, ვარიანტებით: *ახალ რდილი*, *ახალეფი*. აღსანიშნავია, რომ ლაზურშიც თურქულიდან ნასესხები *ენითმე* ფორმა გამოიყენება. შესაბამისად,

აბსტრაქტული ცნება ამ ასაკის აღსანიშნავად იმავე ფუძეებს ემყარება: მეგრ. *ახალგაზრდობა*, *ახალობა*, ლაზ. *ენითმობა*.

როგორც ჩანს, ნასესხებმა ლექსიკამ მეგრულ-ლაზურში მთლიანად ჩაანაცვლა საკუთარი ლექსემები, რომლებიც მხოლოდ თითო-თითო რესპოდენტთან დაფიქსირდა. ესაა: მეგრ. *ბოშკოჩი* „ბიჭიკაცი“ და ლაზ. *მარდალი*. შდრ. მრ. ფორმები: *ბოშკათა* და *მარდალეფე*.

საცოლე ახალგაზრდისა და ცოლის შერთვის აღმნიშვნელი ლექსიკა გვინეებს, რომ ლაზურში უფრო ძველი ფორმებია შემორჩენილი, ვიდრე მეგრულში. ლაზურში გვაქვს: *ოჩილე* „ცოლის შერთვა“, მასდარული წარმოების ფორმაა: *ო-ჩილ-უ* შდრ. *ო-ხონ-უ* „ხენა“. *ოჩილუში* „საცოლე“ მასდარის ნათ. ბრ.-ის ფორმაა გამოყენებული. მეგრულში *-ჩილ-* ფუძე არ ჩანს და მას ჩანაცვლებია *ოსური*: *ოსურიშ მოყუნალა* „ცოლის მოყვანა“, *საოსურე ბოში* / *კოჩი* „საცოლე ბიჭი, კაცი“. მთიან სამეგრელოში დადასტურდა ფორმა *დაჩილება* „ცოლის შერთვის“ მნიშვნელობით. ანუ მასდარის ზანური მოდელი *ო-ჩილ-უ* შეცვლილია ქართული მოდელით: *და-ჩილ-ებ-ა*.

უნდა ითქვას, რომ *ჩილ* ფუძე მეგრულმა მყარად შემოინახა კომპოზიტში *ჩილდოსქუა* „ცოლშვილი“, ხოლო ლაზურში – პირიქით: *ოხორჯა-ბერე*, *ბერე-ოხორჯა*, *ბერე-ბა*. *ოხორჯა* დიასახლისს, რძალს აღნიშნავს ლაზურში, ხოლო *ბერე* – ბავშვს. ანუ ლაზურში მოსალოდნელ

ჩილდოსქირი-ს ნაცვლად სხვა ლექსებებს დაეკისრა ამ მნიშვნელობის გამოხატვა.

შეიძლება ითქვას, რომ მეგრული და ლაზური ლექსებები ავსებენ ერთმანეთის ე. წ. ცარიელ უბნებს: ერთი მხრივ, ლაზურში დადასტურებული *ოჩილუ*, *ოჩილუში* ფორმები, ხოლო, მეორე მხრივ, მეგრული *ჩილდოსქუა*, *ჩილორთი* მიუთითებს *ჩილ* ფუძის პირვანდულობაზე არა მარტო ზანური, არამედ ქართულ-ზანური ერთიანობის დროსაც: ზან. *ჩილ*- ~ ქართ. *ცოდ*-.

ცნობილია, რომ ევფემისტური ლექსიკა უხვად გამოიყენება ორსული ქალისა და მასთან დაკავშირებული მოვლენების აღსანიშნავად. მეგრულში ორსული ქალი გამოიხატება სიტყვით: *მო(ნ)კა* „მძიმე“, *მონკათ რე* „ფეხმძიმედაა“. *მონკა* გეხვდება ლაზურშიც, თუმცა მეტად გამოიყენება *ქორბონი*, *ქორბადონი*, *ქორბასრენ*, *ენყონი*. *ქორბა* ლაზურში „მუცელს“ აღნიშნავს, ანუ *ქორბონი* იგივეა, რაც „მუცლით მყოფი“, იგივე *ქორბას რენ*. *ენყონი* თურქული ნასესხობა ჩანს.

მაშასადამე, ორსული ქალის სახელდებისას ორი მომენტი გათვალისწინებული: სიმძიმე და მუცლად ყოფნა. არ ჩანს ის აქცენტი, რაც ქართ. სიტყვაში ორსული იკითხება.

მეცხრე თვეში მყოფ ორსულზე იტყვიან: *თუთას ენორე / დინორე*, ხოლო ლაზურში დაფიქსირდა სიტყვა *ხაზირი*, რაც აშკარად თურქულიდანა შემოტანილი მზაობის

მნიშვნელობით, ხოლო საკუთრივ ლაზური ჩანს შესიტყვება: „*მოჩითინუში რენ*“

თუ მშობიარობამდე რამდენიმე დღეა დარჩენილი, ლაზები იტყვიან: *ნდლაში ჯინ რენ* „დღესე მეტია“, ხოლო მეგრელები ასე გამოთქვამენ: *მასქილადი* „ვინც მორჩება“, შდრ. *სქილად-ა* „მორჩენა“... მშობიარობის აღმნიშვნელია ლაზ. *დობადუ, დობადუ ბერე, ოყოფომუ* და მეგრ.: *ხალა, სქილადა*. ლაზურში ბად- ფუძეა გამოყენებული, შდრ. *ო-და-ბად-ე* „სამშობლო, სადაც დაიბადე“, ხოლო მეგრულში ნახმარია *ხალა* და *სქილადა*. *სქილადა* საერთოდაც პოლისემიურია და, მშობიარობის გარდა, ის აღნიშნავს „მორჩენას ავადმყოფობისაგან“, ასევე „სადღაც დარჩენას“ *ხალა*-ში გამოიყოფა *ხ-* ძირი: *გე-ხ-უ* „გააჩინა“ (ხომ არაა კავშირში ქართ. *ხუ-ე-ა?*).

ახალშობილი ბავშვი, ტრადიციისამებრ, აკევანში იზრდებოდა. ცნობილია, რომ *აკევანი* ნასესხობაა არა მარტო ქართულში, არამედ მეგრულშიც: *არკევანი*. გამონაკლისია ლაზური, სადაც ამ მნიშვნელობით იხმარება სიტყვა *ონწელი*, რაც მეგრულშიც დასტურდება და „სარწვევლას“ აღნიშნავს. *ო-ნ-წ-ელ-ი* შდრ. ქართ. *რწ-ევ* ფუძე. ერთ-ერთ მეგრელ რესპოდენტთან დაფიქსირდა სიტყვა *ონწე*. საინტერესო ფაქტია, რომ ლაზურმა შემოინახა სწორედ ის ლექსემა, რომელიც საერთო მოხმარების იქნებოდა ქართულ-ზანურ არეალში, მაგრამ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ *აკევან* სიტყვამ გამოაძევა.

უფრო მეტიც, აკენის ლეიბ-საბანსა და მოელ მორთულობაზე მეგრულში იტყვიან: *არკენიშ მონწყილობა / მოსანწყუე / განწყული* „აკენის მოწყობილობა“, ხოლო ლაზურში: *ონწელიში მოწოფხუ*.

აღსანიშნავია ჩველი ბავშვის ორი მთავარი მოძრაობის: ხმის გაღებისა და გადააგილების პირველი მცდელობის გამომხატველი სიტყვები. პირველ შემთხვევაში იტყვიან: *ბავშვი ლაზ.: ყურტულანს, პურტულაფს, ულულაფს, აღუ-ს იძახე, მეგრ.: ღურღინუნს, ღუმინუნს, ბურღღინუნს*. სვანურში *აღუ* ფორმით გადმოიცემა. რეალურად სამსავე ქართულურ ენაში საერთო ხმაბაძეითი ლექსემებით (მისი ვარიანტებით) გადმოიცემა ბავშვის ღულუნი. რაც შეეხება ბავშვის ოთხით ფოთხვას, ლაზურში ეს გამოიხატება ლექსემით: *ოხოხუ*, ხოლო მეგრულში *ჩოჩუა*, თუმცა *ხოხუაც* შეიძლება შეგვხედეს. საინტერესოა, რომ სვანური მხარს უჭერს მეგრულს: *ლიჩოჩელ*, თუმცა გვხვდება *ლიბობღალ*, *ითჯრიელ* ლექსემებიც. ქართულშიც იხმარება ლექსემები: *დახოხავს, დაჩოჩავს, დაფოთხავს, დაბობღავს* და ა. შ.

საინტერესოა, რომ უფროსის დახმარებით ბავშვის სიარულს მეგრულსა და ლაზურში ხშირად გამოხატავენ სიტყვით: *ტატა, ატატათ გიღურს*, სვანურშიც *ლიტორტე, ლიდტალ* იმავე ტატ ძირთან ჩანს დაკავშირებული. თავის მხრივ, ქართულში არსებული *ტატი* ← *ტატ-ტატი* მხარს

უეერს იმას, რომ ეს ფუჟე ნასესხებია სპარსულიდან ქართულში და აქედან ჩანს დანარჩენ ქართველურ ენებში გაერცელებული. ლაზურში გამოიყენება შესიტყვება: *ხეგეკლიმერი გოგონუ* „ხელნაკიდებული სიარული“.

შეიძლება ითქვას, რომ ჩვილ ბავშვთან დაკავშირებული ლექსიკა თითქმის იდენტურია ქართველურ ენებში. ჩვილის ზრდის პროცესის შეფასების თვალსაზრისით, საინტერესოა მეგრ. შესიტყვება *„მაჭირხოლჯგუა ბაღანა“* „მერცხალივით ბავშვი“, იგივე *მერცხალა*. აღსანიშნავია, რომ შესადარებლად მოყვანილია ფრინველი და, რაც მთავარია, მეგრულსა და ქართულშიც ეს ერთი და იგივეა: *მერცხალი*. ამიტაც კარგად ჩანს ერთიანი ეთნოფსიქოლოგია.

მეგრულში ხმაბაძეითი სიტყვაწარმოების ფართო ასპექტი გამოჩნდა პუტკუნა ჩვილის ეპითეტების სახით. ესენია: *ფეშევერია, შეეპერე, ჩეაპურია, კეაბურია, ღვეტერია, ბომბორა, ბეთვერია, გოპიტკინაფილი, მეკვალიტელი, ბეშქვერე, ბეთქერია, ბეხვერე, ბუნჩურია, ბისკვალი, პისკვალი, ბუხულია, სკეინჩალი, ბესკვერია, ვიტალი, ბითქვალი, ბითვალი...*

ლაზური ამ მხრივ მწირია: *ბაბუცოლა, ბუნთულა*. შეიძლება ითქვას, რომ ლექსიკური მრავალფეროვნება სინონიმურ რიგთა ხარჯზე ლაზურისთვის არაა დამახასიათებელი, თუმცა, საკუთრივ ზანური ლექსიკა თითქმის მოლიანადაა შენარჩუნებული სწორედ ნათესაობასა თუ ადამიანთან დაკავშირებულ სფეროში.

9. 2. ადამიანის მოთხოვნილებათა აღმნიშვნელი ლექსიკა

როგორც ცნობილია, ადამიანის ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებების აღმნიშვნელი ლექსიკა ექვემდებარება ევფემიზაციას. რაც უფრო დიდი კულტურისა და სამწიგნობრო ტრადიციების მქონეა, ევფემიზაცია უფრო ძლიერია. ცოცხალ მეტყველებაშიც ბუნებრივია ტაბუსა და ევფემიზმების გამოყენება. სოციუმის მაღალი განვითარების ერთ-ერთი მახასიათებელი პირადი მოთხოვნილებისა და თვისებების აღმნიშვნელ სიტყვათა „გაკეთილშობილებაა“.

ქართულ ენაში *შარდი*, *შარდეა* ლექსემები შეფასებულია, როგორც ერთგვარი ტერმინოლოგია, რომელსაც ბუნებრივად ხმარობენ შესაბამისი ფიზიოლოგიური მოთხოვნილების აღსანიშნავად. თუმცა, ენაში ამავე მნიშვნელობისაა *ფსელ*-ი სიტყვა, რომელსაც ეხედებით ზანურშიც: მეგრ. *ფსჲმა*, ლაზ. *ო-ფსიმ-უ*. როგორც მოსალოდნელი იყო, მეგრულ-ლაზურშიც მიმართავს ევფემიზაციას. მეგრული იყენებს *შარდი*-ი ლექსემას: *შარდაშა მეურს* „მოსაშარდად მიდის“, ლაზურში კი საინტერესო შესიტყვება გამოიყენება: *წკარით გამახთიმუ* „წყლად წავიდა“, *წკარი დობუ* „წყალი დაასხა“. შეიძლება ითქვას, რომ ლაზურში გადატანითი

მნიშვნელობა ჩაიდო სრულიად უმტკივნეულო შინაარსის წინადადებაში.

საპირფარეშოს, ფეხისალაგის აღმნიშვნელი ლექსიკა ძირითადად ნასესხებია: ლაზურში იხმარება *ჩეჩმე* (თურქ.), ხოლო მეგრულში: *ჩეჩმანი*, *ოჩეჩმანე*, *უბორნია* (რუს.), *ტუალეტი*, აგრეთვე *კუჩხიშ* ადგილზე, რაც ქართ. *ფეხისალაგის* კალკია.

9. 3. ფრაზეოლოგიზმები

ადამიანის წარმოდგენები სამყაროზე, საზოგადოებაზე, ადამიანის ღმერთთან მიმართებაზე, მოკლედ რომ ვთქვათ, ადამიანის კულტურული ფასეულობები აკუმულირდება ენაში ფრაზების, მეტაფორული გამონათქვამების სახით. ადამიანის ბუნება და დამოკიდებულება გარესამყაროსთან ჩანს ფიცის, დალოცვის, წყევლის, გინების ფორმულებში. ასევე იმ ფრაზებშიც, რომლებსაც ერთგვარი მაგიური დატვირთვა აქვს ბოროტებისაგან თავდასაცავად.

სიტყვის მასალა, რომლითაც იწყებენ უსიამოვნო ამბავს, აქაოდა მსგავსი შემთხვევა ჩვენ გვაშოროსო, მეგრულში მრავალფეროვანია. ასეთი ფრაზებია: *ღორონთქ დამფარას* „ღმერთმა დამიფაროს“, *წყარ მალუს* „(სიტყვასიტყვით) გამდინარე წყალს [გაძყოლია]“ *ღორონთქ მაშორან*

„ღმერთმა გვაშოროს“, *ოშ გვალაშე იშო* „ასი მთის იქით“, *ჯაქუა დო ბორიას* „(სიტყვასიტყვით) ხე-ქვასა და ქარს [გაჰყოლია]“, *თაქ ირფელი ჯგირობუა* „აქ ყოყელგვარი სიკეთე“ შდრ. ქართ. აქა მშვიდობა, შორს თაურეშე „აქედან შორს“.

აღნიშნული მასალიდან *ღორონთქ დამფარას* და *ღორონთქ მაშორან* საერთოქართოველური მსოფლხედვის მანქენებელია, ხოლო დანარჩენი საკუთრივ მეგრულ ნიადაგზეა აღმოცენებული. საფიქრებელია, რომ ამ მეგრულ მასალაში წარმართობის დროინდელი ელემენტები იგრძნობა. მაგალითად, *წყარ მალუს* სემანტიკა გვაგონებს საქართველოში გაერცელებულ ცრურწმენას: ცუდი სიზმარი უნდა მოუყე და გააყოლო გამდინარე წყალს. ასევე საინტერესოა გამონათქვამი *ჯაქუა დო ბორიას*, რომელშიც ასევე იგულისხმება: ცუდი ამბავი თან წაუღოს დელგმას, ქარბორიას ანუ წყალი, ქვა, ქელი, ქარიშხალი არის ის ელემენტები, რომლებსაც მიეწერებოდა ბოროტი ძალები (თუ ბოროტი ძალების დათრგუნვის უნარი?).

მეგრ. *შორს თაურეშე* „შორს აქედან“ ფრაზის კონტექსტსთან ახლოს დგას ლაზ. ფრაზები: *ჩქინდენ მენდრა* „ჩვენგან შორს“, *მეზიმაშენ მენდრა*; ხოლო *თრანგიქ მუყვას / მოყვას* „ღმერთმა ნუ ქნას“ იმავე რიგისაა, როგორც *ღმერთმა დამიფაროს* გამონათქვამი.

ცხადია, რომ ყველა გამონათქვამი ადასტურებს ადამიანის მიმართებას ზეადამიანურ ძალებთან.

ბოროტისგან, ცუდი ამბისგან დამფარავ ძალად ან წარმართული კერპებია წარმოდგენილი, ან ქრისტიანული ღმერთი. რელიგიური მოტივაცია განსაზღვრავს ამ ფრაზათა სოციალურობას.

ფიცის ფორმულები, როგორც მოსალოდნელი იყო, მარტივია და დედის ან შვილის დაფიცებას გულისხმობს: მეგრ. *დიდაქ ედომღურ* „დედა არ მომიკედეს“, *დიდას გიფუჩუა* „დედას გეფიცები“, *სქუაქ ედომღურ* „შვილი არ მომიკედეს“, *დიდაშ შურ ქოწანსდა* „დედის სულს გეფიცები (თუ მწამს)“, *დიდა ქომიჭორსდა* „(სიტყვასიტყვით) თუ დედა მიყვარდეს“... *დიდაშ შურმე* „დედის სულისა“. იშვიათად ფიცის ფორმულებში გამოყენებულია სიტყვები: *ღურელეფ* „მიცვალებულები“, *შური* „სული“, *ჯიმალობა* „ძმობა“...

ჩქიმ ღურელეფ ქოწანსდა „ჩემი მიცვალებულები თუ მწამს“, *ჯიმალობას გიფუჩუა* „ძმობას გეფიცები“, *თიშე შურს იფუფჩუანქ* „მის სულს ვიფიცებ“...

ფრაზები ადასტურებენ, რომ დაფიცების საგანი ძირითადად სისხლისმიერი ნათესაეებია: დედა, შვილი, ოჯახის გარდაცვლილი წევრები, ან, შესაბამისად, მათი სულები. მეგრულისგან განსხვავებით, ლაზურში ეერ დაეაფიქსირეთ მსგავსი გამონათქვამები, თუმცა სავარაუდოა მათი არსებობა – ამას მეტი მასალის მოგროვება და უფრო ფართო ტერიტორიაზე შესწავლა სყირდება.

დალოცვის ყორმულები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს: ერთი მხრივ, ღმერთის აღმნიშვნელი ფრაზები, მეორე მხრივ, სხვა მოვლენების აღმნიშვნელი ფრაზები. პირველ ჯგუფში ერთიანდება შემდეგი გამონათქვამები: *ღორონთქ ღორხეამას* „ღმერთმა დაგლოცოს“, *ღორონთქ გომორძგვას* „ღმერთმა გაგიძარჯოს“; ლაზ. *თრანგიქ გეკიხეამს* „ღმერთმა დაგლოცოს“.

განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი ფრაზა:

„თქვან ოჯახის გოტიბაფუდას ღორონთი ღო მარდიანი“ სიტყვასიტყვით: „თქვენს ოჯახს გათბობოდეს ღვთის მადლით“. აღსანიშნავია, რომ ღვთის მადლი დაკავშირებულია სითბოსთან, კერძადაც. დალოცვილია ოჯახი, სადაც კერძა ანთია, რადგან იქ სიცოცხლეა – ცხოვრების გაგრძელების სიმბოლოა. აქვე უნდა ითქვას, რომ ამავე რესპოდენტისგანაა ჩაწერილი შემდეგი დალოცვა: *კოჩიშე ღო ორინჯეშე აშენებედა*

სიტყვასიტყვით: „კაცითა და საქონლით აშენებული ავი (გამრავლებულიყავი)“. ამ გამონათქვამშიც გამჭვირვალე კონტექსტია: ცხოვრება გრძელდება იქ, სადაც ადამიანი მრავლდება, სადაც ხბო ბღავეს და ფური იწვევება.

შეიძლება ითქვას, რომ პირველი ჯგუფის დალოცვებში რელიგიური კონტექსტია, ხოლო მეორე ჯგუფისაში – მიწიერი ყოფის, სიცოცხლის ნიშან-სვეტების ხაზგასმა ხდება. სითბო, კერძა, ადამიანი, შინაური ცხოველი... აი,

რაა აუციელებელი ოჯახის არსებობისთვის, ცხოვრების გაგრძელებისთვის.

საალერსო მიმართვის ფორმულები ქართველურ ენებში ერთიან სემანტიკურ ველს ქმნიან. ქართ. *გენაცვალე, შემოგეველე* გულისხმობს ჩანაცვლებას, ანუ მიმართვის ობიექტისთვის გამიზნული ცუდი, უკეთური, ბოროტი ძალა შემობრუნდეს სუბიექტისკენ, ანუ იმისკენ, ვინც მიმართავს ობიექტს. ამავე კონტექსტისაა მეგრ. *გოლეაფირო* „შემოგეველე“, *ქუგგვალე* „გენაცვალე“, ლა'ხ. *გოგიხთა* „შემოგეველე“, *გოგაყრა*.

საინტერესოა გამონათქვამი „*სქან სანთელი*“, სიტყვასიტყვით „შენს სანთლად [დავიწვა]“, ანუ სანთელივით დავიწვა შენთვის. აქ ბუნებრივია გეახსენდება ერთი მეგრული ლექსი:

მახა, მა სქანოთ კირიბი ეორდა, „მახარე, მე შენთვის კრავი ვიყო,

სქანი დუდიში გალუაფარი, შენთვის შემოსაწირი „შენი თავის შემოსაველები“,

მახა, მა სქანოთ სანთელი ეორდა, მახარე, მე შენთვის სანთელი ვიყო,

ხატიშ წოხოლე ონდღულაფარი. ხატის წინ ასანთები „დასადნობი“.

თავის შემოყლების, შეწირვის ნიშნად ჩნდება ხატი ანთებული სანთლისა.

საინტერესოდ გვეჩვენება ამ ხალხური ლექსის
დაკავშირება აკაკი წერეთლის ლექსთან „ხატის წინ“:

„ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე – მთელი ქვეყანა,
და რომ ეიწეოდე, ედნებოდე,
არ შემოიღია მე განა?!“

აგრეთვე აკაკისვე ლექსზე შექმნილი მელოდია:
„სანთელივით დაუდნები“...

ძნელია იმის თქმა, აკაკი იცნობდა ამ მეგრულ ლექსს,
თუ მოგვიანო ხანაში შეიქმნა ეს უკანასკნელი, მაგრამ
ერთი რამ ცხადია: ქართველურ მსოფლხედვის სისტემაში
თანაარსებობენ მხატვრული სახეები, რომლებიც ლექსებსა
თუ სხვადასხვა ფრაზეოლოგიზმებში იჩენენ თავს.

ლაზური შური მშინე „სულის ხსენებავ“ მოგვაგონებს
მეგრ. შურიგეს და ქართ. სულიკოს; ამ შემთხვევაშიც
ერთიან ენობრივ ხატწერასთან გვაქვს საქმე.

შეიძლება ითქვას, რომ საალერსო მიმართვის ფორმებში
ნათლად იკითხება სი ვარულის, თავგანწირვის,
თავდადების სემანტიკა, რაც მიაწინებს სოციალისტ,
საზოგადოების ირებულებებს.

როგორც ცნობილია, დალოცვის ფორმულების
საპირისპირო სემანტიკა დევს წყევლის ფორმულებში. ჩვენ
უკვე აღვნიშნეთ, რომ გამონათქვამების ერთი წყება
რელიგიური კონტექსტის მქონეა, ხოლო მეორე –
სიცოცხლის ნიშან-სვეტებთანაა დაკავშირებული. როგორც

მოსალოდნელი იყო, წყევლის ფორმულებიც ამავე რიგის ჯგუფებად იყოფა. ერთი მხრივ, გვაქვს ფრაზები, რომლებშიც აქცენტი კეთდება ღვთის რისხვაზე: *ღორწყუას „ღმერთმა დაგწყევლოს“, ღორწონის ღოუჭყუდას სკან ღუღჲ „ღმერთს დაეწყევლოს შენი თაჲ“, ღორწონთქ ეგახარას „ღმერთმა არ გაახაროს“*. ლაზურში ამ რიგისაა გამონათქვამი *„თრანგიქ მუგორელას“*. მეორე მხრივ, უხედაა წარმოდგენილი მასალა, რომლის თანახმად წყევლის საგანი არის ყველაფერი, რაც სიცოცხლეს უკავშირდება: ადამიანის სხეულის ნაწილით დაწყებული, სიკვდილის აღმნიშვნელი ლექსიკით დამთავრებული – *კისერქ გამკაკვარჩხუ „კისერი მოგრეხია“, კისერმუკოტახილი „კისერმოტეხილი“, თოლიშ სინთე გესვიტილი „თვალის წინი ჩაქრობილი“... ეშევედგინელი „ფეხზე [ზევით] ეყრამდგარი“*.

განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი ფრაზები:

ეადოირინდას „არ დამდგარი აჲ“, გოზიკინაფილი დაახ. „გაწყეტილი“, ჭუმანერი ღლა ეავოთანაფილი „ხვალინდელი დღე არ გათენებული“, აშ ვამოირთუმუდას „აქეთ არ მობრუნებული აჲ“, სქანგ ღურა „შენი სიკვდილი“, სკან ჭითა „შენი წითელი“... ეს უკანასკნელი თითქოს მოულოდნელია, უფრო სკან უჩა მუკუქუნუდას „შენი შავები ჩაეცვას“ – ფრაზაში არსებული ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა იყო ბუნებრივი: სკან უჩა... როგორც

ჩანს, *ჭითა* „წითელი“ ყვერი შეიძლება წითელ პარასკევთან ასოცირების შედეგად გაჩნდა, როგორც სიკედილის აღმნიშვნელი.

გეხედება ასეთი წყევლის ფორმულებიც: *ჩხეჩხეი დო ბოლო ელაფირი* „ფესვი და ძირი ამოვარდნილი“... *დიხაშა გილუდას* „მიწაში წასულხარ“, *სკან კუბო დომჭკადდას* „შენი კუბო დამეყუდოს“, *დიხამინაციმილი* „მიწადა რილი“, *ოთვალარი* „სატირალი“ [მოთქმით დატირება], *ონგარალი* „სატირალი“, *ორკიალი* „სატირალი [კივილით]“, *ოდურალი* „სასიკედილე“, *ჭყვადილი* „გაწვეტილი“, *მოსირილი* „მოსრილი“...

როგორც ვხედავთ, *სიკედილის*, *გადაშენების* აღმნიშვნელი ლექსიკა მრავალფეროვანია და, რაც მთავარია, ენობრივი თვალსაზრისით, ძირითადად მიმდებარე ფორმებია გამოყენებული.

ლაზურში შეგვხვდა ასეთი ფრაზა: *ეაი გეგახვას დო ვალალაი, გამაჭკონდა კელანი გოგახთას...*

არის თუ არა სხვაობა ფორმულებში ქალისა და მამაკაცის მეტყველების მიხედვით? როგორც ჩანს, გარკვეული სხვაობა მაინც იჩენს თავს. სამეგრელოში მამაკაცის წყევლის ფორმულები ამგვარია:

ჯიშო ეშაქიაჩელი „ჯიშიანად ამოძირკული“, *ჩხე ტყვიაში ოხვილარი* „ცხელი ტყვიით მოსაკლავი“, *ზიარობა ვაჭარელი* „არ ეღირსოს ზიარება“, ამ გამონათქვამს სხვა ვარიანტიც აქვს: *პაპაშ ზიარობა ვემეჭიშაფილი* „მღუდლის

ზიარება არ ეღირსოს“ („არ მოსწრებულნი“), *ჯანდაბაშ ოგულარი* „ჯანდაბაში წასასვლელი“. ხშირია ამგვარი შესიტყვებებიც: *ღორთგონჭყორილი* „ღმერთგამწყრალი“, *ხატგონჭყორელი* „ხატგამწყრალი“. რეალურად მამაკაცის წყევლის ფორმულებში უფრო მეტად ჩანს რელიგიური მოტივაცია. თუ ქალების წყევლაში მხოლოდ ღმერთი იყო ნახესხები, აქ გვაქვს ისეთი ლექსემები, როგორიცაა: *პაპა „მღვდელი“*, *ზიარობა* „ზიარება“, *ხატი*...

საინტერესო გვეჩვენება მთიან სამეგრელოში ჩაწერილი წყევლის ფორმულა *ჯიშო ეშაქიაელი*. *ეშაქიაელი* ფორმის ფუძეა *ქიაჩ*, *ეშა* - ზმნისწინია, *-ელ* - წარმოქმნილი აფიქსი. *ქიაჩი* წალენჯიხის რაიონში ცნობილია, როგორც წმინდა გიორგის ხატის სახელი. გადმოცემის თანახმად, ეს იყო სასწაულმოქმედი ხატი, რომელსაც თავეისი მამაკაცი მცველები ჰყავდა. სწორედ ამ მცველებს მოიხსენიებდნენ *ქიაჩელე*-ებად. შემთხვევითი არაა, რომ ცნობილმა ქართველმა მწერალმა ლეო შენგელიამ უსევდონიმად აიღო ქიაჩელი და ასე შევიდა მწერლობის ისტორიაში. სავარაუდოა, რომ წყევლაში *ჯიშო ეშაქიაელი* იგულისხმებოდეს ქიაჩის, ანუ წმინდა გიორგის ხატის მიერ შეჩვენება, რაც დიდი უბედურება იყო.

9. 4. დარგობრივი ლექსიკა

დარგობრივი ლექსიკის გაქრობა უკაეშირდება ამ დარგის მივიწყებას, ან მისი მნიშვნელობის დამცრობას სხვა სამეურნეო საქმიანობასთან შედარებით. ცნობილია, რომ მიწათმოქმედებასთან, მესაქონლეობასა და სხვა სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა სულ უფრო და უფრო მცირე ადგილს იკავებს თანამედროვე ადამიანის სამეცნიერლო ლექსიკურ ფონდში. ტექნოლოგიებისა და ინდუსტრიის, აგრეთვე მომსახურების ახალი დარგების განვითარების კვალდაკვალ, ახალი ტერმინები და სიტყვები იკავებენ ძველის ადგილს. ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, მეცნიერთა ლექსიკური მარაგის შესწავლა წარმოაჩენს ზოგად ტენდენციას – რაც უფრო ახალგაზრდაა რესპოდენტი, მით უფრო ნაკლებად ჭლობს ტრადიციულ დარგობრივ ლექსიკას. მაგრამ შეიმჩნევა მეორე ტენდენციაც: არეალური სხვაობა. მაგალითისათვის ავიღოთ ვაზის დარგობრივი ლექსიკა. სულ დასმული იყო 13 კითხვა. სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლურ არეალში გამოკითხულთაგან პასუხი მივიღეთ 4 კითხვაზე. ესენია: *ბინები* „ვენახი“, *ბარჯგი*, *მასარი* „ვაზის საყრდენი ჯოხი“, *ეფშა ტიანი*, *გოჭკადილი ტიანი* „სავსე მტევანი“, *საფელამუშე* წვენი, *ბადაგი*, *ნე* „შესანახად განკუთვნილი ყურძნის დადუღებული წვენი“; სამხრეთ-

აღმოსავლურ არეალში კი რესპოდენტებმა ცამეტივე კითხვას გასცეს პასუხი. ღაზები დიდი ხანია ვაზის კულტურას აღარ მისდევენ. თურქული ოთხასწლიანი ბატონობის შედეგი ამაზეც აისახა – ყურძნის დაწურვა და ღვინის დაყენება აღარ ხდებოდა. მიუხედავად ამისა, აღმოჩნდა, რომ ღაზების სამეტყველო ლექსიკა უხედავად მოიცავს ვაზთან დაკავშირებულ სიტყვებს. ქვემოთ წარმოვადგენთ ამ ლექსიკას მეგრულთან მიმართებით.

„ტოტის, ფოთლის ძირში გამონახარდი ლორტები“ ღაზურად გადმოიცემა სიტყვებით: *ელამალური, აშემაღვი*. ორივე ზმნისწინიანი მიმღეობაა: *ელა-მა-ლ-ური, აშე-მა-ლ-ე(რ)ი*. გამოიყოფა -ლ-←-რ- ძირი, რომელიც სიარულს, ასეულებს აღნიშნავს. შდრ.: *მეულურს* „მიდის“, მეგრ. *მეურს* „მიდის“. მეგრულში ამავე მნიშვნელობით ნახმარია სიტყვა *ელნაფალა* წინავითარების მიმღეობა: *ფალ-* ძირი აღნიშნავს „ეკავილობას, გაყურჩქენას, ამოზრდას“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ღაზურშივე დაფიქსირდა ამავე მნიშვნელობით შესიტყვება *ფაზლა ფილოსი*, რაც თურქული ნასესხობა ჩანს. სიტყვა *კუკული* აშკარად მოულოდნელი იყო, რადგან ის ქართ. *კუკური*-ს ღაზური ვარიანტი გვეგონია. *კუკური* საბასთან განმარტებულია, როგორც გაუშლელი ფოთოლი. ამდენად, ღაზურში გვაქვს როგორც საკუთარი, ასევე ქართულიდან და თურქულიდან შემოსული ლექსემები ერთნაირი მნიშვნელობით:

ელამალური, აშემაღვი, კუკული, ფაზლა ფილოსი.

„ვაზის გასამრავლებლად გადაწეწნილი რქა“ ლაზურში გამოიხატება სიტყვებით: *დონგამინუ, დონგამინერი*. პირველი მასდარია, მეორე – მიმღეობა. ორივეში გამოიყოფა საერთო ძირი -გ-, რაც მეგრულშიც გვაქვს და ქართ. *დაგება* მასდარის -გ- ფუძესთან არის დაკავშირებული: მეგრ. *ო-გ-ან-ს*, ლაზ. *ო-გ-აფ-ს*, ქართ. *ა-გ-ებ-ს*. *დო-* ზმნისწინიანი ფორმები გამოიხატავს ქვევით მოძრაობას. მეგრ. *დო-ო-გან-ს* > *დაგანს ღუმეს* „ღოში ამოაქვს ქვაბიდან და დებს ტაბაკზე“. *დონგამინუ, დონგამინერი* ზუსტად ასახავს პროცესის მიმართულებას: „ზემოთ ამოწეწნილი ვაზის რქის დაწეწნა“.

როგორც *ელამალური*, ასევე *დონგამინერი* ფორმები გვიჩვენებენ ახალ სემანტიკას იმ ძირებისა, რომელთაც ამოსავალი მნიშვნელობა თითქოს განსხვავებული აქვთ: სიარული, დაგება. ვფიქრობთ, რომ ზმნური ფუძის სემანტიკური ველის გაფართოება არის ის გზა, რომლითაც წავიდა ლაზური.

ლაზ. *დონგამინერი*-ის მნიშვნელობით მეგრულში იხმარება სიტყვები: *გინორშუა, გინოჯარშილი. გინო-რშ-უა* მასდარის -{რ}შ- ფუძე თოკით, ძაფით ხლართვას, გადაქსოვას აღნიშნავს. *გინო ცარშილი* მიმღეობაა, რომლის ცა{რ}შ ფუძე „დამენობას“ აღნიშნავს. *გინო-* ზმნისწინის მნიშვნელობა გულისხმობს ზემოდან ქვემოთ მოძრაობას.

ამდენად, ორივე ლექსემა დამატებით სემანტიკას ანიჭებს აღნიშნულ ფუძეებს.

„ვაზის გასხვლის დროს წაყრილი ტოტები“ ლაზურში გამოიხატება სიტყვით წაღამი და შესიტყვებით *ბინეხიშ ცა*. წაღამი ქართულიდანაა ნასესხები, ხოლო *ცა* ზანურში ტოტის აღმნიშვნელი ფუძეა. აღმოჩნდა, რომ მეგრულშიც იხმარება ქართულიდან ნასესხები ლერწი: ლერწეფი, თუმცა დასტურდება *დაარშალი, ნასხუნა, წმნაკათა*, რომლებიც პროცესის შედეგს გამოხატავენ და არა საკუთრივ საგანს.

„ვაზის გამონაზარდი, რომლითაც ეხევეა სარს“ მეგრულში გადმოიცემა სიტყვით *ოშმეში*, რაც „ულეაში“-ს მნიშვნელობისაა. ლაზურში ამ მნიშვნელობით გამოიყენება სიტყვები *კელება* და *ფელარი* (სავარაუდოდ, ნასესხებია თურქულიდან).

ვაზის საროს აღმნიშვნელი სიტყვებია ლაზურში: *ღჯა*, მეგრულში *ბარჯგი, მასარი*. *ბარჯგი* ქართულის დასავლურ დიალექტებშიც იხმარება. ლაზური *ღჯა* მოგვაგონებს მეგრ. *ჯღა*-ს, რაც ტოტებს აღნიშნავს.

ურძნის მტევანი მეგრულში აღინიშნება სიტყვით *ტიანი*, ხოლო ლაზურში – *ჭაბა*. მეგრული ლექსემა ქართულთან ჩანს დაკავშირებული, ხოლო *ჭაბა* განცალკავებით დგას. ლაზურშივე გვაქვს *ჭაბალონი*. -ონი სუფიქსით სიტყვების წარმოება დამახასიათებელია ზანურისთვის: *ქუალ-ონი*,

შეიძლება ვიყარაუდოთ, რომ ჭაბა < *ჭაბალ, ამჯერად ჩვენთვის ძნელია ეტიმოლოგიაზე საუბარი.

მჭიდროდ მოსხმული მტევანი ლაზურში გამოიხატება შესიტყვებით: *გონჯადური ჭაბა* „გაჭედოლი მტევანი“. ამავე ტიპისაა მეგრული შესიტყვება: მეყადილი ტიანი, თუმცა მეგრულში შეიძლება შეგვხვდეს ამგვარი შესიტყვებაც: *ეფშა ტიანი* „საესე მტევანი“. საინტერესოა, რომ მეჩხერ მტევანზე მეგრელები იტყვიან „*ეჭი-ეჭი მიკოჩანსფერი*“ „აქა-იქ რომ ასხია ისეთი“, ანუ აღწერითი ფორმაა გამოყენებული, ხოლო ლაზურში დასტურდება კონკრეტული სიტყვები, როგორიცაა: *ხეელი ყურძენი, სეიელი ჭაბა, ცხანკა*. ეს უკანასკნელი ზანური ჩანს, რომლის ეტიმოლოგიაც ჩვენთვის უცნობია. რაც შეეხება *ხეელი, სეიელი* სიტყვებს, თურქულიდანაა შემოსული.

„მარცვალგაცლილი მტევანი“ ლაზურად გამოითქმის, როგორც *ჭაბაში ფოჩიეფე*, ხოლო მეგრულად – *ქუნცხი, ქუნცარი, ცრუკი*. ვფიქრობთ, მთლიანად ზანური ლექსიკაა წარმოდგენილი. ლაზურში შემონახულია ისეთი სიტყვა, როგორიცაა *ჩენჩახელი* – „მრავალმტევნიან აჭრილ რქას“ ნიშნავს. შესაძლოა, ის უკავშირდებოდეს ქართ. *აჩონჩხილი* ლექსემას. ლაზურისაგან განსხვავებით, მეგრულში აღწერითი ფორმებით გადმოიცემა ორმტევნიანი და მრავალმტევნიანი რქა: *ჯირტიანამი, ბრელტიანამი*. რაც შეეხება *ბადაგს*, მეგრულში ის აღინიშნება ლექსემით *ნე*,

ხოლო ლაზურში – პეტმეზი, ლოდა. პეტმეზი თურქული ნასესხობაა, ხოლო ლოდა ლაზური გეგონია.

როგორც ვხედავთ, ვაზის დარგობრივი ლექსიკა კარგადაა შემონახული სამეგრელოს სამხრეთ-აღმოსავლეთითა და ლაზებში. თვალშისაცემია ის გარემოება, რომ მეგრულში ჭარბობს აღწერითი ფორმები, ხოლო ლაზურში უფრო ტერმინოლოგიური ლექსიკა გვხვდება.

ეფიქრობთ, რომ სამეურნეო საქმიანობის ამ დარგის გაერცელება – არგავრცელებაზე მეტად მნიშვნელოვანია სოციუმის სტრუქტურა. რაც უფრო აქტიურად არის ჩართული საზოგადოების წევრი თანამედროვე ტექნოლოგიურ პროცესებში, მით მეტია საშიშროება ტრადიციული დარგობრივი ლექსიკის დავიწყებისა და პირიქით – საზოგადოების წევრის ნაკლებ ჩართულობა არის მიზეზი ლექსიკური ფონდის მდგრადობისა.

ლიტერატურა

- ა. არაბული, 2003 - Avtandil Arabuli, Einige Eigentümlichkeiten der Verwandtschaftsterminologie in den ostgeorgischen Bergdialekten, Kaukasische Sprachprobleme, herausgegeben von Winfried Boeder, bis, 2003.
- აფხაზურ-რუსული ლექსიკონი, 2005 - Абхазско-Русский словарь, II, Сухум, 2005, 287-289
- ჟ. ბეკო, 2008 - ჟან-კლოდ ბეკო, ენები და ენათა მრავალფეროვნება, თბილისი, 2008.
- თ. ბოლქვაძე, 2007 - თ. ბოლქვაძე, ქართველური დიგლოსია: კრ. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები; თბილისი, 2007.
- ვ. ბოედერი, 2005 - ვ. ბოედერი, ენა და კილო ქართველოლოგიაში; ენათმეცნიერების საკითხები, № 1-2, თბილისი, 2005.
- თ. გვანცელაძე, 2003 - თ. გვანცელაძე, არის თუ არა გაგებინება ენის დიალექტისგან გამიჯვნის კრიტერიუმი? ენათმეცნიერების საკითხები, № 2, თბილისი, 2003.
- ბ. დენისონი, 1986 - Dennison, N. (ed.). *Grazer Linguistischer Studien*, 27, 1986;

- ეფესკი, 2008 - ენათა ფელობის ზოგადეეროპული კომპეტენციები - შესწაელა, სწაელეა, შეფასეა, თბილისი, 2008.
- ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარეა ეეროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, თბილისი, 2008.
- უ. ვაინრაიხი, 1968 - Weinreich, U. *Languages in Contact: Findings and problems*. The Hague: Mouton, 1968.
- პელმუტ იოპანეს ეოლმერი, ენობრივი განათლების ზოგადეეროპული ინსტრუმენტი, თბილისი, 2008.
- ზ. კიკვიძე, 2004 - ზ. კიკვიძე, დელა: დენოტაცია, კონოტაცია და ცნებითი მეტაფორები // ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი მეთორმეტე. თბილისი: ქართული ენა, 2004:
- პ. კლოსი - Kloss, H. Types of multilingual communities. A discussion of ten variables. *Sociological Inquiry*, 36 (2), 1966:
- ე. მარტინიუკი, 2008 - ეოლდემარ მარტინიუკი, ენობრივი კომპეტენციების ეეროპული სტანდარტები, თბილისი, 2008.
- მრავალენოვანი განათლება ეეროპაში, თბილისი, 2008.
- ა. მეიე, 1938 - А. Мейе, Введение в сравнительной изучении европейских языков, М-Л, 1938.

- ა. ონიანი, 2003 – ენა და დიალექტი (ქართველური დიალექტები თუ ქართველური ენები ?!), ენათმეცნიერების საკითხები, № 1, თბილისი, 2003.
- დ. პატანაიაკი, 2003 - Pattanayak, D. P. Mother tongues: the problem of definition and the educational challenge. *Towards a Multilingual Culture of Education*, ed. by A. Ouane. Hamburg: UNESCO Institute for Education, 2003.
- გ. რამიშვილი, 2000 – გ. რამიშვილი, დედაენის თეორია, თბილისი, 2000.
- კ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008 - პადრაიგ ო რიაგენი ჯორჯ ლიუდი, ბილინგუური განათლება, თბილისი, 2008.
- ჟ. დე სოსიური, 1977 – Ф де Соссюр. Курс общей лингвистики, Труды по языкознанию, М, 1977.
- ჩ. ფერგიუსონი, 1959 – Ferguson Ch. A., Diglossia in Word, 15, 1959.
- ჩ. ფერგიუსონი, 1971 – Ferguson Ch. A., Language Structure and Language Use, Stanford, 1971.
- ჯ. ფიშმანი, 1968 - Fishman, J. A. Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism. *Linguistics*, 39, 1968.
- ტ. ფუტკარაძე, 2003 – ტ. ფუტკარაძე, მონათესავე ენობრივ ერთეულთა კვალიფიკაციის პრობლემა და ქართველთა დიალექტების დაჯგუფების საკითხი, ენათმეცნიერების საკითხები, № 1, თბილისი, 2003.

- ტ. ფუტკარაძე, 2005 – ტ. ფუტკარაძე, ქართულები; თბილისი, 2005.
- ფრენსის გულიე, ევროპის საბჭოს ენათა სწავლების ინსტრუმენტები, თბილისი, 2008.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 – ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბილისი, 1936.
- არნ. ჩიქობავა, 1938 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრული ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბილისი, 1989.
- დ. ჯარდელი, 1982 – Jardel, J.-P. Le concept de 'diglossie' de Psichari à Ferguson. *Lengas* 11, 1982.

სარჩევი

შესავალი	3
1. ენობრივი ანალიზის საკუთრივ ლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ასპექტები	11
2. მშობლიური ენა, დედაენა, ეროვნული ენა	23
3. მეორე ენა, უცხო ენა; ბილინგვიზმი და დიგლოსია	29
4. სახელმწიფო ენა; დომინანტი ენა; ენობრივი უმცირესობები	42
5. ენობრივი თვითიდენტიფიკაცია და პეტეროიდენტიფიკაცია	46
6. ენა და დიალექტი (ქართველური ენები თუ ქართული ენის დიალექტები)	54
7. სოციოლინგვისტური კითხვარების ანალიზი	86
8. სამეტყველო კოდების შერევა	155
9. ლექსიკოლოგიური კითხვარი (წინასწარი კვლევა)	169
ლიტერატურა	215

ბაზოზოცეფალია
„საიშელო“